

794

3088

554

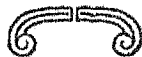
ВЛАДИМИРЪ ТОДОРОВЪ - ХИНДАЛОВЪ

НАРОДНИ
ДВИЖЕНИЯ
И
ВЪЗСТАНИЯ

ОТЪ ПРЕДОСВОБОДИТЕЛНАТА ЕПОХА

СПОРЕДЪ :

НОВООТКРИТИ
ТУРСКИ ОФИЦ. ДОКУМЕНТИ

СОФИЯ

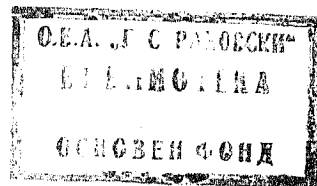
ЛИТОГРАФИЯ И ПЕЧАТНИЦА „РОСИЦА“ УЛ. ВЛАДАЙСКА, 2

1929

ВЛАДИМИРЪ ТОДОРОВЪ - ХИНДАЛОВЪ

10/6877

ВЪЗСТАНИЯ
И
НАРОДНИ ДВИЖЕНИЯ
 ВЪ ПРЕДОСВОБОДИТЕЛНА БЪЛГАРИЯ
СПОРЕДЪ
НОВООТКРИТИ
ТУРСКИ ОФИЦИАЛНИ ДОКУМЕНТИ

СОФИЯ
ЛИТОГРАФИЯ И ПЕЧАТНИЦА „РОСИЦА“ УЛ. ВЛАДЙСКА, 2
1929

2529/83

О.В.А. Г.С. - ЕСКИ-
Б.В.Е.Л.И.С. А.
3088
ОСНОВЕН Н.Д.

И.О.Л.Е.В. К.А.
1000

И

На свещената паметъ
на милитѣ ми и непрѣжими родители

Евдокия и Тодоръ Хиндалови

Не чухъ горката грѣшно да изпжшка,
Нейната душа чиста катъ свѣтиня,
Не чухъ злоба, все тъй кротка,
Все тазъ славна Майка — геройня.

Ив. Вазовъ.

ВМѢСТО ПРЕДГОВОРЪ

Историческитѣ документи и материали, които донесохъ отъ своята научна мисия въ Странство, сж депозирани и съхранявани днесъ въ Соф. Народна Библиотека, отдѣлъ ориенталски, въ цѣли 17 папки, подпечатани, номерувани и подробно описани въ специална библиотечна книга. По разнообразното си съдържание, това архивно богатство се разпредѣля, както слѣдва:

- I Документи по църковния въпросъ.
- II „ по българскитѣ възстания и народни движения въ предосвободителна България.
- III „ по разни специални въпроси изъ епохата на нашето Възраждане.
- IV „ и исторически материали *по българското независимо Княжество* отъ XIV и XV в. по протежение на „Булгаръ-дагъ“, въ Мала-Азия.
- V „ и исторически материали по стопанското и икономическо положение на цѣла Добруджа, Поморавия, Дунавски и Одрински еялети, Тракия, Македония отъ предосвободителната епоха.

Всички тия исторически документи и материали се превеждатъ на български, а ще обематъ повече отъ две хиляди голѣми ръкописни страници.

Настоящиятъ ми новъ трудъ съдържа турски официални документи, отнасящи се, главно, къмъ нашитѣ възстания и народни движения. Разпредѣлени по съдържание

и подредени по хронологически редъ, тѣ ми дадохъ богатъ материалъ за една серия публични сказки, които имахъ случай да държа, напослѣдъкъ, въ София. Това сж именно тия сказки, които съставляватъ голѣма часть отъ тази книга. Ето нейното съдържание:

I Г. С. Раковски въ Влашко, презъ 1842 год.

II Видинското възстание презъ 1856 год. и предателството на Христо Тодоровичъ.

III Църковниятъ въпросъ: пловдивскитѣ българи и гръцкия митрополитъ Хрисантъ, 1857 год.

IV Видинското изселване въ 1861 год.

V Хаджи Димитъръ, Стефанъ Караджа и Мидхадъ паша, 1868 год.

VI Старо-Загорското възстание въ 1875 год.

На края, давамъ въ факсимиле, съ преводъ на български, началния листъ отъ стария ржкописъ по *българското независимо Княжество* отъ XIV и XV в. по протежение на „Булгаръ-дагъ“ (Мала-Азия). По него усилено се работи по настоящемъ и скоро ще бжде готовъ за печатъ.

Вл. Тодоровъ - Хиндаловъ

София,
15 Януарий 1929 год.

Г. С. РАКОВСКИ ВЪ ВЛАШКО

Възтанието отъ 10 Юлий 1841 год. въ Браила. Бесарабското филортодоксно дружество. Мехмедъ Саидъ паша до Високата Порта. Островъ Андросъ и Атина презъ 1840 — 1842 г. Влиянието на двама идейни противници. Адамандиосъ Кораи и Теофилосъ Каири, върху тогавашната учащата се българска младежъ. Повѣрително писмо на Мустафа Кяни до Великото Везирство. Заговорътъ на Раковски отъ 10 Февруарий 1842 г. въ Браила. Мехмедъ Шекибъ ефенди въ Браила и Букурещъ. Детронацията на влашкия князь Александъръ Гика. Отношения между Раковски и князь Богориди.

Турски официални документи.

Първиятъ въоръженъ опитъ на Г. С. Раковски, за избава и народна свобода, става въ гр. Браила. Дългътъ е списъкътъ на ония, които сж се опитали да ни запознаятъ съ това историческо събитие изъ нашето минало. Д-ръ В. Беронъ, Иосифъ Баракъ, М. Радивоевъ, Ив. Адженовъ, Г. Котевъ, Ч. Поповъ, Г. Димитровъ, Д-ръ Б. Петровъ и други още, писали по паметъ, по възпоменания и разкази на стари хора, или пъкъ, като „ученици“ на великия български революционеръ, дали ни сж, покрай нѣкои вѣрни сведения, и много измислици изъ живота и дейността на Раковски въ Браила. Повечето отъ тѣхъ смѣсватъ, напримѣръ, възтанието отъ 13 Юлий 1841 год., въ което не е никакъ участвувалъ Раковски, съ заговора отъ 10 Февруарий 1842 год., организаторъ и ръководителъ на който е билъ самия Раковски. Тия две нѣща сж две съвсемъ различни събития, станали подъ ръководството на две отдѣлни личности. Трябваше въ 1921 год. появата на съчинението, заедно съ една колекция отъ документи изъ тази епоха, на г-нь Проф. Ст. Романски,

Г. С. РАКОВСКИ

а въ 1922 год. — труда на г-нъ Проф. М. Арнаудовъ, за да се отдѣли вѣрното отъ невѣрното и се установи, до извѣстна степенъ, историческата истина по този въпросъ. Турскитѣ официални документи, които ние даваме на това мѣсто, идатъ да потвърдятъ факта, че прѣзъ събитието отъ 13 Юлий 1841 год., Раковски не само не е участвувалъ въ него, но

той дори не е билъ въ този градъ. Сжщеврѣменно тѣ допълватъ изказаното мнѣние за сжществуване на връзка между заговора на Раковски прѣзъ 1842 год. и нашитѣ българи въ Бесарабия и Одеса.

Гр. Браила, по онова време, по силата на акерманската руско-турска конвенция отъ 1826 год., утвърдена и разширена отъ одринския русо-турски договоръ отъ 1829 год., е даденъ напълно на влашкото княжество. Влашкитѣ князе се избирали, тогава, отъ мѣстнитѣ боляри, а се утвърждавали отъ Султана, следъ предварителното удобрѣние на руското правителство. Жителитѣ на този градъ, въ болшинството си, били българи, избѣгали отъ североизточна България, главно, следъ сключването на одринския миръ, който далъ политически привилегии и свобода на румъни, сѣрби и гърци, но не и на българи. „Покровителството“ на руситѣ надъ християнитѣ въ цѣлата турска империя, посвѣтено отъ поменатия договоръ, не е могло да даде, по разни причини и съображения, очакванитѣ резултати. Гърцитѣ въ Браила — емигранти не отъ Гърция а отъ Анхиало, Станимака, Айтосъ и Бургасъ — заемали втори, по численность, редъ. Власи били само чиновницитѣ и частъ отъ мѣстния гарнизонъ. Такова е било положението на този български градъ, когато на 10 Юлий 1841 год., день Четвъртъкъ, за голѣмо очудване на влашкитѣ власти, едно лице на име Владиславъ Татичъ, започналъ да вербува, явно, предъ очитѣ на самитѣ власи, доброволци за освобождаване България отъ турцитѣ. Прокламации се разлѣпватъ по улицитѣ, пушки, сабли, барутъ се раздаватъ на жителитѣ, безъ влашкитѣ военни и административни власти да сж въ положение, предвидъ на все повече и повече увеличаващитѣ се доброволци, да се намѣсатъ и противопоставятъ. Послѣднитѣ намѣрили насърдчение и въ особенно благосклонното държание на руския вицеконсулъ Симеонъ Андрѣевичъ Карнѣвъ. Въ сжщи този день, въ другъ единъ край на Браила, при Бояджийския ханъ, се образува, по инициатива на друго едно лице, втора голѣма група възстаници. Въ Недѣля, 13 Юлий, 10 часа предъ обѣдъ, тия две голѣми възстанически групи, състоящи се отъ български и гръцки доброволци, се събиратъ ведно и подъ звуковетѣ на музиката и съ развѣто чер-

вено знаме, съ бѣлъ голѣмъ кръстъ по срѣдата — амблемъ на малко извѣстното, и до денъ днешенъ, *филортодоксно дружество* — насочватъ се, заобиколени отъ хиляди изпрашачи, къмъ браилското пристанище. Часть отъ възстаницитѣ се качватъ, бодри и весели, на голѣма една лодка, наета предварително. Неочаквано, обаче, тя почва да потъва и засѣда дълбоко въ тинята. Точно въ този моментъ, влашкитѣ войници, които въ продължение на цѣли 3 дни пасували, безъ ни най-малко противодействие отъ тѣхна страна, забиватъ, по заповѣдъ на своя командиръ, барабанъ и веднага следъ това, откриватъ залповъ огънь срѣщу възстаницитѣ. Обѣщанието на влашкитѣ власти, че нѣма да ги нападнатъ, а ще ги оставатъ свободно да си заминатъ презъ Дунава, биде флангрантно нарушено. Споредъ рапорта отъ това време на френския генераленъ консулъ въ Букурещъ Вилкокъ до министра на външнитѣ работи на Франция Гизо, злодейска ржка била поврѣдила наетата отъ възстаницитѣ лодка и я направила негодна. Както и да е, неочакваното потъване на лодката и внезапната залпова стрѣлба на влашкитѣ войници, поставили въ опасно положение доброволцитѣ. Едни отъ тѣхъ били убити, други се издавили въ Дунава, трети, групирани около своя водителъ, оказали отчаяна но безполезна, съпротива. Атакувани въ грѣбъ, притиснати отъ всѣкъде между рѣшетката на кея и рѣката, попрѣчвани въ своята стрѣлба отъ присѣтствието на своитѣ роднини, приятели и близки, излѣзли да ги изпращатъ, възстаницитѣ били заставени да капитулиратъ. Рапортътъ отъ 29 Юлий 1841 год. на австрийския интернунций въ Цариградъ баронъ Шюрмеръ, ни разкрива, че числото на убититѣ и издавени, чиито трупове били ловени на другия денъ въ Галацъ, възлизало на 80 души, а на плѣненитѣ — 53. Такъвъ е, съ нѣколко думи, печалниятъ край на българската възстаническа чета, унищожена предателски отъ влашкитѣ военни и административни власти на 13 Юлий 1841 год.

Когато въ Браила се развиватъ тия скръбни за българитѣ събития, Раковски го нѣма въ този градъ. Сгрѣшатъ ония, които го свързватъ съ това българско възстание, организувано отъ бесарабското тайно „филортодоксно дружество“, чиято главна цѣль била, както казахме и по-

горѣ, освобождаване православнитѣ народи отъ турското иго. Презъ това врѣме, Раковски, заедно съ Илариона Михайловски — по-послѣ Макариополски — се намиралъ въ Цариградъ, пратенъ отъ новообразуваното въ Атина „Македонско дружество“ да наблюдава, отъ близу, положението въ Турция. Гръцката столица презъ 1840 год. и островъ Андросъ до 1839 г., сж били главни центрове на българската академическа младежъ. Тамъ въ Андросъ и Атина, въ тѣзи два дроба на еллинизаторска Еллада, сж оформени, върху парче бѣла книга, първопроектитѣ за българска църква и българска държава. Идеята за българска народна църква, несъмнено, е съществувала, като концепция, много по-рано и отъ Илариона и отъ Бозвелията. Тя е по-стара дори и отъ Софроний Врачански. Въ Андросъ, обаче, около катедрата на „теосевиста“ Каири, се редактира въ 1839 г. устава на „Славяно-българското ученолюбиво дружество“ съ задача увеждане българския езикъ въ българскитѣ църкви и прогонване гръцкитѣ владици отъ България. И ето при какви обстоятелства: Въ първата половина на XIX в., две голѣми школи сж дѣлили мейданъ въ гръцкия книжовенъ животъ — школата на Адамандиосъ Кораи и школата на „теосевиста“ Теофилосъ Каири. Адамандиосъ Кораи проповѣдвалъ универсалността на чистолитературния гръцки езикъ, като „вълшебенъ говоръ на олимпийскитѣ богове“ и тържеството на една единна еллинска държава въ цѣлия балкански полуостровъ. Той е билъ *ὁ προστατης της καθαρειούτης ελληνικῆς γλώσσης* (защитникъ на чистолитературния гръцки езикъ). Теофилосъ Каири, напротивъ, пледиралъ за употребата на новогovorимия гръцки езикъ въ гръцкитѣ църкви и книги, като сжщеврѣменно, безмилостно бичувалъ театралността на гръцкото духовенство и неговото противоевангелско суевѣрие. Каири е билъ *ὁ ἄνθρωπος τοῦ λαοῦ* (народния човѣкъ). *) Неговитѣ огненни рѣчи противъ невѣжеството на гръцкитѣ попове, и главно, неговитѣ статии сж образци на язвителна, но духовита, сатира.

*) Често, въ разгара на своитѣ лекции, сбръщайки се къмъ своитѣ ученици, той се провиквалъ: *ἐγὼ δὲν εἶμαι Κοραῖς* (Азъ не съмъ Кораи).

Съ това, този ученъ и смѣлъ реформаторъ, не можѣше да не предизвика злобата на грѣцката патриаршия въ Цариградъ, която побърза да го обвини въ „ересь“ и го отлъчи отъ лоното на православната църква. Неговиятъ съчувственникъ Д-ръ Иона Кингъ — първоначално американски посланикъ въ Атина, а по-послѣ, евангелски проповѣдникъ въ Гърция — заедно съ стария Т. Д. Калоподаки, се считатъ, не безъ право, като родоначалници и основатели на днешния грѣцки евангелизмъ. Горѣизложенитѣ две главни черти на Каири — *любовта* му къмъ матерния говоримъ езикъ и *умразата* му къмъ грѣцкото духовенство не можѣха да останатъ безъ ехо въ патриотичнитѣ сърдца на своитѣ български ученици въ Андросъ—Иванъ Добровски, Захарий Струмски, Иларионъ Стояновъ Михайловски (по-послѣ Макариополски), Георги Атанасовичъ, Никола и Димитъръ Михайловски и други. Учителътъ пледира за матеренъ говоримъ езикъ и се бори противъ грѣцкото духовенство и тѣ, сега, ще пледиратъ за матеренъ говоримъ езикъ и се борятъ противъ грѣцкото духовенство. Черпѣйки, казвамъ, примѣръ и куражъ отъ своя учитель, тѣ изтълкуваха посвоему неговото учение и рѣшиха да пристѣпатъ веднага къмъ работа, като основаха „Славяно-българското ученолюбиво дружество“ за убеждане, както и по-горѣ го казахме, българския езикъ въ българскитѣ църкви. Ако Каири можа, отъ висотата на своята катедра въ Андросъ, да импулсира, безъ да го иска и подозира, тогавашнитѣ му български ученици и ги тласне къмъ реална народополезна работа, по сжщия този начинъ, критскитѣ и тесало-епирскитѣ грѣцки патриоти въ Атина, съ своята влиятелна, по онова врѣме, „Тесало-епирска организация“, внушиха, безъ да го желаятъ, разбира се, 20-годишния Раковски да основе, въ 1840 год., съ съдействието на тогавашнитѣ български студенти Д-ръ Селимински, Стоянъ Чомаковъ, Иванъ Добровски, Богоровъ, Иларионъ Михайловски и други, бунтовническото тайно „Македонско дружество“ за освобождаване България отъ турското иго. И тъй, въ 1838 год., отъ катедрата на Теофилоса Каири, въ Андросъ, почва борбата за българска църква, а съ „Македонското дружество“ въ Атина, презъ 1840 год., почва борбата за българска държава. Отъ това именно „Маке-

ИЛАРИОНЪ МАКАРИОПОЛСКИ

донско дружество“, Раковски е пратенъ, презъ тази сѣща година, въ Цариградъ, заедно съ другаря си Иларионъ. Въ турската столица, Раковски идва не за пръвъ пѣтъ. Тукъ, при тихитѣ води на Босфора, въ историческото Куручешме, той е слѣдвалъ, подъ настояничеството на Князь Богориди, прочутата „Велика народна школа“ (τήν μεγάλην τοῦ γένους σχολήν). Тукъ той усвѣршенствувалъ грѣцкия езикъ, който му е училъ въ Карлово еллиниста Райчо Поповичъ.

Въ сѣщото това училище, по настояване на настойка си Стефанъ Богориди, той се е запозналъ съ литературния османски езикъ, състоящъ се отъ арабски, персийски и турски, който му помогна за да стане, по-послѣ, секретаръ на своя настойникъ. Нашето турско писмо № 4, изпратено отъ Браила до Мехмедъ Саидъ паша, съ дата 25 Мухаремъ 1258 г. отъ Егира (24 Февр. 1842 г.) споменавайки за Раковски, казва: „Франсжджа окумуш, ислямджа дваханджр“ (училъ е френски, говори и турски). Благодарение на тия езици, Раковски добръ изпълнява възложената отъ атинското „Македонско дружество“ мисия. За да узнае нѣщо положително по положението вътрѣ въ България, той праща въ търновско другаря си Иларионъ. Какво е видялъ, какво е сторилъ Иларионъ въ Търновско, ние точно не знаемъ. Въ едно, обаче, повѣрително писмо на Мустафа Кяни до Великото Везирство, по положението въ този край прѣзъ 1842 год., ни се казва, че „напоследъкъ въ България, главно, въ мѣста, гдето раята е компактна, появиха се злонамѣрени хора, които, подъ предлогъ, че разпространяватъ просвѣта и наука, мжчатъ се, въ сѣщностъ, да подстрѣкаватъ, чрѣзъ печатни книжа, раята и я тласнатъ къмъ освобождение“ (вж. докум. № 6). Презъ това врѣме, когато Иларионъ сновѣ изъ Търновско, Раковски въ Цариградъ се научава отъ проходящи български и гръцки търговци, за станалитѣ на 13 Юлий 1841 г. кръвопролитни събития въ Браила и рѣшава да замине за тамъ, безъ знанието на своя съгражданинъ и покровитель князь Богориди. На 5 Августъ, той се качва на гръцки параходъ, а на 7-й е въ Браила. Първитѣ сведения, които можа да събере по неокачествимата постѣпка на влашкитѣ власти и за послѣдвалото кръвопролитие, покъртили чувствителното сърдце на Раковски. Безъ да губи куражъ и съ клокочащи въ него чувства на мжстъ и отплата, той влѣзна въ връзки съ представителя, въ този градъ, на атинското „Тесало-епирско дружество“ Ставри Георгиу и една нова тайна „хетерия“ не закѣснѣ да се организира, съ главни участници: Георги Македонъ (псевдонимъ на Г. С. Раковски), гърка Ставри Георгиу, бесарабеца Петъръ Ганчевъ—митничаръ въ Рени и Георги Димитриевъ Казакъ отъ Галацъ. Съзаклѣтници бързо се рекрутиратъ. Ставри Георгиу организира и въоръжава гърцитѣ

въ Браила, Галацъ и Букурещъ, Георги Казака действа между българитѣ, като въоръжава бѣднитѣ измежду тѣхъ, а Петъръ Ганчевъ служи за връзка между българитѣ въ Бесарабия и Браила. Че бесарабцитѣ сж въ течение на всичко, онова което крои Раковски, че въ Бесарабия има сжщо „дружество“, не подлежи на съмнѣние. Самъ Раковски въ своитѣ писменни показания предъ букурешката слѣдственна комисия, написани на гръцки езикъ собственоръчно отъ него, ни казва, че „главното дружество“ е било въ Бесарабия и, че отъ тамъ очаквалъ 1000—2000 конници и пѣшаци да минатъ презъ Галацъ и се присъединатъ къмъ него. Отъ едно конфиденциално писмо на руския канцлеръ графъ Неселродъ до руския управляющъ посолството въ Цариградъ Владимиръ Павловичъ Титовъ, което ние даваме, тукъ приложено, въ преводъ отъ турски, узнаваме за голѣмото безспокойствие на Високата Порта отъ усиленитѣ агитации и приготовления на българитѣ въ Бесарабия. За да успокои турското правителство, графъ Неселродъ препоръчва на Титова да съобщи на Великия Везиръ, че рускиятъ Императоръ е далъ изрични наставления на генералъ Духомлинъ „да обърне сериозно вниманието на българитѣ отъ този край върху очевидната врѣда, що могатъ да създадатъ агитациитѣ и усилията на комитетскитѣ агенти“. Раковски е въ връзка съ бесарабскитѣ българи чрезъ Петъръ Ганчевъ — авторъ на съзаклятническата клѣтва. Отъ Бесарабия, той очаква главния си възстанически контингентъ: многобройни конници и пѣшаци, снабдени съ пушки и сухари. Съ това именно ядро, присъединено къмъ възстаницитѣ отъ другитѣ градове, Раковски смѣта да нападне браилския гарнизонъ, да го обезоръжи и го застави да му предаде всичкитѣ пушки, ножове и муниции. Така въоръжени, възстаницитѣ ще минатъ по замръзналия Дунавъ въ България и освободатъ поробенитѣ си братя. Въ документъ № 4, ние намираме и слѣдното: „5000 души щѣли да бждатъ пратени въ близкитѣ до Бургасъ и Анхиало гори да сѣкатъ дърва и приготвятъ дървенъ материалъ за кораби. Два парахода щѣли да донесатъ военни припаси и пушки отъ Франция [вѣроятно отъ Русия] за тия хора, които съ своитѣ коли ще ги пренасятъ въ горитѣ, а ще взиматъ

отъ тамъ приготовления за параходитѣ дървенъ материалъ“. Заговорътъ на Раковски трѣскаво се организира. Другарътъ му—капитанъ Георгиу заминава, за малко, за Атина да докладва на „Тесало-епирското дружество“ и получи наставления. Но същевременно и влашката полиция, веднажъ попарена отъ миналогодишнитѣ кръвопролитни събития, е на щрекъ. Съзаклѣтницитѣ често се събиратъ на съвѣщание въ дома на Г. Македонъ. Колкото, обаче, българитѣ сж предпазливи и внимателни, толкова гърцитѣ сж демонстративни и екзалтирани. Вжоржжени, тѣ посѣщаватъ, събранията. Тази именно непредпазливостъ на гърцитѣ дала поводъ на полицията да засили своя надзоръ. На 10 Февруарий 1842 год., день Вторникъ, предизвестени за идването на вжоржжени хора въ квартирата на Г. Македонъ (Раковски), влашкитѣ полицаи ги заграждатъ отъ всѣкъде и искатъ тѣхното предаване. При това положение на нѣщата, безъ да дочакатъ опредѣления часъ за обявяване възстанието, съзаклѣтницитѣ рѣшаватъ да се противопоставятъ съ оржие въ ржка. Следъ кратко сражение, на чело съ Георги Македонъ и Ставри Георгиу, тѣ отблѣсватъ власитѣ и се насочватъ, групово, къмъ квартиритѣ на полковникъ Енгелъ и майоръ Голеску — двамата най-ненавиждани отъ българитѣ лица. Споредъ тукъ приложенитѣ турски документи, заговорницитѣ убили 1 „официалъ“¹⁾ и 1 „унтерофициалъ“²⁾ а раняватъ 1 „официалъ“ и 3 „солдати“³⁾ (Вж. док. № 2). Рапортътъ на тогавашния влашки князь Александъръ Гика отъ 17 Мухаремъ 1258 год. отъ Егира [16 Февруарий 1842 год.] до Мехмедъ Саидъ паша, ни казва, че на 10 Февруарий, къмъ полунощъ, разбойници (ешкия), като ония които преди 7—8 мѣсеца бѣха се появили въ Браила, сж нахлули въ този сжщи градъ, нападнали внезапно жилищата на полковникъ Енгелъ и майоръ Голеску и, следъ като извършили редъ други злодѣяния и прѣстжпления, на края дали възможность на неблагонадежни хора да разграбятъ нападнатитѣ отъ тѣхъ домове“. Влашката власть, подпомогната отъ войска и полиция, се явява на мѣстопроизшествието и, следъ

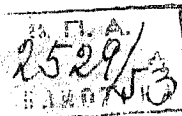
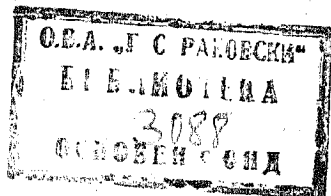
¹⁾ Офицеръ

²⁾ Подофицеръ

³⁾ Войници

с. 28 а. с.

ожесточено сражение съ въстаницитѣ, успѣва да залови нѣколцина отъ тѣхъ и разпрѣсне останалитѣ. Заговорътъ на Раковски не успѣ. Князь Гика, увѣдоменъ за станалото, праща брата си Михалаки Гика — министъръ на вътрешнитѣ работи, да произведе анкета на самото мѣсто и разследва лично случката. Георги Македонъ, който на 10-и презъ нощта, успѣлъ да избѣга и се крие нѣйде изъ града, намѣрилъ за добръ да излѣзе отъ своето скривалище и се предаде на руския вицеконсулъ Симеонъ Карнѣевъ. Този последниятъ, за да се реабилитира за миналогодишнитѣ силни атаки на князь Гика, че билъ покровителствувалъ и насърчавалъ авторитѣ на възстанието около Татича, предалъ Раковски въ ржцетѣ на Михалаки Гига, който, на свой редъ, го изпратилъ подъ силна стража въ Букурещъ, гдето и го затворили въ една стая на министерството на вътрешнитѣ работи. Следъ нѣколко дни, тукъ пристигнали и другитѣ заговорници. Една следствена комисия разпитала арестантитѣ и представила своя обвинителенъ актъ на образувания по този случай специаленъ съдъ, който, следъ дълги съвѣщания и дебати, оссжилъ 10 души отъ тѣхъ на смъртъ, на чело съ Г. Македонъ (Раковски). Смъртната присжда била потвърдена съ височайши указъ отъ 14 Юлий с. г. и предадена, съгласно капитулациитѣ, на гръцкия генераленъ консулъ за изпълнение, понеже всички оссждени били гръцки подданици. Георги Македонъ, още преди влизането си въ Браила, на 7 Августъ 1841 година, приелъ гръцко подданство. На 3 Августъ 1842 година, гръцкия консулъ качилъ Македона на единъ параходъ за да бжде предаденъ въ Цариградъ на гръцкия представителъ Маврокордатосъ. Благодарение на основното познаване на гръцкия езикъ и, главно, поради участието въ браилскитѣ събития и на гърци, първиятъ драгоманъ на гръцката легация Аргиропулосъ погледналъ много съчувствено къмъ Раковски и наредилъ заминаването му за Марсилия, гдето намѣрилъ покровителството на тамошния гръцки консулъ Коллети. По такъвъ начинъ, Раковски можа да се избави отъ ноктитѣ на смъртта и намѣри спасение въ свободолюбива и културна Франция.

Въ изложението на влашкия князь Александъръ Гика отъ 17 Мухаремъ 1258 год. до Махмудъ Саидъ паша, ние видѣхме, че заговорътъ на Г. С. Раковски отъ 10 Февруарий 1842 год. се представлява като „разбойническо дѣло“. лишено отъ всѣкакъвъ политически характеръ. Положението на влашкия князь, или, както се изразява Саидъ паша въ рапорта си до Високата Порта, на влашкия „войвода“ (ифлакъ войводасж) е било, по онова време, много разклачено, вследствие на браилскитѣ събития, на аферата Таверние — Елиядъ и на враждебното държание на влашкитѣ боляри въ народното събрание. Неговото стоене на престола зависѣше, въ голѣма степенъ, отъ благоволенieto на султана. Отъ тукъ и това престарание на княза да представи възстанието на Георги Македонъ, като „разбойническа случка“, нѣмаша никакво значение за вътрешния редъ и спокойствие на турската империя. Той гледа да устокои султана и го убеди, че авторитѣ на събитието отъ 10 Февруарий нѣматъ никаква политическа цѣль, а сж просто едни разбойници петимни за обири и плячки. Тази именно наивна тенденция на Гика го изложи предъ Великото Везирство, което било добре освѣтлено по целия този въпросъ отъ посланицитѣ на Русия, Австрия и Франция — дипломати съперници въ източната проблема. Като резултатъ на всички тия дипломатически интриги, Високата Порта реши да изпрати единъ анкеторъ въ Влашко — извѣстния турски държавникъ Мехмедъ Шекибъ ефенди, бившъ посолски съвѣтникъ въ Петербургъ. При пристигането си въ Букурещъ, турскиятъ пратеникъ, получилъ чрезъ руския генераленъ консулъ въ този градъ Дашковъ — голѣмъ противникъ на княза, любезноститѣ на руския канцлеръ, старъ интименъ приятель на Шекибъ ефенди. Това любезно и приятелско държание на руския консулъ къмъ турския комисаръ, не можеше да не влоши, още въ самото начало, положението на Александъръ Гика. Повлиянъ отъ ловката политика на графъ Неселродъ и отъ голѣмото недоволство на влашкитѣ боляри, Мехмедъ Шекибъ ефенди, при връщанieto си въ Цариградъ, далъ неблагоприятни за Гика отзивы, нѣщо което не закъсне да наложи детрониранието му отъ влашкия престолъ. И тѣй, между другитѣ послѣдствия, заговорътъ

отъ 10 Февруарий 1842 год. на Георги Македонъ предизвика и детрониранието на тогавашния влашки князь Александъръ Гика.

КНЯЗЪ СТЕФАНЪ БОГОРОДИ

Сжщиятъ този заговоръ на Г. С. Раковски засѣгна и другъ единъ още князь, не обаче влашки, а чистокръвенъ българинъ отъ гр. Котелъ, князь Стефанъ Богориди, първъ съвѣтникъ на султанъ Меджида. Всѣки знае за роднинскитѣ връзки между Раковски и князь Богориди. Като ученикъ въ „Великата народна школа“ въ Куручешме и, по-после, като частенъ секретаръ на самия княза, Раковски се ползувалъ съ безграничното покровителство на този български голѣмецъ. Въпрѣки неговия буенъ характеръ и честитѣ главо-

болия и неприятности, които създавалъ на своя настойникъ и покровитель, Раковски билъ предметъ на благоволенieto на княза и, особено, на неговата стара майка, която имала голъма слабостъ къмъ малкия си съгражданинъ. Умразата на Бѣгорици къмъ Раковски датира отъ дена, когато той избѣга, безъ знанието на своя покровитель, отъ Цариградъ за Атина, и главно, следъ заговора му въ Браила, гдето не веднажъ той си е послужилъ съ името на влиятелния си роднина, за да смекчи своето трудно положение. За всички движения и постъпки на Раковски при второто му отиване въ Атина, когато и основа, съ съдействието на Д-ръ Селимински, Д-ръ Чомаковъ, Иларионъ Михайловски, Богоровъ и други, тайното „Македонско дружество“, князь Богороди се информиралъ, подробно, чрезъ зетя си Константинъ Мусурисъ. Отъ рапорта на баронъ Теста отъ 13 Априль 1842 год. до цариградския австрийски интернунций баронъ Щюрмеръ, ние виждаме какъ Богороди се отрича съвсѣмъ отъ Раковски. Думитъ изказани на барона въ Самосъ „entre moi et lui il n'y a aucune parenté“ (между менъ и него нѣма никакво роднинство), издаватъ едно силно нахърнено честолюбие. Неговото високо обществено положение, като най довъреното лице на Султанъ Меджида и князь на островъ Самосъ, не можеше да не бжде силно засѣгнато отъ бунтовническитъ копнежи и действия на Раковски. И когато последниятъ, следъ 3 годишни жертви за България, попадна въ сѣмбулскитъ зендани — блѣда представа, за които ни дава академикъ Бланки,¹⁾ пратеникъ на Гизо презъ 1841 год. — князь Богороди съвсѣмъ забравя Раковски и го оставя, цѣли 3 години и половина, да гние въ единъ безподобенъ гробъ. Азъ имахъ случай да посѣтя и видя въ Бинбирдирекъ зендана на този челиченъ патриотъ и чакъ тсгава разбрахъ, какъ така рано изгниха юначнитъ му гърди и кжде се зароди туберкулозата, която го повали въ 1867 г. Блянътъ на Раковски.

¹⁾ Френскиятъ академикъ Блаки е пратенъ въ 1841 год. отъ френското правителство да провѣри положението въ Турция. Той билъ придруженъ отъ българина Александъръ Стоиловъ Бейоглу — Екзархъ, който потърсилъ Раковски въ Цариградъ, но не го намѣрилъ. Въ документъ № 5 ние даваме неговия позивъ отъ 1842 год., преведенъ отъ турски текстъ.

„В'мило отечество да се върна
 Мисляхъ си азъ всегда непрѣстанно
 В'българско мѣсто сладко д'изджна“

не се сбжда. Той изджна въ чужда земя. Идеалътъ му, обаче, *освобождението на нашето Отечество*, ето вече 50 години радва нашитѣ сърдца и ни зове къмъ онази преданостъ и самопожертвеностъ, съ които Раковски умре за България.

ОФИЦИАЛНИ ТУРСКИ ДОКУМЕНТИ

№ 1

Сведения по действията на българската чета въ Браила на 10 Февруарий 1842 год. Сражение между четата на Раковски и влашкитѣ войници. Нападението въ дома на полковникъ Енгелъ се изтълкува, като отмъщение за неговото миналогодишно жестоко държане. Влашкиятъ Бей е уведоменъ за сражението чрезъ специаленъ куриеръ.

Честъ ни е да Ви изложимъ следнитѣ свои сведения: Презъ нощъта, на 10 Февруарий ¹⁾, живущитѣ въ Браила българи нападнали дома на полковникъ Енгелъ и, следъ като убили намиращитѣ се предъ дома му войници, нахлули въ отдѣлението на полковника, гдето срѣщнали двама висши офицери и ги убили, а самия полковника наранили съ пищовъ. Веднага, отъ близката казарма били пратени войници, които влѣзли въ сражение съ българитѣ. Отъ дветѣ страни имало по нѣколко души убити и ранени. Часть отъ бунтовнитѣ (усат) се разбѣгали, а повече отъ 20 души, заедно съ единъ тѣхенъ водителъ, паднали въ плѣнъ. Сега редътъ въ Браила е възстановенъ, благодарение на взетитѣ нужни мѣрки. Този случай, както и убийството на горепоменатитѣ офицери и нараняването на полковника, е изразъ на отмъщение, поради миналогодишното имъ държа-

¹⁾ 10 Февруарий 1842 год.

ние, когато чрезъ тѣхъ били избити и наказани българи. За станалото въ Браила е писано, чрезъ специаленъ куриеръ, отъ браилския чиновникъ до Бея. Днесъ - утре, очаквамъ да получа писменно увѣдомление по това събитие отъ влашкия войвода.

№ 2

Влашкиятъ войвода Александъръ Гика съобщава на турскитѣ власти за нахлуването въ Браила на четата, която нападнала жилището на полковникъ Енгелъ и майоръ Голеску. Първото нападение на Владиславъ Татичъ става 7—8 месеца преди заговора на Раковски. Освентъ въ Браила и въ Галацъ ставатъ смутове. Увѣрение на Александъръ Гика предъ Високата Порта, чередътъ и спокойствието въ Браила сж възстановени.

На 10 Февруарий, къмъ полунощъ, едни разбойници (ешкия), като ония които преди 7—8 месеца бѣха се появили въ Браила, сж нахлули пакъ въ този сжщи градъ, нападнали внезапно жилищата на полковникъ Енгелъ и майоръ Голеску и, следъ като дали възможностъ на неблагонадежни елементи да разграбятъ тѣхнитѣ домове, извършили редъ други още злодѣяния и престѣпления. Съ помощта Божия, обаче, и съ съдействието на нашия Господаръ, ние успѣхме да осуетимъ тѣхнитѣ замисли. Войницитѣ, които въ този моментъ били на охрана, се съпротивили и успѣли да заловатъ тѣхния „онбашия“. Останалитѣ, възползувани отъ тъмнината на нощта, избѣгали и се скрили нѣйде. Противъ тѣхъ сж изпратени войници да ги преследватъ. По този начинъ, спокойствието и редътъ въ Браила сж, както и до сега, напълно запазени. Презъ този инцидентъ сж убити 1 „официалъ“ и 1 „унтеръ-официалъ“, а 1 „официалъ“ и 3 войници ранени. Отъ четницитѣ — 1 убитъ и 2 ранени. За напредъ, ще бжде трудно за тия служители да се явяватъ на влашка земя и тѣхното по-нататъшно предателствуване — невъзможно. Презъ това време, тѣ се опитали да внесатъ

смутъ и къмъ Галацъ (калас тарафжндан), но изпратенитѣ, веднага, отъ тукъ войници ги отблъснали и отстранили. Редътъ и спокойствието на страната сж осигурени, благодарение на Н. В. Султана, чиито благополучие и дългоденствие сж предметъ на постояннитѣ ни молитви къмъ Всевишния.

17 Мухаремъ 1258 год. отъ Егира.

[16 Февруарий 1842 год. Р. Хр.]

Александъръ Гика

№ 3

Мехмедъ Саидъ паша пише до Високата Порта по гореизложеното нападение. Нападателитѣ били „край“ (кращи). Въ Браила заговорницитѣ на Раковски нападатъ конака и убиватъ нѣколко души офицери и нѣколко войници. Въ Галацъ, сжщо така, бунтовници нападатъ караула.

На 10 Февруарий 1842 год., презъ ноцъта, една група крадци, отъ тѣй нареченитѣ „край“, съ цѣль да заловатъ и взематъ снаряжението на офицеритѣ, нападнали внезапно гр. Браила и, следъ сражение съ намиращитѣ се тамъ държавни служители, убиватъ двама офицери отъ мѣстния гарнизонъ и трима войници (солдати), а ранили единъ „официалъ“ (Ибраил аскеринден і ки забит хеляк олуп юч нефер солдат ве бир официал яраланмжш). Отъ разбойницитѣ има нѣколко души убити. Следъ туй, една друга група „край“ идвайки отъ къмъ Галацъ за Браила, нападнали тоже караула, намиращъ се около града и следъ туй се оттеглили. Това ми го съобщава влашкия войвода съ приложеното къмъ настоящия ми рапортъ писмо на гръцки езикъ (рум-ил-ибаре кягжт), като прибавя, че сега тамъ всичко било спокойно и редътъ възстановенъ. Въпросната

случка, макаръ и да не заслужава да бжде отбелязана и докладвана, привързанността и ревността, обаче, съ които служба на Ваше Сиятелство, ме задължаватъ да Ви държа по всичко въ течение.

1842 год.

Вашъ служителъ
Мехмедъ Саидъ

№ 4

Преписъ отъ полученото на 11 Сеферъ 1258 год. писмо отъ Браила, по развитиѣ се тамъ събития. Бунтовниците, които нападатъ били „многобройни български и гръцки четници“. Пристигането въ Браила на голѣмия Дворникъ Михалаки Гика за разследване на мѣстопроизшествието. Българскиятъ главатаръ билъ отъ 8 месеца само въ Браила, знаялъ френски, турски и дълго живѣлъ въ Цариградъ.

25 Мухаремъ 1253 г. (24 Февруарий 1842 г.)

На 12-ия денъ отъ месецъ Мухаремъ, Вторникъ, 6^{1/2} часа презъ нощта, една многобройна тълпа, състояща се отъ гръцки и български четници (урум ве булгар ешкия тан-фелерден), нахлула въ гр. Браила и нападнала конака, гдето е била войската, като убила нѣколко души офицери и нѣколко войника (бир кач офицер ве бир кач нефер). Тѣхното намерение било да запалятъ нѣколко махали и разграбятъ града. Благодарение, обаче, на навременното съсредоточаване на мѣстната войска, нападателитъ били разпрѣснати. Това е било съобщено, веднага, на Бея (бей дженабларжна) и неговия братъ голѣмия дворникъ пристигналъ на мѣстопроизшествието за разследване и успѣ да хване нѣкои отъ нападателитъ. Отъ тѣхния разпитъ се установило, че главатарътъ на българитъ билъ синъ на бератлия чорбаджия отъ гр. Котелъ (казанлъ бир бератлъ чорбаджинин оглу имиш) и че отъ 8 месеца на-

самъ се намиралъ въ Браила. Отъ собственитѣ имъ показания се разбра, че тази работа се е готвела отъ 6 години насамъ. Ако нейде срещнете ведно трима българи, тѣ непременно ще знаятъ за това. Отъ Котелъ той отишалъ да се настани въ Франция, като търговецъ (Казандан Франсада бир базиргян имиш). При него, въ Франция, отишалъ и другъ единъ търговецъ отъ Пловдивъ или Стара-Загора и тамъ, тия „базиргяни“ скроили тази работа. Въ Букурещъ, тѣ искали голѣми суми отъ 6 души търговци. Сжщо така, тѣ събрали пари и отъ други нѣкои мѣста за да ги раздадатъ на свои хора въ Търновско и други мѣста. Сжщитѣ щѣли да изпрататъ 5000 души да секатъ дърва и приготвятъ дървенъ материалъ за кораби въ горитѣ при Бургасъ и Анхиало. Два парахода щѣли да донесатъ военни припаси и пушки отъ Франция за предаване на тия хора, които, ще ги пренасятъ съ коли въ горитѣ, а ще взиматъ отъ тамъ дървенъ материалъ за параходитѣ. Други 9000 българи и гърци щѣли да дойдатъ отъ Русия съ пушки и сухари. Къмъ тѣхъ щѣли да се присъединатъ още отъ 3 до 5000 души отъ Тизалъ(?), Браила и Галацъ и, следъ като разграбатъ ония мѣста, ще преминатъ къмъ Мачинъ и отъ тамъ, на групи, ще почнатъ да прииждатъ насамъ. Арестуваниятъ български водител билъ синъ на братлия котленски чорбаджия. Баща му билъ още тамъ. Синътъ се училъ въ Пловдивъ, говорялъ турски, владѣялъ френски, билъ и дълго време въ Цариградъ. Отъ 8 месеца насамъ той билъ въ Браила. Това сж неговитѣ показания. Изпратили го при Бея въ Букурещъ. Главатарътъ на гърцитѣ не можа да се залови — избѣгалъ. Търсятъ го да го арестуватъ. Това за сведение на Ваше Превъзходителство.

Писмо-позивъ отъ старозагорчанина Александъръ Бей-оглу Екзархъ, напечатано на 24 Юлий 1842 год. на гръцки езикъ въ Паришъ.

(Преведено на български отъ турски преводъ)

Възлюблени братя!

Народитѣ правятъ усилия да придобиятъ човѣшки правдини и се освободатъ отъ страданията, на които голѣма часть отъ тѣхъ сж подложени. На такава цѣль не се двоумихъ да се посвета и азъ, още отъ своето детинство, понасяйки разни мъчения за народа и отечеството. Положенитѣ въ това направление отъ менъ усилия, Слава Богу, не отидоха напраздно. Проучвани сж били, въ кръга на възможното, редъ народополезни въпроси и по дадената отъ Всевишния благодать, идеитѣ ми за народъ отечество сж намѣрили отзвукъ въ отзивчива Европа. На просветенитѣ народни първенци „благовѣтствувамъ“¹⁾, че скоро ще се раздвижи, съ божия помощъ, „християнския топузъ“, за да зарадва народа и довърши напълно неговото обединение. За сега, обаче, нужно е да се живѣе братски, като по видимому се тачи, безъ противодействие, днешния редъ на нѣщата. Такава е и повелята на Свѣтото Писание, което ни заповѣдва да отдаваме честь на държавата и се пскоряваме на божията воля. Подчинението къмъ по-голѣмия е източникъ на спокойствие за народа. Показвайки се последователни къмъ това, не ще съмнѣние, че Всевишния, който всичко е направилъ отъ нищо, ще ни даде много повече отколкото ние мислимъ или ожидаме. За сега, нека този моя съвѣтъ Ви послужи за балсамъ на раната Ви и допринесе все по-голѣмо и по-голѣмо облекчение на скърбта Ви. Отъ сега нататкъ, ще Ви извѣстявамъ всичко което може да Ви зарадва.

¹⁾ Предсказвамъ.

№ 6

Повѣрителенъ рапортъ на Мустафа Кяни по положението въ България прѣзъ 1842 год. Агитатори които подъ предлогъ, че разпространяватъ просвѣта и наука, подстрекаватъ раята въ Търновско чрезъ печатни книжа. Страхъ отъ чужди подданици. Съвѣти да се управлява съ осторожность и справедливость.

Напоследѣкъ, въ България, главно въ мѣста, гдето раята е по-компактна, появиха се злонамерени хора, които подъ предлогъ, че разпространяватъ просвѣта и наука, мжчатъ се, въ сжщность, да подстрекаватъ, чрезъ разни печатни книжа, раята и я тласнатъ къмъ освобождение. Българитѣ, като простодушни, лесно се поддаватъ на подмама. Щомъ веднажъ започнатъ подстрекателствата отъ такива многолюдни мѣста, мжно става, после, тѣхното разграничаване. Отъ тукъ и необходимостта отъ своевременни административни мѣрки. Винаги, и особено въ сегашнитѣ условия, съ голѣма осторожность трѣба да се управлява, като се проявява справедливость и се припечелватъ сърдцата на всички. Нужно е, следователно, да се гледа, въ рамкитѣ на Шерията, по възможности повече благосклонно къмъ всички слоеве на империята, като се запазватъ тѣхнитѣ лични, вѣщественни и имотни права отъ всѣко посѣгателство. По този начинъ, когато всички държавни чиновници, единодушно, се стараятъ да припечелятъ сърдцата на тия хора, въ сжщность, тѣ ще отбиватъ и отстраняватъ всички сплѣтни въсредъ тѣхъ. Нужно е, сжщо така, безшумно и осторожно да се слѣдатъ непознатитѣ измамници и подстрекатели, които сноватъ въсредъ народа. Болшинството отъ тѣхъ сж чужди подданици и, като такива, по силата на договоритѣ, трудно става тѣхното залавяне и наказване. Само ако се залавятъ такиви съ документи, които могатъ да послужатъ за доказателство, да се дава гласность на работата. Въ случай когато липсватъ подобни компрометирующи документи, тогава да се взиматъ предохранителни само мѣрки — да се гледа да не се сношава раята съ тѣхъ. Въ голѣмитѣ гра-

дове, гдѣто има, доволни отъ нашето покровителство, коджабашии, владици и тѣмъ подобни народни първенци, чрезъ тѣхъ ние можемъ да противодействуваме на агитациитѣ на злонамѣренитѣ хора, безъ да се дига много шумъ. Проникнатъ отъ духа на Вашитѣ наставления, азъ инициирахъ въ тази работа нѣкои наши държавни служители, които въ нищо до сега не сж ми изневѣрили и вѣрвамъ, съ помощта Божия и подъ егидата на Н. В. Султана, поставенитѣ подъ мждрсто Ви управление кази, ще се запазатъ, отъ сега нататъкъ, отъ всѣкакви смутове и ще се възцари редъ и спокойствие всрѣдъ раята, като се запази тя отъ жестокости и преследвания.

25 . . . 1259 год. отъ Егира

[1842—1843 год. Р. Хр.]

Вашъ служителъ
Мустафа Кяни.

№ 7

Повѣрително писмо на Графъ Неселродъ до управляющия
посолството въ Цариградъ Влад. Павловичъ Титовъ.
(Преводъ отъ турски)

Поднесохъ на Н. В. Императора писменното Ви изложение по размѣненитѣ мисли и обяснения между Високата Порта и Посолството. Н. Величество изказа задоволството си за вниманието на Високата Порта къмъ неговитѣ искрени намѣрения, за нейното опование на нашето съдействие — колчемъ се касае да се внесе редъ и спокойствие въ султанскитѣ области — както и за нейното отминаване зложелателнитѣ интриги, пуцани отъ околни страни. Следъ недвусмисленитѣ увѣрения на Н. Величество, предадени Вамъ чрезъ графъ Герджиковъ(?), ако стане нужда да се дадатъ още увѣрения на Високата Порта, поради породилитѣ се въ нея подозрения и грижи, вследствие тайнитѣ съобщения на българитѣ съ нашитѣ южни области, може да се каже още и следното: Правъ е Н. Величество Им-

ператорътъ, когато твърди, че е голѣмъ врагъ на всичко, което би могло да смути мира и спокойствието на света. Той строго бди и наказва всички попѣлзновения отъ подобенъ родъ въ страната си. Безъ напомнюване отъ страна на Високата Порта, бесарабскитѣ офицери сж възлѣли предохранителни мѣрки, цѣлящи осуеияване евентуални тайни опити на заподозрѣни отъ В. Порта лица, да се сношаватъ съ арестуванитѣ тамъ бѣлгари. По този начинъ, дава ѝ се удовлетворение, преди още нейното, по този въпросъ, искане да е ставало достояние на Н. Величество Императора. И макаръ върху заподозрѣнитѣ лица да е упражняванъ строгъ контролъ, Н. Величество, не се е задоволилъ съ толкова, а е заржчалъ на генералъ Духомлинъ, щомъ пристигне въ частъта си, да обърне сериозно вниманието на бѣлгаритѣ отъ този край върху голѣмата врѣда, що могатъ да създадатъ агитациитѣ и усилията на полицейскитѣ агенти. Не ще съмнение, че генералъ Духомлинъ ще направи нужнитѣ проучвания и следъ туй ще се види кси сж най-подходящитѣ средства за предотвратяване всѣкакви смутове въ турска територия. Тия наши проучвания ще бждатъ, въ послѣдствие, съобщени на Високата Порта. Съ това заедно, не можемъ да не заявимъ, че дорде турското правителство не вземе строги и ефикасни мѣрки за защита на своето население и тури край на прѣследванията и изтезанията отъ страна на офицеритѣ, редъ и спокойствие не може да има въ Бѣлгария. Защото, споредъ нашитѣ сведения, въ Бѣлгария и въ Босна наново раята е подложена на гонения и изтезания отъ страна на нисши чиновници, мухамедани — арнасти. Макаръ и да не се съмняваме въ искреностъта на турското правителство, ние желаемъ, щото неговитѣ заповѣди, за премахване всички недоволства и несправедливости всредъ християнитѣ, да бждатъ напълно приложени. Предавайки тия наши изявления на султанското правителство, ние сме увѣрени, че то ще съзре въ тѣхъ едно излишно доказателство на нашата искренность.

29 Май [датата липсува].

№ 8

Търновският мухасилъ Мехмедъ Джемаледдинъ пише на своя началникъ за агитациитѣ въ Търновско. Преводчикътъ при букурешкия руски военначалникъ Георги, като агитаторъ въ Румелия. Търновскиятъ мухасилъ Мехмедъ Джемаледдинъ, за подстрекателитѣ въ Видинско.

Съгласно Ваше нареждане да се провѣри мѣлвата, споредъ която именуемиятъ Георги, преводчикъ при руския военначалникъ въ Букурещъ, разпратилъ въ Румелия, съ цѣль да разбунтува раята, около десетина души агенти, платени всѣки по 1500 гроша месечно, изпратихъ свои доверени тайни хора, които, преоблечени, можа да узнаятъ, че действително преди 2—3 месеца, пристигнали въ Видинско нѣколко души отъ Сръбско, и следъ като се опитали да измаматъ мѣстнитѣ жители, изчезнали набързо. Азъ лично не вѣрвамъ да е имало платени хора за агитиране въ Търновско. Всетъки, продължавамъ, съгласно Вашето нареждане, да следя, като и до сега, внимателно всичко.

18 Сеферъ 1262 г. отъ Егира

[27 Декемврий 1848 г., Р. Хр.]

Мехмедъ Джемаледдинъ
мухасилъ
на търновската Лива

№ 9

Рапортъ отъ Исмаилъ Адилъ и Ахмедъ Рагибъ по положението въ Габрово и Елена презъ 1849 год. Преоблечени агитатори въ Габрово и Елена каратъ народа да иска български владци. Ползата отъ това.

Ваше Превъзходителство,

Съгласно предписанието Ви да се намѣри разуменъ начинъ за отстраняване скроенитѣ отъ наши неприятели интриги, целящи разбунтуването на българския народъ, ние посетихме, взимайки за предлогъ данъчнитѣ постъпления,

толѣмичкитѣ балкански села Габрово и Елена, които се смѣтатъ, като най-податливи къмъ смутове. Въ подобни мѣста, въ случай на размирие, очевидно, най-напредъ, се присѣдиняватъ къмъ злото първенцитѣ, а последнитѣ подтикватъ къмъ възстание простолюдието. При повѣрителния разпитъ на довѣрени намъ коджабашии и чорбаджии, се установи, че тукъ сж се появили, преоблечени, нѣколко чужди хора и чрезъ разни примамливи книжа се опитали да покварятъ раята. Тѣ сж имъ внушили да искатъ, най-напредъ, да бжде назначенъ за „владика сирѣчь митрополитъ“ (владика яни митрополит) бѣлгаринъ, защото тѣ мислятъ, че по този начинъ, когато тѣ си иматъ свой митрополитъ и миллетъ-башия, това би допринесло много за тѣхъ и тѣхния народъ и би, въ край на крайщата, улеснило и тѣхното пълно освобождение. Нѣкои отъ простолудието колкото и да се поддали на тѣзи тѣхни думи, болшинството, обаче, отъ раята и чорбаджиитѣ не сбърнали никакъ внимание, като заявили, че „подъ егидата на Н. В. Султана, тѣ си живеятъ добре и, да се иска по-хубаво отъ туй, би значело да си търси човѣкъ просто белята. На нашитѣ думи: „Ако тия Ваши твърдения сж вѣрни, предайте ни нѣкои отъ онѣзи имена и устаи, които Ви сж дадени“, тѣ ни отговори: „За сега нѣмаме такива книжа, щомъ обаче ни попаднатъ такива, ще Ви ги предадемъ“. Въ заключение, споредъ нашитѣ проучвания, за сега чорбаджиитѣ, базиргянитѣ и бѣлгарскитѣ попове оставатъ неповлияни и вѣрни къмъ Н. В. Султана. За въ бждаще, надзорътъ върху тѣхъ още повече ще се засили и ще докладваме на В. Високопръвзходителство за всичко каквото узнаемъ.

[1849 год.]

Ахмедъ Рагибъ
Исмаилъ Адилъ.

Рапортъ отъ Исмаилъ Адилъ по положението въ
Търновско презъ 1849 год.

Честъ ми е да Ви изложа личнитъ си наблюдения по последнитъ събития въ търновско. Съ цѣль да се разбунтува България чрезъ внасяне на смутъ, главно, въ гр. Търново и казата, гдето раята е многочисленна, били пръснати, напоследъкъ, разни писменни инструкции и хвърчащи листове. Съ това се дава примеръ на други мѣста, които чакатъ Търново. Имайки предвидъ писменнитъ Ви упътвания и съвѣти, както и препоръченитъ отъ Васъ подходящи мѣрки, пожелахъ лично да отидя и провѣря положението, макаръ за тази работа да има поставени довѣрени и честни държавни служители, както и разни преоблечени наблюдатели, вземени измежду самата рая, и назначени съ нѣкаква благовидна служебна работа. При получаване Вашитъ нареждания, азъ използвахъ този добъръ случай за да изпълня желанието си и провѣря и видя на самото мѣсто, по какъвъ начинъ се насъсква раята, какво влияние оказватъ върку селянитъ Вашитъ нареждания и какво остава още да се предприеме въ този край. Ето моитъ наблюдения: Добре освѣдоменъ по работитъ на въпросната каза, както и по всѣки въпросъ за сѣгащъ България, азъ знаехъ, че възстание може да се очаква, най-напредъ, отъ 10—15 балкански се а, като Габрово и Елена, населени всецѣло отъ рая. Подъ предлогъ, че ме занимава въпроса за данъчнитъ постъпления и по други още благовидни предлози, размѣнихъ, най-напредъ, мисли съ митрополита, който е народенъ водителъ и вѣренъ държавенъ служител (миллег башилери олан митрополит кулларж). Следъ туй, поканихъ въ митрополията нѣколко чорбаджии — наши довѣрени и добре осведомени хора (мутемед ве есраржмжз ве кейфията маалюмлатлж олуп), които и другъ пжтъ ми сж се довѣрили. Щомъ заговорихме по интересувания ни въпросъ, самитъ чорбаджии предложиха да отидемъ всички и посетимъ нѣкои балкански села, тъкмо когато имаше и панайръ, когато времето е най-подходящо

за агитации и бунтъ, „толкозъ повече“, прибавиха тѣ, „всички въ търновската каза — малки и голѣми — сж доволни отъ тебъ и иматъ довѣрие въ тебъ. Както на насъ разказватъ всичко, така и на тебъ ще разкажатъ всичко. Чорбаджиитѣ, базиргянитѣ и всички честни хора нѣма да ти откажатъ нищо“. Азъ се съгласихъ на това тѣхно предложение, толкозъ повече, че ми се даваше случай да проуча мѣстнитѣ условия и съответнитѣ мѣрки, които следва да се взематъ. Подъ благовидния винаги предлогъ, че ме интересуватъ данъчнитѣ постъпления, заедно съ митрополита и чорбаджиитѣ, отидохъ на посоченото мѣсто. Щомъ пристигнахъ тамъ, чорбаджиитѣ настояваха да отидя на гости у тѣхъ. Азъ имъ казахъ, обаче, че по отдѣлно ще ги посетя и пия по едно кафе съ тѣхъ. Всички се отправихме за мюдирския конакъ, гдето престояхме цѣла седмица, на мои грижи. За да попрѣча да не се събиратъ смутителитѣ съ раята, посетихъ, на втория день отъ пристиганieto си въ Габрово, всички манастири и други нѣкои мѣста, находящи се въ разни балкански проходи, подъ предлогъ, че инспектирамъ чиновницитѣ изъ тия пунктове. Натоварихъ, сжщо така, и габровския „юзбашия“ да патраулира съ войницитѣ си по Балкана, а на довѣрени хора дадохъ инструкции да се движатъ подъ нѣкакъвъ благовиденъ предлогъ денонощно изъ Балкана, като имъ разкрихъ истинскитѣ си цели — да се попрѣчи да не би се събиратъ нѣйде смутители. На връщане въ Габрово, повикахъ нужнитѣ чорбаджии и се опитахъ да ги припечеля, като имъ говорихъ за милостъта на Н. В. Султана, какъ той желае спокойствието и благоденствие на всички свои подданици, за положенитѣ, презъ време на моето служене, грижи отъ Ваше Високопревъзходителство спрѣмо търновското население и раята, сжщо така и за Вашето желание да се застъпватъ винаги предъ Н. В. Султана за удовлетворяване тѣхнитѣ просби. За всичко това, тѣ се зарадваха много. Сжщевременно събрахъ на открито и чорбаджиитѣ изъ околността, както и най-събуденитѣ изъ първитѣ махленци и ги посѣветвахъ да бждатъ вѣрни на държавата. Благодарни отъ това, тѣ застанаха на кракъ и изговориха

благодарствени молитви за дългоденствието на Н. В. Султана, на Ваше Високопревъзходителство, както и за всички министри. Това подействува благотворно върху ония, които бѣха наклонни къмъ бунтарство и всички се решиха да се пазятъ всѣчески отъ размирнитѣ елементи. Следъ като, по този начинъ, се увѣрихъ, че взетитѣ отъ Васъ мѣрки сж дали положителни резултати, намѣрихъ за необходимо да постѣпя вече открито. За това повикахъ въ квартирата, гдѣто бѣ отседналъ владиката, довѣренитѣ намъ лица — всичко 33 чорбаджии и имъ казахъ следното: Негово Високопревъзходителство знае точно за онова, което става по тия мѣста отъ месецъ-два насамъ. Ръчно каквото е получено — книга съ разни разпореждания и други, той ги знае и ги има въ своитѣ рѣце. Винаги съмъ считалъ продължихъ азъ, търговцитѣ-ран по-умни отъ другитѣ, за това никога не съмъ отказалъ да съдействувамъ за удовлетворение на всички Ваши искания. Изглежда, обаче, че между Васъ има и лекомислени хора, които лесно се поддаватъ на превратни попѣлзновения, безъ много да му мислятъ за последствията. Не дай Боже, ако се случи нѣщо подобно, азъ лично ще дойда съ всичкитѣ си сили тукъ, за да накажа виновника. Не се съмнявамъ, обаче, че благоразумнитѣ измежду Васъ ще надделѣтъ и съ своитѣ съвет и влияние ще вразумятъ онѣзи, които мислятъ не чрезъ вѣрностъ и послушностъ а чрезъ насилие и свобода да постигнатъ нѣщо добро. На тия мои думи, тѣ ми отговориха следното: „Крайдунавскитѣ кази чакатъ да видятъ какъ ще постѣпи Търново, а раитѣ пъкъ отъ този градъ чакат да видятъ какво ще направятъ крайбалканскитѣ села, като напримѣръ, Габрово и Елена. Хубаво би било да Ви наречемъ една срѣща въ габровския митрополитски домъ, с довѣренитѣ ни чорбаджии отъ тия мѣста. Ние ще ги повикаме на това мѣсто, а следъ туй ще поканимъ, чрезъ двама разсилни, и Васъ; и така, като че ли случайно се срѣщатъ за мухабетъ и веселие, ще си поприкажете съ тѣхъ“. Благодарение на това срѣдство, азъ можахъ да узная, че отъ нѣколко месеца насамъ т. е. отъ месецъ Септемврий и самъ, отъ Румжния, Сърбия, Браила и други мѣста, почна

да идватъ разни революционни книжа, списания и брошури отъ 10—15 листа, съ които се агитира за назначаване български митрополити, за революция и освобождение. Въ тия книжа се чете следното. „Отъ старо време тази страна е била на българитѣ и тѣ сж я притежавали до тотава до когато тѣ сж били вѣрни на вѣрата и народността си. Щомъ обаче, захванали да се не подчиняватъ на своитѣ ржководители и да показватъ недовѣрие къмъ тѣхъ, тѣ попаднали, като волове, подъ игото на турцитѣ. Нашата главна задача е освобождението ни отъ турцитѣ. За тази целъ, ние полагаме усилия. Вие, обаче, отказхте да се подчините на нашитѣ наставления, както това стана миналата година; за това не успѣхме да приготвимъ нужното. Не можахме, сжщо така, да Ви изпратимъ подпечатанитѣ отъ ржководнитѣ нитѣлаписма, понеже владицитѣ Ви не сж българи. Ако тѣ бѣха българи, биха били вѣрни на своя народъ и не биха издали тайнитѣ. Ние бихме Ви повѣрили, въ такъвъ случай, много тайни. Години наредъ, ние все Ви пращаме писма и наставления подпечатани отъ 12-тѣхъ. У Васъ, обаче, не се забелязва народностенъ духъ. Ако послушате съвета ни, Вие ще видите добро и ще имате миръ, както това стана съ Сърбия. Ако, обаче, не ни послушате, нищо нѣма да Ви огрѣе. Тряба смѣло да заявите на правителството, че не можете вече да плащате данъци и че желаете да имате свой бей“. Такова е съдържанието на тия книжа. Агентитѣ, които агитиратъ и разпространяватъ тия лжжи сж отъ Черна Гора, Сърбия и Румжния. Има и такива отъ Търново и други градове. Преоблѣчени като търговци, тѣ се движатъ всрѣдъ народа по панаиритѣ и щомъ намѣрятъ нѣкой простодушенъ, взиматъ го на страна и го увещаватъ. По такъвъ начинъ, тѣ успѣли да измаматъ нѣколцина. Тѣ опредѣлили дори, като мѣсто за срѣща и размѣна на мисли, мелницитѣ по габровското дере и „долапитѣ за аба“. Благодарение обаче на моето пристигане тукъ, тия тѣхни кроежи бидоха осуетени. Каза имъ се, че ако Вие се поддадете на тѣхнитѣ съвети, ще Ви държимъ отговорни и ще Ви изкараме безумници и луди, а поповетѣ и коджабашиитѣ ще Ви проклинатъ по църквитѣ. Сжщо така, ако се чуе, каза имъ се още, че Вие

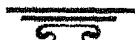
приказвате съ чужденци (еджинеби), ще бъдете и
Така посъветвани отъ менъ, тия хора отидоха да се
натъ на определеното мѣсто съ връщащитѣ се отъ
смутители и имъ казаха: „Предлохме Вашитѣ думи
лянитѣ. Тѣ обаче ни заявиха, че не разбиратъ нищо
кива съвети, че сж доволни подъ егидата на Н. В. Султ
никомъ отъ тѣхъ не е онеправданъ. Каймакаминътъ д
грижи за беднитѣ измежду тѣхъ. Ако имате
да ни предадете, казватъ тѣ, съобщете го пр
чрезъ надлежно подписанъ и подпечатанъ отъ въ
съветъ документъ. Нека ни пишатъ, казаха тѣ, за
беремъ какво искатъ, та тогава и ние да имъ отг
писменно“. Азъ ги научихъ да говорятъ тъй предъ смут
и имъ обещахъ, вслучай че ми донесатъ писма, уста
вилници и други такива, ще бъдатъ възхвалява
коджабашиитѣ, а каймакаминътъ ще ги възнагради, и
опрости „бекаитѣ“ (недоборитѣ). За да бѣда още г
ренъ, преоблѣкохъ дряновския мюдиринъ Мехмедъ
човѣкъ запознатъ съ българския езикъ и познатъ съ
ревностно и съвестно служене на държавата ни. На
бѣхъ заръчалъ да придружи тия селяни и ако ус
вземе такива книжа, правилници, книги, да ги донесе
даде на габровскитѣ чорбаджии и съ тѣхъ заедно да
после да ги предаде на менъ. Нагласенитѣ отъ менъ
срешнаха съ смутителитѣ и имъ казаха всичко какво
имъ заръчахъ. Смутителитѣ, обаче, се сътили, че
паднатъ въ клопка, та имъ отговорили следното: „Г
книжа сж пратени на Вашитѣ чорбаджии. У насъ та
боти нѣма. Ние сами сме тукъ документи за Васъ. Н
книжа сме пратили, но и пари сме доставили чрезъ
организатори. За всѣка работа е писано на чорбад
но тѣ криятъ всичко отъ Васъ, понеже тѣ се спора
съ каймакамина, а отъ пашата пъкъ сж взели много
фетъ. Тѣ съ собственитѣ си ръце Ви обиратъ, а не
се довѣрватъ. Не виждате ли какво става въ други
въ Влашко, Молдовия, Браила, Сърбия? Всичко какво
челятъ тамъ търговцитѣ остава за тѣхъ. А Вие, дено
по чукари и планини, работите съ дѣцата си, а пл

Вашия трудъ се ограбва отъ другитѣ. Въ Сърбия, за джезие и данъци, се плаща само 1 лира. Сжщо така и Вие, ако се разберете и споразумѣте, ще се освободите и нѣма да плащате данъци повече отъ 1 лира годишно. Ако, обаче, не се разберете, по-голѣми злини още ще видите. Пари ще давате, честта Ви ще се тжпче, ще Ви обграждатъ съ войска и ще Ви заставятъ да работите като роби. Ние знаемъ какво става у Васъ. Свои хора имаме въ Турция. Васъ чакатъ крайдунавскитѣ народи. Тѣхнитѣ чорбаджии пишатъ на Вашитѣ, но тѣ криятъ това отъ Васъ. Тѣ не Ви показватъ уставитѣ и книги, които ние имъ пращаме. Нѣкой отъ тѣхъ дори изгарятъ тия книжа, като взиматъ върху си грѣха. Споразумѣха се тѣ и съ „забититѣ“, а Васъ лжжатъ всѣчески. Сега когато бѣхме въ панайра, ние се научихме какъ каймакаминътъ е предателствувалъ всрѣдъ Васъ. На чаша кафе, той Ви е разправялъ разни приятни приказки, какво отъ сега нататъкъ, подъ егидата на султана щѣло да Ви се подобри ужъ положението, всичко каквото пожелаете щѣло да Ви се даде и т. н. Сжщо така, щѣли да се повърнатъ взетитѣ въ повече пари — по 16 гроша на всѣки рая. Узнахме сжщо, че каймакаминътъ останалъ доволенъ отъ дадения „зиафетъ“, че молитви сж били отправени, по този случай, къмъ Бога за дългоденствието на османската династия. Безумницитѣ, обаче, вѣмѣто да получатъ намаление, получиха увеличение“.

Такива и тѣмъ подобни подстрекателства изговорили смутителитѣ. Следъ това, тѣ се явили въ Търново и отъ тамъ, по подножието на Балкана, се отправили за Пиротъ (Шехиръ - кьой). Тѣ отказали да дадатъ каквито и да било книжа. Естествено, тѣ ще отрекатъ всичко каквото казали предъ толкова хора. Дори да докажемъ тѣхната виновностъ, тѣ ще възразатъ, че всичко казано противъ тѣхъ е измислица. Нашиятъ пѣкъ пратеникъ се уплаши до толкова, щото не се осмѣли да ги покани да дойдатъ насамъ. Като разбраха, че простолюдieto нѣма да ги разбере, а чорбаджиитѣ, миллетбашиитѣ, както и всички почтени раи нѣма да се съгласатъ съ тѣхъ, намѣриха за добро да изчезнатъ. По този начинъ, благодарение на Н. В. Султана и на положенитѣ отъ В. Високопревъзходителство

усилия, подстрекателствата на тия хора не успѣха. Безумцитѣ, които бѣха готови да се поддадатъ на тѣхнитѣ лъжи, бидоха посѣветвани и разубеждавани отъ умнитѣ. Нужно е, въ подобни случаи, да се постѣпва, както досега, прозорливо. Азъ ще бѣда, сѣщо така, на щрекъ. Като Ви доклацвамъ за горното, бързамъ да Ви увѣря въ своитѣ къмъ Васъ чувства на привързаностъ и послушностъ.

Вашъ служителъ
Исмаилъ Адилъ

II.

ВИДИНСКОТО ВЪЗСТАНИЕ ПРЕЗЪ 1856 ГОДИНА

ХАРАЛАМБИ БОЯРА, ДИМИТЪРЪ ПЕТРОВИЧЪ
и
МАНЧО КРЪСТИКЪ

Гюлханскиятъ Хати-шерифъ и фанатизмътъ на спахиитѣ и агитѣ въ Видинско. Али Риза паша и бандитѣ на Мааруфъ ага. Убийството на Петко паша. Танзиматъ и Хати-хумаюнъ. Манчо Кръстикъ предъ белградския руски консулъ Мухинъ. Текстъ на поднесения махзаръ на князь Васильчиковъ. Пълномощното на Манчо Кръстикъ и Христо Тодоровичъ. Повѣрително писмо отъ председателя на видинския специаленъ съдъ до Великото Везирство. Предателството на Христо Тодоровичъ. Димитъръ Петровичъ организира възстанието. Видинскитѣ селяни се събиратъ около село Влаовичъ.

Неуспѣхъ и последствия на възстанието.

Турски официални документи.

Своеволията на спахиитѣ и агитѣ въ видинския *пашалѣкъ* предизвикваха често кръвопролитни възстания, които, нелоялно използвани отъ нашитѣ съседи, допринасяха блага за тѣхъ, злини за насъ. Пролива се българска кръвъ, даватъ се обещания за реформи, но положението остава сѣщото. Следъ берковското и пиротското възстания, последва нишкото въ 1841 год., а следъ него, въ 1850, видинското. Султанитѣ, съ

малко изключения, сж винаги били искрени, когато обещаваха реформи. Султанъ Меджидъ е билъ откровенъ и доброжелателенъ, когато е прокламиралъ, въ 1839 год., *Гюлханския Хати-шерифъ*, но фанатизмътъ на неговитѣ *субашии* и *мюлтезими*, както и егоизмътъ на братята сърби, осуемяваха всѣки опитъ за придобиване права и свобода въ Видинско. За забелязване е, че следъ всѣко тържественно прокламиране на реформи отъ страна на Турция, последва, на късо разстояние, въоръжено възстание въ този край. Две години подиръ Хати-шерифа на Решидъ паша, избухва нишкото възстание. Въ 1844 год., Високата Порта разширява хатишерифскитѣ свободи и прокламира *Танзимата*. Шестъ години следъ това, (въ 1850), 750 души българи отъ Кулско, Бѣлоградчишко и Ломско проливатъ, споредъ повѣрителния рапортъ на тогавашния султански пратеникъ Али Риза паша, своята кръвъ предъ олтаря на Отечеството. Въпрѣки благородството на султанъ Меджида, башибозуцитѣ на известния по онова време Мааруфъ ага и бандитѣ на Шерифа внасятъ пустошь и печаль въ поменатитѣ 3 кази. Тѣ можаха да убиятъ тѣлото на видинския българинъ, но духа му — не! Прави впечатление смѣлостта и бодростта на българитѣ отъ този край. Въпрѣки фактическата победа на редовната турска войска, тѣ продължаватъ да се подчиняватъ, не на *валии* и *мюдири*, а на своитѣ *първокнезове*, които, като истински *князове*, заобиколени отъ свои *сеймени*, решаватъ спорове и управляватъ. До такава степенъ е било смѣло държанието на първокнеза отъ с. Грамада Петко паша, който, година следъ възстанието, продължавалъ все така да бие публично и наказва гонители и грабители, били тѣ турци или едновѣрци, щото отъ ядъ го убиватъ турцитѣ въ 1851 год. Смъртта на народния любимецъ Петко паша стресна видинското население, толкова повече, че следъ него, *войводата* (мюдиринътъ) не позволи вече да се избира отъ народа първокнезъ, а назначи свой човѣкъ за такъвъ — дядо Никола отъ с. Лабецъ, който, като „конашко“ оржие, започналъ, заедно съ агитѣ, субашии и мюлтезими, да измъчва и ограбва народа. Това тягостно положение въ Видинско предизвика постояннитѣ протести на българското население, така щото Високата Порта, отъ страхъ на евро-

пейска намѣса въ своитѣ вътрешни работи, дава все по-широки и широки свободи, като прокламира на 18 Февруарий 1856 год. редактирания отъ лордъ Редклифъ и везира Али пафа *Хати-и-хумаюнъ*. Тъкмо презъ тази година, избухва въ Видинско едно друго, неизвестно почти въ нашата историческа книжнина, въстание, което, по своята подготовка, решителността на участвувалитѣ въ него родолюбци и, главно, поради разкриването на едно незнайно до сега предателство, установено, обаче, и доказано днесъ документално, заслужава, струва ми се, просвѣтеното внимание на сички изследвачи на нашето тъмно минало.

Реформитѣ на Високата Порта, въпрѣки своята добронамереностъ, както казахме и по-горе, не можаха и не можеха да дадатъ практически резултати, по простата причина, че нѣмаше кой да изпълни и приложи *Хат-и-шерифи*, *Танзимати* и *Хат-и-хумаюни*. Хат-и-хумаюнъ и Коранъ сж две несъвмѣстими и противоположни нѣща. За това, днешниятъ спасителъ на републиканска Турция гази Кемалъ паша, за да прокара своитѣ смѣли реформи, остави на страна Корана. На великодушието, благоразумие и доброжелателство на султанъ Меджида се противопоставяха винаги фанатизмътъ, невежеството и алчността на *спахии*, *субашии* и *мюлтезими*. „Новитѣ наредби, обнародвани отъ султана съ цель за благодеяние и справедливостъ къмъ всичкитѣ подданици на Н. В., бѣха засегнали, преди всичко, предрасждѣцитѣ на ония мюсюмани, които бѣха отрасли въ старитѣ навици на произволи и безредия“ казва Кодинецъ. Това много хубаво го схвана и духовито го изрази предъ везира наследникътъ, въ 1866 год., на князь Лобановъ въ Цариградъ, генералъ Игнатиевъ съ лаконизма *autonomie* ou *anatomie* (автономия или анатомия). Но анатомия можеше да направи само решителниятъ и смѣлъ султанъ Махмудъ II, който въ единъ само день унищожи и премахна въ Атъ-мейданъ 25000 йеничери. Да се приложи сжщата анатомия презъ султанъ Меджидовото време, това би значело да се обезтурчи Турция.

Видинското въстание отъ 1856 год. избухна, презъ м. Май, съ главенъ сборенъ пунктъ планината надъ село Влаовичъ. Главни лица въ него, споредъ официални турски документи, сж българитѣ Димитъръ Петровичъ отъ Силистра, Манчо Кръстикъ отъ Пиротъ (Шехиръ-къой), българинътъ богаташъ отъ Крайова Хараламби Бояра, Димитъръ Пановъ отъ Ломъ, Толакъ Стоянъ отъ Пиротъ, Живко Тасевичъ отъ Видинъ, а документално доказанъ предателъ на въстанието Христо Тодоровичъ, родомъ отъ Мсстартъ - Сърбия, жителъ белградски.

Въ началото на кримската война, 1853 год., когато Русия бѣ завладяла дветѣ княжества, Манчо Кръстикъ, съ съдействието на известния още отъ въстанието презъ 1850 година Димитъръ Пановъ, Живко Георгиевичъ, Попъ Стоянъ отъ Берковско и на едно още лице отъ с. Турчинъ-Ломско, поднесалъ на белградския руски генераленъ консулъ Мухинъ едно колективно писмо отъ страна на видинскитѣ българи. Консултътъ препратилъ писмото и поднеслитѣ го лица — съ изключение само на Кръстика, който остава въ Белградъ — при букурешкия руски представителъ князь Васильчиковъ. Тъкмо по онова време, въ Букурещъ е образувана, на чело съ Хр. Мустаковъ, Ив. Бакалоглу, Дръ Беронъ и Хр. Георгиевъ, българската *Епитропия*, която, въ 1861 год., се преименува въ „Добродетелна дружина“. Горепоменатитѣ родолюбци Димитъръ Пановъ, Попъ Стоянъ и Живко Георгиевичъ, при поднасяне писмото на руския представителъ, предложили да се образува въ Букурещъ, съ паричната помощъ на Епитропията, една „политическа канцелария“ (политика канцелариясж), подъ надзора на руситѣ, а тѣ да кореспондиратъ и се сношаватъ съ своитѣ едноплеменици отсамъ Дунава, като „народни избраници“. Не знаемъ точно какво е станало съ това предложение на горепоменатитѣ лица и дали тѣ сж останали въ Букурещъ до край на руската окупация. Останалиятъ, обаче, въ Сърбия тѣхенъ другаръ Манчо Кръстикъ, презъ това време, е предметъ на особена бдителностъ отъ турската полиция. Нишкиятъ мутесарифъ официално го поискалъ отъ сърбитѣ, като необходимъ ужъ за нѣкакъвъ си процесъ. Сръбското правителство отказало да го предаде и Манчо Кръстикъ, предизвестенъ,

забегналъ нейде и се скрилъ. Едва въ началото на 1855 год. той се явилъ скрито въ Видинъ и отседналъ въ кжщата на нѣкой си Тасо.

Христо Тодоровичъ, презъ време на руската окупация въ Молдо-Влахия, служилъ въ българскитѣ доброволчески дружини, главно, въ гр. Крайова, гдето се запозналъ съ мѣстния виденъ български богаташъ Хараламби Бояра. Следъ изтегляване на руситѣ, по настояване на Австрия, отъ дветѣ княжества и разпусчане българскитѣ доброволчески дружини, Христо Тодоровичъ отишалъ пакъ въ Крайова. Тамъ го повикалъ единъ денъ Хараламби Бояра и му предложилъ да му даде 60 маджарски лири и 30 коне и, като „търговецъ“, да отиде въ Видинско да узнае духоразположението на българитѣ отъ този край, ги подготви за възстание и му докладва за резултата. Сжщиятъ му обещалъ да му даде, допълнително, колкото пари му потрѣбать за успѣха на възложената му задача. Христо Тодоровичъ се съгласилъ на предложението на Бояра, взелъ паритѣ и конетѣ и се изтърсилъ въ Видинъ, гдето и отседналъ въ сжщата кжща, въ която живѣлъ Манчо Кръстникъ. Като сърбинъ, невладеещъ добре мѣстния български говоръ, Тодоровичъ, споредъ показанията му предъ „Временния съветъ“ причѣсвалъ въ разговоритѣ си съ живущитѣ въ дома на Тасо българи, много руски думи, нѣщо което обърнало вниманието на Манчо. Последниятъ побързалъ да му се представи за голѣмъ приятелъ на руситѣ и, по този начинъ, се завързало интимно приятелство между двамата. Тукъ, въ кжщата на Тасо, станало, споредъ сжщитѣ показания на Тодоровича, запознанството му съ Манчо Кръстикъ. Отъ внимателното, обаче, прочитане на документитѣ, които допълнително ще изнесемъ, явствува, че запознанството на тия двамата е отъ по-стара дата. Христо разкрилъ на Манчо задачата, съ която го натоварилъ крайовския богаташъ Хараламби Бояра и тамъ — въ дома на Тасо — двамата си начертаватъ по-нататъшната своя дейность. Тѣ решаватъ да отидатъ изъ видинския санджакъ, като „търговци на коне“. Тодоровичъ се настанява въ Ниготинъ, а Кръстикъ остава въ Видинъ, гдето и повиква при себе си на съвѣщение известния още отъ възстанието презъ 1850 год. Перванъ Вельо отъ с. Раквица-Кулско и

жителя отъ сѣщото село Ненчо Кръчмаря. Тѣ решаватъ: Перванъ и Ненчо, придружени отъ сина на хазайна—Живко Тасевъ, да отидатъ въ с. Раковица и взематъ подписитѣ на селянитѣ за една колективна просба до руския посланикъ въ Виена Горчаковъ. Споредъ показанията предъ *временния съветъ* (меджлис-и-муваккат) — за който ще говоримъ по-нататъкъ — на участвувалитѣ въ това възстание отъ 1856 г., Перванъ Вельо, Живко Тасевъ и Ненчо Кръчмаря прибегнали, за успѣха на своята задача, къмъ следната хитростъ: Живко се представилъ на селянитѣ като „човѣкъ на *копакъ*“ и имъ казалъ, какво предвидъ предстоящото идване въ Видинъ на Великия Везиръ, би било отъ полза за всички ако се поднесе единъ *махзаръ* до него съ молба да имъ намали тежкитѣ *вергии* и *даджии*. По този начинъ, селянитѣ се съгласили да подпишатъ, безъ да се досетатъ, следното, адресирано до Горчакова, писмо отъ 10 Априль 1855 година.:

„Долуподписанитѣ заявяваме, че предвидъ непоносимитѣ тегла, на които е подложенъ християнския народъ (християн миллети), бѣхме опълномошили, преди доста време, Панчо Кръстикъ и Христо Тодоровичъ да изкажатъ предъ Васъ оплакванията ни. До днесъ, обаче, тия наши пълномошници не сж получили, както се научаваме, никакъвъ отговоръ. За това, намѣрихме за нужно повторно да се отнесемъ до Васъ чрезъ настоящата си просба. Нашитѣ книги ни казватъ, че Стара Бѣлгария е била царство и ни е останала отъ нашитѣ прадѣди. Нашето Отечество днесъ се намира въ ржцетѣ на мюсюманитѣ, които не можейки да се примиратъ съ насъ и бждейки противници на бѣлгарската вѣра и религия (булгар дининин ве мезхебинин), ни потискатъ и измжчватъ. Подобно на своитѣ прадѣди, и ние желаемъ да запазимъ своята Родина и Религия. Турцитѣ, обаче, гдето и да ни срещнатъ, ни тѣпчатъ. Взиматъ мѣстата на бацитѣ ни и ни изтезаватъ. Турската свобода трая дълго, безъ тя да е ползувала нѣкого. Презъ това дълго властвуване на турцитѣ, всичкитѣ ни усилия за свобода и животъ сносенъ излѣзоха безуспѣшни. Ние и нашитѣ деца копнѣемъ за миренъ животъ, както това е въ Русия, далечъ отъ тежкото

мухамеданско иго. Не можемъ да търпимъ вече недостойнитѣ деяния на мухамеданитѣ. Нашето отчаяние достигна до тамъ, щото сме решени или да мремъ или да се освободимъ за миренъ и спокоенъ животъ. Следъ взаимно съвещание, решихме да преминемъ подъ властѣта на християнска държава. Ако това наше желание остане неудовлетворено, отъ туй, най-много, ще пострадатъ децата ни. Длъжни сме, следователно, да разкриемъ предъ Васъ своитѣ терзания. За насъ нѣма кой да се грижи; турцитѣ не щатъ и да знаятъ. Тѣ не се считатъ длъжни да се грижатъ за насъ, понеже не ни смѣтатъ за нищо. Нашата вѣра и религия сж изложени на поругание. Турцитѣ сж си наредили добре живота и макаръ да разправятъ, какво съ християнитѣ си живѣли добре, тѣ пакъ си знаятъ своето. Вълкъ и агне не могатъ вечно си живѣе ведно. Приятелство между насъ и турцитѣ е недопустимо. Заради туй, изпращаме горепоменатитѣ лица за да Ви изложатъ устно нашитѣ мъки и страдания. Заявяваме, че всички сме готови. Търпението ни се изчерпи. Можемъ ли да останемъ подъ англичани и французи? Като народъ, всички сме едно (биз миллетче бир съезде из). Имайте вѣра въ устнитѣ изявления на нашитѣ пълномощници. Смите се надъ насъ — християнитѣ“.

Цоко Рако

с. Раковица

Сильо Дърльо

с. Раковица

Ванко Георги

с. Раковица

Велчо Яко

с. Раковица

Георги Ружанъ

с. Раковица

Стоянъ Райчо

с. Раковица

Данийлъ Дѣко

с. Раковица

Перванъ Цонко

с. Раковица

Перванъ Вельо

с. Раковица

Тенчо Тодоръ

с. Раковица

Георги Неньо

с. Раковица

Ненко Дѣко

с. Раковица

Трифонъ Петъръ

с. Толовица

Белчо Тодоръ

с. Толовица

Свещеникъ Стоянъ

с. Рабешъ

Стоянъ Миладинъ

с. Раковица

Гено Цѣко
с. Турчинъ
Аврамъ Дамянъ
с. Вълчево

Бончо Тодоръ
с. Старопатица
Русинъ Миладинъ
с. Раяновци

Цоко Яко
с. Раковица

Въ началото на тази просба се говори за едно писмо. Тамъ четемъ: „Преди доста време бѣхме отълномошили, Панчо Кръстикъ и Христо Тодоровичъ да изкажатъ предъ Васъ оплакванията ни“. Ние можахме да откриемъ и това писмо, за жалостъ безъ дата, съ което Панчо Кръстикъ и Хр. Тодоровичъ се опълномощаватъ да се яватъ при руския посланикъ въ Виена Горчаковъ. Ето текста на това пълномощно:

„Съ настоящето си пълномощно, удостоверяваме, че Христо Тодоровичъ и Манчо Кръстикъ, носители на под-
писаната и подпечатана отъ насъ просба, се изпращатъ при руския посланикъ въ Виена, съ задача да изложатъ предъ него окаяното положение на народа ни и хсдатайствуватъ за неговото освобождение отъ ржцетъ на тиранитъ, кръво-
лоци и злоупотреѣбители. Беднитъ селяни, до днесъ бивали ограбвани, безъ да имъ е давано никакво обезщетение, или ако имъ се е давало такова, то е било нищожно. Народътъ, до сега, не проумяваше всичко туй и не можеше да си даде смѣтка за станалото. Днесъ, обаче, когато нашитъ братя на всѣкжде се залавятъ и оковаватъ въ вериги, животътъ взе да ни се вижда нѣщо престѣпно. Дошло е време или да мремъ или да се освободимъ. Ето защо, чрезъ своитъ под-
писи и печати и чрезъ горепоменатитъ си пълномощници молимъ да ни помогнете и подкрепите за да спасимъ све-
щенитъ си църкви, запазимъ светата си вѣра отъ злобата на неприятелитъ и се обединимъ съ честита и славна Русия, която винаги се е борила за нашитъ църкви и проливала кръвта си за християнството. По предпочитаме да пролѣемъ кръвта си, нежели да ставаме свидетели на злодеяния. При първъ случай, ще се отплатимъ на всички, които ще ни по-

освободимъ отъ турцитѣ. Долуподписанитѣ се задължаваме да заплатимъ, безъ възражения, направенитѣ отъ пълномощниците ни разноси“.

Живко и Ненчо съ първата колективна просба, написана въ два екземпляра, се връщатъ обратно въ Видинъ и я предаватъ на Манчо Кръстикъ. Последниятъ, заедно съ Живко, замннава за Ниготинъ и я предава на Христо Тодоровичъ. Кръстикъ и Тодоровичъ решаватъ да заминатъ незабавно за Виена. Първиятъ по Дунава, презъ Видинъ, вториятъ презъ Сърбия и двамата се срѣщатъ въ Белградъ и отъ тамъ право въ Виена. Следъ нѣколкодневно престояване въ този градъ, Тодоровичъ, който билъ запознатъ съ руския езикъ, (когато Манчо не знаелъ почти нищо) и у когото били двата екземпляра отъ просбата, предалъ, безъ знанието на Манчо, единия екземпляръ на турския посланикъ въ Виена Ихсанъ бея, а другия, споредъ личнитѣ му показания предъ „временния съветъ“, билъ унищожилъ. Споредъ показанията, обаче, на Манчо Кръстикъ, просбата е била предадена Горчакову, въ замѣна на което, той е получилъ дори и малко „парично възнаграждение“ отъ първия секретаръ на посолството. Отъ тия две противоположни показания явствува, че Христо Тодоровичъ, у когото били двата екземпляра, заедно съ предаването на единия екземпляръ на Ихсанъ бея, предалъ е другия екземпляръ на руския посланикъ Горчаковъ. Защото, следъ малко, ние виждаме Христо Тодоровича да отива при варшавския князь фелдмаршалъ Паскевичъ, носящъ специално писмо до него отъ Горчакова. На въпроса на председателя на учредения, следъ възстанието, въ Видинъ *времененъ съветъ*, защо е отишалъ и какво е търсилъ при князь Паскевичъ въ Варшава, щомъ той е унищожилъ останалия екземпляръ, Тодоровичъ дава уклончиви отговори, нѣщо което заставя председателя на *съвета* да пише на Великия Везиръ въ Цариградъ, следнитѣ твърде ценни за нашата история повѣрителни редове:

„Ваше Сиятелство,

Отъ показанията на Христо Тодоровичъ, който е съобщавалъ тайнитѣ по възстанието на нашитѣ държавни служители (мадде-и-фесадж девлет-и-алие меемурларжна хабер вирмиш олан Христо Тодорович) изваждамъ заключението, че въ случая той е употребилъ и двѣтъ страни (ики тарафж кулланарак); следъ като е предалъ единия екземпляръ на нашия посланикъ въ Виена Ихсанъ бея, предалъ е другия екземпляръ на Горчакова, който отъ своя страна го препратилъ въ Варшава при князь Паскевичъ. Манчо Кръстикъ, безъ да подозира нѣщо, връща се въ Белградъ, а Хр. Тодоровичъ отъ Варшава идва пакъ въ Виена, гдето, следъ нѣколко дни, пристига и се срѣща съ него Димитъръ Петровичъ — военния организаторъ и ръководителъ, както ще видимъ по-нататкъ, на готвящото се възстание. Христо Тодоровичъ побърза да съобщи резултата отъ срѣщата си съ Димитъръ Петровичъ на турския посланикъ Ихсанъ бея, който отъ своя страна му дава препоръчително писмо до белградския гарнизоненъ началникъ Азизъ паша и го праща въ Белградъ. Христо Тодоровичъ, следъ месецъ и половина престояване въ Белградъ, приема единъ день посещението на поменатия Димитъръ Петровичъ. Димитъръ Петровичъ се срѣща въ Белградъ и съ Манчо Кръстикъ, който, веднага следъ туй, на 5 Мартъ 1856 год., заминава повторно въ Виена — по всѣка вѣроятностъ при Горчакова — а на 6 Априлъ с. г. се връща обратно и се настанява въ с. Гургу-совецъ, при сръбско-турската граница. Между туй, сръбското правителство се опитало, по неизвестни намъ съображения да арестува Тодоровича.

Всичко това — срѣщата на Петровича съ Кръстика въ Белградъ, отиванieto на последния въ Виена при Горчакова, движенията на сръбската полиция, изплашило и заставило Тодоровича да извади, чрезъ измама отъ сръбското полицейско управление, пжтнишки листъ и се спаси при турцитѣ въ Видинъ.

Димитъръ Петровичъ, военниятъ организаторъ и водителъ на това възстание, е родомъ отъ Силистра. Цѣли 20 години той търгува въ Галацъ и Браила и при руската окупация въ Молдо-Влахия, служилъ доброволецъ въ влашкия

доброволчески отрядъ. Следъ оттегляне на князь Паскевичъ отъ силистренската обсада и разпусчане доброволческитѣ неруски отряди, Петровичъ отишалъ въ Одеса (Ходжа-бегъ), гдето и се запозналъ съ основателитѣ и дейци на токущо основаното „Одеско българско настоятелство“ на чело съ Н. Палаузовъ, Найдень Геровъ, Тошковичъ и др. Ако букурешката *Епитропия* имаше, при основаването си въ 1853 год., училищно-просвѣтни задачи и цели, *Одеското настоятелство*, още при устрояването си въ 1854 год., развива, както е известно, покрай просвѣтна и широка политическа дейность. Стига да споменемъ за записката на Палаузова — душата на Настоятелството — до князь Остенъ-Сакенъ, която на времето си направила такова силно впечатление на Николай I, за да разберемъ широкия политико-просвѣтенъ обсегъ на преследванитѣ отъ „Одеското българско настоятелство“ цели. Въ такава именно срѣда попадналъ родолюбивия и смѣлъ българинъ Димитъръ Петровичъ, офицеръ отъ кримското бойно поле, съ гърди носящи св. Гьоргеvски кръстъ за храбрость. Било въ началото на мартъ 1856 година. Петровичъ и Кръстикъ уговарватъ и опредѣлятъ вече плана на възстанието. Трѣбватъ имъ пари, пушки, барутъ. Петровичъ се премѣства въ с. Гургусовецъ, при сръбско-турската граница. Презъ това време, Кръстикъ заминава, както казахме и по-горе, въ Виена за 1 месецъ, а на 6 априлъ се връща въ сжщото село при Петровича. Тукъ въ с. Гургусовецъ, Димитъръ Петровичъ и Манчо Кръстикъ намиратъ въ лицето на сръбския *началникъ* Сава Йовановичъ, единъ голѣмъ „любитель“ на български възстания. Въ неговата канцелария, въ негово присѣствие възстанието се организира. Въ този триумвиратъ участвува и единъ каленъ видински възстаникъ, повиканъ нарочно отъ Видинъ, дѣдо Иванъ Кулинъ. Сръбското правителство, както винаги, и този пжтъ, чрезъ свои агенти, подкокоросва и насѣква възстанието, не отъ любовъ, разбира се, къмъ българскитѣ борци или отъ солидарность къмъ братска България, а за да се намѣси на край, като „посрѣдникъ“, както казва Сургїен Robert, и поиска отъ Портата, въ замѣна на туй, нови привилегии и нова българска земя.

Димитъръ Петровичъ се настанява съ своя щабъ въ монастира св. Троица при с. Раковица. Отъ тукъ той ще ръководи и довърши приготовленията за възстанието. Негови адютанти сж Петъръ Русевъ отъ с. Мокрешъ — Ломско и Толакъ Стоянъ отъ Пиротъ. За секретаръ има австрийския поданикъ Коста Поповичъ. Отъ монастира той праща Толакъ Стоянъ при известния, по онова време, голѣмъ оръжеенъ търговецъ и притежател на нѣколко барутчийници въ Сърбия, българина Станко Туфекчията, който въ възстанието презъ 1850 г. доставилъ пушки и барутъ на Станко войвода. Толакъ отива въ барутчийницата на с. Свилатица (Сърбия) и отъ тамъ въ Белградъ, гдето и намира Туфекчията и му предава лаконическата поръчка на своя шефъ — 150 карадаглийки, 2 бѣчви камъчета и 2000 пушки съ щикове. Следъ тия поръчки и приготовления, Димитъръ Петровичъ отъ монастира св. Троица опредѣля и деня на възстанието: 12-й май, понеделникъ, 1856 год.; сборенъ пунктъ — мѣстността *Влаовичка-могила* при с. Влаовичъ. Точно на тази дата, селянитѣ отъ Салашъ, Ошанъ, Праужда, Чупрене, Раковица, Раяновци, Стакевци и други се събиратъ на сборния пунктъ. Първъ обектъ на възстаницитѣ е превземането, най-напредъ, на Бѣлоградчикъ, следъ туй, и на Ломъ за да се нахвърлятъ, най-после, съ обединени сили, върху силно защитената тогава видинска крепостъ. Току речи, сжщиятъ оня оперативенъ планъ на водителитѣ на видинското възстание презъ 1850 год. На чело съ капитанъ Димитъръ Петровичъ, облѣченъ въ руски офицерски униформъ, съ св. Гьоргеvски кръстъ по гърдитѣ, възстаницитѣ смѣло, но не-предпазливо, се насочватъ къмъ главния си обектъ — Бѣлоградчикъ. Тѣхниятъ вождъ, идеалистъ и самоотверженъ офицеръ, но неопитенъ и незапознатъ съ историята на миналитѣ видински възтания, безъ никаква представа за двучинната експансивна политика на сръбското правителство, на чело съ Александъръ Карагеоргеvичъ, и безъ да подозира предателската роль на своя „колега“ Христо Тодоровичъ, който, още отъ първата имъ срѣща въ Виена, е съобщавалъ всичко на турския посланикъ въ този градъ Ихсанъ бей и, който още, като довѣрено лице на белградския гарнизоненъ началникъ Азизъ паша, е предавалъ тайнитѣ по срѣщитѣ му съ Манчо

КАПИТАНЪ ДИМИТЪРЪ ПЕТРОВИЧЪ

Военниятъ организаторъ на възстанието

Кръстикъ въ Белградъ, не разбирайки и не подозирайки, казвамъ, нищо отъ цѣлия тоя комплексъ на нѣщата, решително насочва хората си къмъ бѣлоградчишката крепостъ. Но какво става? Турскитѣ военни и цивилни власти, от-

давна предизвестени отъ Христо Тодоровичъ, както видѣхме по-горе, за готвящото се възстание, съ многобройна редовна пехота и конница, внезапно, се явяватъ при с. Влаовичъ и отъ тамъ стремително се спущатъ да обсадятъ възстаницитѣ. Стражата на Петровичъ дава сигнала за появата на неочаквания аскеръ, завързва се неравна кратка борба между двамата неприятели, но скоро недобре подготвенитѣ възстаници отстъпватъ и се разпръсватъ по разни посоки, оставяйки на полесражението 5-6 души убити.

И така, главно, поради предателството на Христо Тодоровичъ, възстанието бързо се потушава, още въ самото му начало, безъ да се даде възможностъ на възстаницитѣ да увеличатъ човѣшкитѣ си кадри и се засилятъ, чрезъ превземането поне на Бѣлоградчикъ. Повечето отъ разбѣгналитѣ се възстаници се върнали по домоветѣ си. Останалъ само Димитъръ Петровичъ, който, заедно съ 20-тина хора, се скиталъ, до край на месецъ май, по планинитѣ, създавайки голѣми грижи и неприятности на турското правителство. Заставени, обаче, отъ многобройнитѣ турски войници, и тѣ, най-после, отстъпватъ и прибѣгватъ въ Сърбия. Тамъ се криелъ и Манчо Кръстикъ. Турската властъ се научила за това и пратила стражари въ Ниготинъ да го поиска отъ сръбскитѣ власти. Предизвестенъ, Манчо забегналъ отъ тамъ и се скрилъ нейде. Следъ време, той се явилъ въ родното си мѣсто Пиротъ, гдето билъ арестуванъ отъ турцитѣ и откаранъ въ видинския затворъ.

Трѣбваше да минатъ цѣли 72 години отъ това забравено видинско възстание, за да се разбули и изнесе, благодарение на официални турски документи, предпоставката и развоя на единъ още народенъ опитъ за избава и свобода, се чуятъ скромнитѣ имена на толкова добри родолюбци, като Димитъръ Петровичъ, Манчо Кръстикъ, Хараламби Бояра, Димитъръ Пановъ и се разкрие и стигматизира главната причина на поражението — предателството на Христо Тодоровичъ. Колко безименни герои, какви славни рожби на Майка-България сж загубени въ гжстата тъма на нашето минало!

За всеки добре запознатъ съ видинскитѣ възстания и политиката на сръбското княжество отъ берковското възстание 1836 год. до образуванетоъ въ 1861 год. на българската Легия въ Белградъ, на чело съ Раковски, бие въ очи нелоялността на сръбското правителство спрѣмо насъ българитѣ. Сръбски агитатори, агенти и разни „началници“ удобряватъ и подкрепватъ, най-напредъ, всѣко възстание въ Видинско; следъ обявяванетоъ му, обаче, сръбскитѣ власти бързатъ да затварятъ, както пише френскиятъ писателъ Surpren Robert, своитѣ граници и отказватъ обещанипушки и щикове, а за потушаването му самото сръбско правителство официално предлага своето „посрѣдничество“, въ замѣна на български села и градове. Това е традиционната триактна политика на сръбското княжество спрѣмо поробена България. Князь Милошъ, князь Александъръ Карагеоргиевичъ, князь Михайлъ, всички тия короновани сръбски глави, преследваха една и сѣща политика — уголѣмяване на сръбската територия съ българска земя. Задкулисно тѣ удобряваха и насъскваха всѣко българско възстание отъ този край, на открито обаче, тѣ действуваха, като съюзници на Турция, за смѣтка на България. За да угодатъ на султана и изтрѣгнатъ все по-голѣми права и привилегии, князь Милошъ и неговия „кану-кехалъ“ Аврамъ Петруниевичъ прилагатъ „точака“¹⁾ спрѣмо забегналитѣ въ тѣхна територия български възстаници, арестуватъ и наказватъ Срѣндакъ войвода за хатѣра на Омеръ паша, предаватъ на видинския валия въ 1849 год. героя на Бойница-Пую войвода и родолюбивия Велчо Даскала²⁾. Всичко туй, срѣщу хубава българска земя — села и градове.

Следъ потушаването на гореизложеното видинско възстание отъ 1856 год., Високата порта за да отклони всѣка евентуална отъ страна на Англия, Франция или Австрия, намѣса въ своитѣ вътрешни работи и заставена нѣкакъ си отъ току-що прокламирания въ Цариградъ Хат-и-хумаюнъ, реши, макаръ и късничко, да изпрати въ Видинъ единъ спе-

¹⁾ Смѣртъ чрезъ разтягане на човѣшко тѣло.

²⁾ Вижъ „Видинското възстание презъ 1850 год. Новооткрити документи“ отъ Влад. Тодоровъ-Хиндаловъ, стр. 18—19, документъ № 3.

циаленъ съдъ, именуванъ „меджлис-и-муваккат“ (въ съветъ) за да разследва, съди и осъди виновниците на въстанието. Презъ м. ноемврий, с. г., членоветъ на Съвета назначени. За председателъ е избранъ Енисъ каръ. Портата опредѣля съ *тезкере* отъ 30 ребии 1273 год. (18 ноемврий 1856 год.) цѣли 18 точки „Времениятъ съветъ“ е трѣбвало да проучи и Първа и главна точка е била да се откриятъ и виновниците на въстанието. По тази първа точка други, твърде интересни за изследвача на нашето, въпроси, ето какво пише до Великия-везиръ и тельтъ на Съвета Енисъ Абделфекаръ съ писмо повъ отъ 3 джемазиулеввелъ 1273 год. (19 декемврий 1856 год.)

„Ваше Сиятелство,

За сега въстанието се разглежда предъ *Времето*. Нека ми бжде, преди всичко, позволено да предъ Васъ неудобствата, що представлява разглеждане това дѣло, като *въстание*. Видинската каза, както граничи съ Сърбия. Отъ досегашнитъ валии, никой, не е промислилъ за охраняване границата чрезъ востове (караколханета). Дори и да бѣха промислили Сиятелства везиритъ сж толкова заняти съ важни дѣла работи, щото не биха имали възможность да пора предлаганитъ мѣрки. По тия причини, границата осворена откъмъ насъ. Отъ къмъ сѣрбитъ, обаче, тя охранявана. Поради туй, предателитъ на нашата лесно минаватъ границата за Сърбия, когато на и къмъ нашата територия нѣма кой да се противи. Освенъ това, цѣлото население въ видинския санджакъ своитъ 3 кази — кулска, ломска и бѣлоградчишкостиянско. Като така, то отдавна е научено да възприема тази причина, валиитъ сж били винаги принудени да се кѣмъ тукашнитъ жители *ласкателно* (мударая мѣна). Отъ друга пѣкъ страна, цѣлата мѣстна властъ е въ рѣцетъ на тѣ нареченитъ *първокнезове* (баш кидиритъ сж просто официални лица, имащи за събиране само „*вергии* и *даджии*“. Думата „*кнезъ*“ царски синъ, князь (шехзаде, пренс маанасжна) както съ тази титла се титулува въ Сърбия само

дъръ беа, тукъ въ Видинско, *първокнезоветѣ* се считатъ за бждащи свободни, независими *князове* и, като такива, тѣ претендиратъ на особени права. Живущитѣ пъкъ въ Видинъ християнски първенци, чрезъ тия *кнезове*, смѣсватъ се въ всѣка държавна работа въ казитѣ и понеже тѣ винаги бързо разрешаватъ представенитѣ имъ въпроси, изпъкватъ като полезни за държавата ни служители, когато, въ сжщностъ, тѣ покварятъ духоветѣ на хората. Тази тѣхна тенденция, отъ една страна да се показватъ вѣрни на държавата, отъ другата пъкъ — да присвояватъ нейнитѣ права, достигнала до тамъ, щото, преди нѣколко време, селянитѣ — християни и мюсюлмани — подъ влиянието на тия чорбажи, се явили при владиката да се оплачатъ за нѣщо, а той си позволилъ да бие и затвори нѣкои отъ християнитѣ.

Публичното разглеждане на възстаническото дѣло предъ „*Времения съветъ*“ се вижда тежко нѣщо на горепоменатитѣ лица. И понеже тѣ се подсъщатъ, че като съучастници въ възстанието, могатъ да се явятъ обвиняеми предъ Съвета, взеха още отъ сега да подтикватъ населението да подава *махзари*, съдържанието на които макаръ и да се не знае положително, чуватъ се, обаче, слухове, какво жителитѣ отъ видинския санджакъ не били знаели нищо по това възстание, а станалото било дѣло на нѣкои празноскитаючи, дошли отъ други кази да залъгватъ селянитѣ. Даже когато Димитъръ Петровичъ, въ началото на априлъ, насъскваше въ раковишкия манастиръ народа да възстава, чорбаджиитѣ, на 6 сжщия месецъ, подаваха на правителството две поржчителства (ики кефалетнаме) заявяйки, че въ третѣ кази нито има, нито пъкъ ще има нѣкакво възстание. Въ подкрепа на туй, тѣ солидарно гарантираха едни за други. Въ сжщото, обаче, време знае се, че възстанието бѣше въ своя разгаръ. Въ трето едно поржчителство, подадено пакъ до правителството отъ жителитѣ на с. Раковица, фигурира дори и подписа на едного отъ съставителитѣ на поднесения Горчакову махзаръ, както и тоя на Димитъръ Петровичъ, който, заедно съ Георги Ружанъ, се скиташе по планинитѣ да подстрекава населението къмъ възстание. Изхождайки отъ всичко

туй, ясно се вижда че възстанието е било подготвено съзнанието на цѣлото християнско население и, че поржчителства тѣ даватъ само за да залжжатъ правителството и прикриятъ своитѣ истински замисли. Дори, напоследѣкъ, пиротскиятъ владика (шехир-къой деспоту), заедно съ 60 души пиротчани, е подалъ махзаръ, въ който изтъква, какво пиротчанинътъ Манчо Кръстикъ — водителя на злото (реис-и-фесат) билъ честенъ човѣкъ, 2 години билъ търгувалъ въ Сърбия, нѣмалъ билъ никаква вина и, като така, неговото арестуване не било оправдателно. Отговорено е на владиката, че самъ Манчо Кръстикъ не е скрилъ своята виновностъ, а се самопризналъ. Покрай туй, слухове се прѣскатъ за предстоящи възстания, щомъ се пукне пролѣтъ. Всѣка гора, щѣла да послужи за природно прикритие на възстаницитѣ. „Тогава ще видимъ“, казватъ тѣ, „какво ще направи правителството“.

Съ подобни мълви се заплашватъ държавнитѣ ни служители. Владиката пѣкъ и чорбаджитѣ заплашватъ, като даватъ да се разбере, какво тѣхната дума не била се чувала, тѣхното ходатайство, да се освободатъ подѣ гаранция арестуванитѣ виновници, не било вземено подѣ внимание. За това, тѣ били решили да се не бѣркатъ вече въ подобни въпроси. Подобни махзари се подаватъ, не само на наши висши държавни служители, но и на руски агенти, като Горчаковъ, Паскевичъ, Васильчиковъ, Мухинъ. Да се търпятъ подобни порядни, би значело да се търпятъ възстанически комитети. Предвидъ на това, че повече отъ 200 души сж обвиняемитѣ по въпросното дѣло и фактътъ, че цѣлото християнско население е било въ течение на всичко около възстанието, разглеждането на дѣлото, въ гр. Видинъ, въ сегашната му форма, ще засегне цѣлото население и, ако речеъ да разследимъ всичко подробно, надали ще стигне една цѣла година. За това, *Времениятъ съветъ* започна да разглежда дѣлото, не като възстание, а като *разбойничество* (ешкиалжга дайр олуп), и ще се задоволи съ толкова, като остави останалитѣ 17 точки неразгледани. За да не остане, обаче, впечатление, че разбойници оставатъ ненаказани, нѣщо което би насърдило населението да предприеме, както се говори, нѣщо напролѣтъ и повтори миналогодишното, особено, като се има предвидъ замислитѣ на

крайовския Хараламби Бояра, който е всецѣло въ възстанието, като не се изпуска, сжщо така, изпредвидъ охотността, да предизвикватъ възстания, на председателя на сръбското Събрание Райо Дамяновичъ и на други още сръбски чиновници, съ ксито, вслучай че се разгледа дѣлото „като възстание“ поизмжченото, въ последствие, християнско население, непременно, би влѣзло въ разбирателство съ тѣхъ, предлагамъ, изхождайки отъ гореизложеното, да бждатъ заточени нейде, както съставителя на подадения Горчакову махзаръ Манчо Кръстикъ, така сжщо и Живко Тасевичъ, Перванъ Вельо, Ненчо Кръчмаря и 5—6 още души отъ скиталитѣ се заедно съ Димитра по планинитѣ. По този начинъ, ще се махне изпредъ очитѣ на видинскитѣ християни този въстанически въпросъ. Ако, обаче, Ваше Сиятелство намира за необходимо въпросътъ да се разследи основателно и до край, въ такъвъ случай, би било по-целосъобразно да бждатъ повикани въ Цариградъ арестуванитѣ, по настоящемъ, въ видинския затворъ възстаници, както и ония които впоследствие ще бждатъ арестувани, и предъ една комисия *ad hoc* се направи потрѣбното. И дветѣ тия алтернативи зависятъ, изключително, отъ усмотрението и заповѣдъ на Н. В. Султана“ —

З джемазиюлеввелъ 1273 г. отъ Егира

19 декемврий 1856 г. Р. Хр.

(п) Енисъ Абделфекаръ
Пред. на Врем. съв. въ Видинъ.

Видинското възстание отъ 1856 год. е последния опитъ за избава и свобода отъ редицата политически движения и възстания въ Западна България. Следъ този неуспѣхъ, единствената надежда на видинското население остава въ Русия, която, следъ кримската война, е безпомощна да защити ефикасно християнитѣ въ Турция. Две алтернативи се изпрѣчиха тогава предъ българитѣ отъ този край: или безропотно робуване или емигриране. Тѣ бидоха подведени и заставени да предпочетатъ емигрирането. И започва пакъ жестокото, по-жестоко и отъ погурчването и ятагана, нещастие за българството отъ срѣдата на миналия вѣкъ — *изселването въ съседнитѣ намъ страни.*

ОФИЦИАЛНИ ТУРСКИ ДОКУМЕНТИ

№ 11

**Анонимно писмо по причинитѣ на видинското възстание.
28 обезоржжени българи нападнати отъ башибозуци.
Съобщението на Аврамъ Петруниевичъ. Жестокости
и грабежи на турцитѣ, като първопричина
на възстанието.**

Следъ потушаването на възстанието въ България, разбѣгалото се население, вѣрвайки въ думитѣ на Н. Превъзходителство Омеръ паша, започна да се прибира по домоветѣ си. Турцитѣ, обаче, които сж навикнали да не зачитатъ правителството, срѣщатъ една група отъ 28 обезоржжени българи, убиватъ 4 отъ тѣхъ и 2 тежко раняватъ, а следъ туй, подпалватъ и унищожаватъ и 3 села. Самия Петруниевичъ¹⁾ ми е разправилъ, съ голѣмо възбуждение, тази случка. Понеже повечето такива случая оставятъ ненаказани всѣки бърза, разбира се, да обвинява Високата - порта въ съизволение. И ако сега сръбското правителство даде своето съдействие, казватъ сръбитѣ, за потушаване възстанието, това нѣма да допринесе друго освѣнъ да се даде козъ на сръбския народъ да обвинява своето правителство въ съучастничество²⁾ съ Високата - порта. Българитѣ наново се разбѣгали по планинитѣ, а всѣки отъ тѣхъ мисли, че само Русия би могла да тури край на тия кланета и убийства. И не е никакъ невѣроятно, Русия, която желае да остане въ Влашко, да стори това, като здрава гаранция (заман-и-кавви) за българския народъ. Ето какво може да докара политиката на ножа и заплашвания. Благодарение на разследвания и наблюдения (теджессюсат) за разкриване инициаторитѣ на възстанието, едвамъ 12-тина българи сж били арес-

¹⁾ Аврамъ Петруниевичъ.

²⁾ Шериги олдугуну = въ съдружие.

тувани, а обискътъ въ тѣхнитѣ домове не е разкрилъ нищо за генералъ Ливенъ. Като първопричина на възстанието оставатъ, следователно, турцитѣ и тѣхнитѣ жестоки грабежи (османлъжраржн кендилери въ гарат-и-гадаранелери). Отъ тия мои думи не трѣба да се разбере, че азъ обвинявамъ турцитѣ, а само да се види кои сж били главнитѣ причини, които сж предизвикали възстанието.

[безъ дата и безъ подписъ]

№ 12

Позивъ на Али Риза паша до възстаницитѣ въ Видинско презъ 1850 год.

Народе.

Всеизвестна е справедливостъта и милостъта, съ които се отнася Н. В. Султана къмъ всички свои поданици — мухамедани и раи. За това, никой здравомислящъ човѣкъ, измежду щастливитѣ поданици на милостивия ни Господаръ, не бива да накрънява неговата воля и престѣпва неговата повеля. Вслучай, когаго нѣкой мюлтезиминъ или другъ нѣкой чиновникъ се осмѣли да върши нѣкаква несправедливостъ, противъ подобно едно беззаконие ще трѣба да се оплачите на валията или мютесарифина. И ако пъкъ последнитѣ не пожелаятъ да се вслушатъ въ Вашето оплакване — нѣщо което ми се вижда невѣроятнo — Вие можете тогава да се оплачите въ Цариградъ, като изпратите, чрезъ трима - четирма почтени Ваши хора, писмено заявление. Като върноподаници вмѣсто да постѣпите така, плиткоумници едни измежду Васъ тласнаха честни хора въмъ възстание и въ последвалата „война“ (мухаребе) били, както се научаваме, незаслужено убити нѣколко души мухамедани и раи. Както и да е, това положение наложи моето идване тукъ, заедно съ необходима военна сила—пехота, конница и артилерия. На 1 рамазанъ, день четвъртъкъ, рано сутринтъта, пристигнахъ въ гр. Видинъ и, съгласно желанието на Н. В. Султана, изпратихъ Ви аташирания къмъ

менъ султански адютантъ Решидъ паша, единъ - двама офицери, видинския жителъ Елхаджъ Мехмедъ ага и нѣколко души още коджабашии, съ задача да Ви дадатъ нужнитѣ въ случая наставления и съвети. Дайте внимание на съдържанието на настоящия позивъ и вслушайте се въ съветитѣ на Решидъ паша и на другитѣ първенци. Откажете се, часъ по-скоро, отъ всѣкаква революционна дейность, която може да Ви навлече разни бедствия. Най-искрено Ви предлагамъ да се покорите и върнете по домоветѣ си. Следъ туй, ако имате да се оплачите за нѣщо, азъ съмъ готовъ да Ви изслушамъ и доложа Вашето искание на Н. В. Султана. Ако измежду Васъ има подстрекатели, недейте слуша тѣхнитѣ празнословия, заплашвания или увещания да се оповавате на Русия. Не е достойно да се отклонявате отъ спасителния пътъ на послушанието и опятните името си съ бунтарство. Н. В. Султана, който тѣй милостиво и справедливо се грижи за живота, имота и честта на своитѣ поданици мухамедани, така сжщо той се грижи и за Васъ. Следъ като Ви се каза туй, нужно е да се подчините отъ любовъ къмъ своята Родина и отъ милость и състрадание къмъ своитѣ дѣца и близки, особено, като знаете великодушието на нашия всемилостивъ Господаръ. Въ тридневенъ срокъ, ако желаете своето спасение и благополучие, да ни изпратите своя отговоръ къмъ този нашъ позивъ, чрезъ нѣколко души разбрани Ваши хора. Впротивенъ случай, ще бжда заставенъ да настѣпа съ войската си срещу Васъ и изпълна задачата, съ която съмъ на-товаренъ. Грѣхътъ за пролѣта кръвъ ще бжде, въ такъвъ случай, Вашъ.

Али Риза
(Ферикъ)

1 рамазанъ 1266 год. отъ Егира
[28 юний 1850 год. Р. Хр.]

№ 13.

Рапортъ на султанския пратеникъ Али Риза Паша по причинитѣ на видинското възстание и за числото на убититѣ и ранени въ него. Убити турци 15 души, убити българи — 720 души. Сърбитѣ като подстрекатели.

Ваше Сиятелство,

Благодарение на Н. В. Султана и на взетитѣ отъ насъ мѣрки, видинското възстание, както Ви е, напоследѣкъ, съобщено отъ тукашния валия, е уталожено и сигурността — възстановена. Споредъ полученитѣ отъ всѣкжде сведения, възстанието на раята е било предизвикано отъ преследванията на нисши чиновници и мю тезими, а това трѣбваше азъ да разследвамъ и провѣря. Споредъ пъкъ други слухове, башибозуцитѣ, които сж били употребявани за потушаване възстанието, го прекалили и, въ следствие, много хора били избити. нѣщо което е изтъкнато въ рапорта на самия валия. Истината по този въпросъ трѣбва да се установи, като се види до кжде е отишла употребената груба сила, начинътъ по който е пукнала първата пушка и колко души сж били убити и ранени. По всички тия точки, азъ имамъ, както знаете, и писменото Ви нареждане отъ 7 шаабанъ 1266 год. Възъ основа на добити отъ менъ сведения, азъ още отъ Русе Ви писахъ по числото на даденитѣ жертви. Сведенията, които можахъ да събера при пристигането си въ Видинъ, както и постѣпкитѣ, които предприехъ за да успокоя раята, Ви сж подробно изложени въ единъ мой докладъ и въ приложенитѣ къмъ него книжа. Отъ съдържанието на тия книжа се вижда, че числото на убититѣ турци, преди започването още на „войната“¹⁾, възлиза на около 15 души, а убити българи има оноло 720 души. Вѣрно е, че селското население е било онеправдавано отъ разни нисши чиновници, мюлтезими и др., но и сърбитѣ, които се мжчатъ да бждатъ спрѣмо насъ лоялни, не сж били чужди на това движение: тѣ посочили пжгя на българитѣ (булгарлара ираеи-тарик олунмуш). Единъ сърбинъ се разхождалъ, преди

¹⁾ Думата е за сражението презъ време на възстанието.

нѣколко месеца, изъ голѣмитѣ села на видинския санджакъ, гдето и престоивалъ по день-два и вземайки поводъ отъ гоненията, вършени отъ нисшитѣ чиновници и мюлтезими, заявявалъ, какво се налагала една колективна демонстрация отъ страна на българитѣ изъ този край, къмъ която, несъмнено, щѣли да се присъединатъ и живущитѣ въ Нишко, Софийско и Търновско българи. Ето защо, ние не бива да се задоволимъ само съ постигнатото, до този часъ, омиротворение, защото, очевидно е, че участвуващитѣ въ комитета разни смутители отъ Одринско, Търновско, Нишко, Софийско и други още мѣста, нѣма да мируватъ, а ще побързатъ да оправдаятъ тия наши опасения. Уведомихъ по тази работа командующия румелийската армия, както и търновския и софийския мухасили. Сега за сега, въ Нишъ разполагаме съ достатъчна резервна сила. Въпрѣки туй, обаче, не е разумно да се откъсватъ, по настоящемъ, военни части отъ софийската и търновската войска. Необходимо е да се подкрепатъ даденитѣ къмъ горепоменатитѣ двама паши наставления, като имъ се изпрати нужната за всѣка евентуалностъ военна помощъ.

Ес-Саидъ Али Риза
(печать)

5 рамазанъ 1266 год. отъ Егира
[3 юлий 1850 год. Р. Хр.]

№ 14

Султанскиятъ пратеникъ Али Рияа паша и видинскиятъ валия Мехмедъ Зия паша съобщаватъ на Високата-порта резултата отъ направената отъ тѣхъ анкета по числото на убититѣ българи презъ 1850 год.

Ваше Сиятелство.

Съгласно предписанието Ви да предприемемъ анкета по даденитѣ жертви отъ страна на турци и българи презъ време на възстанието, съобщихме Ви, че въ сахренската¹⁾

¹⁾ кулската нахия

нахия както и въ бѣлоградчишката и ломската кази, изпра-
тихме чиновници, познаващи мѣстния езикъ и, че за резул-
тата на тѣхнитѣ проучвания ще Ви доложимъ допълни-
телно. Въпроснитѣ чиновници се завърнаха вчера обратно
въ Видинъ и ни представиха едни тефтери, съдържащи по-
казанията на разпитанитѣ отъ тѣхъ раи. За убититѣ въ лом-
ската каза, получили сме отъ мѣстния меджлисъ подробна
мазбата. Следъ като сравнихме едни съ други и установихме
имената на всички, преписахме ги на чисто и ги прило-
жихме къмъ настоящето. На първо мѣсто, убититѣ турци
възлизатъ, както ще имате случай да се увѣрите, на 15
души, а тия отъ раитѣ — на 152 души, а убититѣ не на
полесражение, а на разни други мѣста, вследствие употреба
на прекалено принудителна сила, възлизатъ на 40—50 души.
Провинилитѣ се въ това отношение лица ще бждатъ пре-
дадени на сждъ. За резултата ще Ви уведомимъ допъл-
нително.

Ес-Саидъ Али Риза
Ферикъ
Мехмедъ Зия
видински валия

26 рамазанъ 1266 год. отъ Егира
[24 юлий 1850 год. Р. Хр.]

№ 15

Видинскиятъ валия Али Риза паша пише до Наилъ бея
— членъ отъ видинския меджлисъ, по въпроса за из-
пратенитѣ въ Цариградъ 18 души българи¹⁾ и го под-
канва да вземе едно решение по тѣхъ.

Следъ миналогодишното възстание, 28 души българи
бѣха изпратени въ Цариградъ, заедно съ бившия ломски
каймакаминъ Мехмедъ ага, да видятъ и се увѣрятъ въ ис-
кренитѣ намерения, отъ които се въодушевява Н. В. Сул-

¹⁾ Сравнявай съ документъ № 15, публикуванъ въ „Видинското
възстание презъ 1850 год. Новооткрити документи“ отъ Владимиръ То-
доровъ - Хиндаловъ, 1926 год. Вижъ стр. 15.

тана спрѣмо жителитѣ отъ този край, та на връщанието имъ тукъ да могатъ да го разкажатъ на своитѣ съплеменници. При пристигането, обаче, на тия 18 българи въ Видинъ, когато азъ ги повикахъ при себе си и имъ казахъ „видѣхте ли сега какво мисли Н. В. Султана за Васъ, че Вашето благоденствие е Неговата ежедневна грижа?“ тѣ ми казаха: „Да! действително е тъй. Дори Н. Величество благоволи да ни даде разни привилегии, да не плащаме, напимѣръ, вергии и разни други тегоби и, главно, Той ни е подарилъ „*господарлжцитѣ*“. На това азъ имъ възразихъ, че криво трябва да сж разбрали въпроса за неплащане вергии и ги посъветвахъ да не разправятъ такива нѣща на беднитѣ селяни, защото съ това могатъ да внесатъ смутъ всрѣдъ тѣхъ. Тѣ, обаче, настоявали на своето си и следъ като ми заявиха, какво Мехмедъ ага, съ идването си тукъ, щѣлъ да донесе и издадения по тия привилегии султански ферманъ, отидоха си. Въпроснитѣ лица, а особено измежду тѣхъ Никола Турчинлията и други едни наивници, започнаха, веднага следъ туй, да пждатъ отъ селата *мюлтезимитѣ*, да заставятъ, насилствено, честии хора да се подчиняватъ на тѣхнитѣ попълзновения, целящи създаване нѣкое ново събитие и, разхождайки се вжоржжени изъ казитѣ, да псуватъ и биятъ, ония които не искатъ да имъ се подчиняватъ. Едни отъ тѣхъ повалили публично, посрѣдъ бѣлоградчикската чаршия, единъ християнинъ и го били така силно, щото му счупили едната му ржка. Сжщо така, на три пжти, тѣ набили много тежко и трима жители отъ село Медковецъ. Бититѣ отъ тѣхъ въ село Влахъ раи сж били заставени да имъ плататъ и глсба.

Въ с. Бойница, тия сжщитѣ лица скжсали шерийския ходжетъ на единъ тамошенъ жителъ съ думитѣ: „съ такъвъ мюсюлмански ходжетъ работа се не върши. Отъ сега натакъ безъ насъ нищо нѣма да става“. Горепоменатиятъ Никола Турчинлията, следъ като е взелъ вергии отъ едни раи, живущи въ Ку байръ (Видинъ), набилъ ги и наранилъ и на края ги наглобилъ. Сжщиятъ разпращалъ известие изъ околнитѣ села, какво Турция била освободила Бѣлгария отъ вергии и други тегоби, а въ Бѣлоградчикъ, предъ казармената врата, се опиталъ да вземе пушката на постовия вой-

никъ, като му казалъ „дай ми да видя какво имашъ въ паласката си“. Такива сж привилегиитъ на тия хора. Азъ отбелязвамъ само това, което сега ми е на умъ. Подобно държание, следъ като тѣ сж ходили въ Цариградъ да се осведомяватъ по истинскитъ подбуждения на Н. В. Султана и следъ като тѣ сж били помилвани въ свързка съ предшестващото събитие, не може освенъ да бжде въ пълень разрѣзъ съ волята на нашия милостивъ Господаръ. Съ такива деяния, тѣ сами си навличатъ заслуженото наказание. Дорде тия разбойници сж тукъ, ние никога нѣма да имаме спокойствие, а напротивъ, ще се създаватъ условия за ново нѣкое събитие. Не трѣба да се забравя, че тия именно лица, подпомогнати отъ около 150 други хора, сж били инициаторитъ на възстанието презъ 1266 год. отъ Егира и, че своеволия, като гореописанитъ, сж предизвикали миналогодишното възстание. За това е нужно, за едно продължително време, тѣ да не сж тукъ. Въ противень случай, тѣхнитъ съмишленици ще се насърдчатъ и, ако не днесъ, не премѣнно утре, ще предизвикатъ новъ смутъ. Това е ясно, като бѣлъ день. Въ заключение, нито за сега, нито за въ бждаще, тѣхното идване тукъ (бурая гелмелери) не може да не бжде, както ми е донесено, вредно за страната. Въпросътъ е отъ Ваша юридикция, и като така, ще се разреши както Вие намѣрите за добре.

№ 16

Колективна просба до Великия-везиръ, съ която се искатъ 247.000 гроша обезщетение за разграбенитъ имоти на българитъ, презъ време на бѣлоградчишкото клаие. Капуданъ Ага отъ Видинъ, ломчанинътъ Арабъ и бѣлоградчишкиятъ мюдинъ Али ефенди, като убийци на бѣлоградчишкитъ чорбаджии и други.

Ваше Васокопревъзходителство.

Както Ви е известно, башибозуци, водени отъ известния видински жителъ Капуданъ Ага, отъ ломчанина Арабъ и отъ бѣлоградчишкия мюдинъ Али ефенди, бѣха на-

влезли въ Бѣлоградчикъ и, следъ като убили намиралитѣ се въ Варошъ българи и разграбили тѣхнитѣ имоти на стойностъ 247.000 гроша, убили, сжщо така, и дошлитѣ въ крепостта (калето) да се предадатъ на властта 7 души чорбаджии. До този моментъ, убититѣ чорбаджии оставатъ неизвестни. За разграбенитѣ ни имоти, ние Ви представихме, на български езикъ, точенъ списъкъ. Понеже убиването на тия чорбаджии отъ горепоменатитѣ лица Ви е известно, покорно Ви молимъ да разпоредите да ни върнатъ тѣлата на убититѣ, както и стойността на разграбенитѣ ни имоти. Съ това, не само ще сторите едно справедливо и човѣколюбиво дѣло, но и ще утѣшите сърдцата на толкова много онеправдани бедни хора.

Тальо Перванъ
Лефтеръ Киро
Никола (Ломъ)
Елена Христю

Велко Николовъ
Андрѣя Никола
Стелко (Серай)
Никола Велчо

№ 17

Едно анонимно писмо по „господарлжцитѣ“ въ Видинско.

За сега положението тукъ е разбъркано и работитѣ — разстроени, понеже първокнезътъ Петко и двамата кнезове Йоцо и татаръ-пазарджиклията Велчо писмено сж заявили, че кулската каза се била съгласила да вземе „господарлжка“ (господарлжгж алмага каил олду). Но това твърдение на Петка, нѣма съмнение, е плодъ на подарената му отъ пашата *салтамарка* (петконун бойле сойлемеси пашанжн кендисине бир фермене ихсан ейледиги ичун олдугу би иштибахджр). Отъ Ломъ Горанъ е извиканъ отъ пашата. Последниятъ му заръчалъ да заяви предъ меджлиса, какво тия, които надумали ломчанитѣ да не искатъ „господарлжка“ били Н. Превъзходителство Шекибъ ефенди, Александъръ и хаджи Томаки. На следующия день, когато Горанъ се яви предъ меджлиса, пашата му каза: „Ей Горане! Я кажи

сега това, което си заявилъ предъ мене“. Въ отговоръ на туй, Горанъ, твърде уплашенъ, каза, че не знае какво да каже и, че тозъ който го е научилъ какво да каже не е между живитѣ (бизи огреденъ джехенеме китди). На другия день, събрали се нѣколцина „музевири“ около него и го надумвали да се върне въ Ломъ и заяви, какво населението се съгласило да вземе „господарлжка“. При пристигане, обаче, на Горана въ Ломъ, бедното население се нахвърлило върху него и насмалко да го убие. Донесено е, писмено, по този инцидентъ и Горанъ е върнатъ пакъ обратно въ Видинъ. Заедно съ него, заминаха за Видинъ 40-50 души, които въ присъствие на пашата, заявиха, че не могатъ да откупятъ султанова земя. Това предизвика гнѣва на пашата, който, следъ като ги напсува на майка, жена и вѣра, ги заплаши, че съ помощта на войници ще ги избие. Тѣ, обаче, не се изплашиха, а потвърдиха, повторно, своето решение. Тогава, той имъ каза, че ще даде земята на исполица (яржджлжк веджхиле)“ Ако намѣрите кому да я дадете, дайте я. Но ние, понеже считаме земята на султана за нашъ коренъ (кекен олдугунден) предпочитаме да отидемъ друкжде, гдето ще печелимъ и за насъ пари и за да изплатимъ държавнитѣ си данъци „отговориха селянитѣ. Пашата, твърде ядосанъ отъ тѣзи думи на ломчанитѣ, заповѣда да ги арестуватъ. Следъ часъ, обаче, тѣ бидоха освободени. Азъ не допускамъ той да успѣе въ Ломско. Научавамъ се, че тия дни *генджъ ага* и дефтердара ще заминаватъ и двамата за Ломъ за да заставятъ ломското население да се откаже отъ своето становище, а за Бѣлоградчикъ пкъкъ се готви да заmine председателя на меджлиса. Кадията, Хуршидъ ага и Селимъ ефенди сж тукъ, въ положението въ което ги знаете. Твърде вѣроятно, тѣ да бждатъ уволнени отъ *меджлиса*, понеже *генджъ ага* е назначенъ за членъ. Пашата, безъ стеснение, когото и да срещне казва, че Шекибъ ефенди, Александъръ и хаджи Томаки сж заточени отъ него. Азъ не вѣрвамъ и кулското население (сахра ехалиси) да се съгласи да вземе „господарлжка“, понеже власитѣ нѣма, по който начинъ, да се съгласатъ на това.

(Безъ подписи и дата).

Инструкции дадени на Исмаилъ паша за произвеждане анкета въ Ломъ и Бѣлоградчикъ и за въдворяване редъ въ Видинско. Имената на убийцитѣ на чорбаджиитѣ и други отъ бѣлоградчишката крепостъ.

За въдворяване редъ и спокойствие въ Ломско и Бѣлоградчишко, нужно е, щото конницата да е водена отъ способенъ военноначалникъ. Исмаилъ иаша, именно, е единъ отъ ония началници, които действително могатъ да подобратъ днешното положение въ тази областъ. Изхождайки отъ туй, ние наредихме, щото отъ 6-тѣ ескадрона конница, 1 ескадронъ да остане въ Тулча, 1 другъ — въ Русе, а съ останалитѣ 4 ескадрона да се тръгне отъ Русе за Ломъ. Въ този последенъ градъ да се остави 1 ескадронъ подъ водителството на способенъ офицеръ, а останалитѣ дз продължатъ пжтя си за Бѣлоградчикъ. При пристигане на Исмаилъ паша отъ Бѣлоградчикъ въ Видинъ, макаръ и да му сж дадени устно необходимитѣ опжтвания и събранитѣ сведения, нужно е да му се предадатъ още и следнитѣ писмени инструкции:

Споредъ нашитѣ сведения, възстанието въ Кулско, Бѣлоградчишко и Ломско, макаръ и внушавано отъ заинтересовани страни, е плодъ на гонения, които „господаритѣ“, сиречь, селскитѣ аги, мюлтезими и други нисши чиновници вършатъ върху раята. Трѣба да престанатъ, напълно, тия гонения на селскитѣ аги и субашии. Съ това ще се улесни, въ голѣма степенъ, установяването на редъ и спокойствие въ тази страна. До втора султанска заповѣдь, да се забрани отиването по селата на „господаритѣ“ и субашии да искатъ такси или да вършатъ нѣщо, което би разклатило довѣрието на раята. По край това, да се внимава да не се игнориратъ шерийскитѣ права на ония заинтересовани господари и други, които, като стопани на ниви или като съдружници въ нѣкоя засѣта площъ, сж принудени да отиватъ по селата за прибиране припадающата имъ се частъ. На такива не бива да се прѣчи. Установява се, че презъ време на това българско възстание, видинскиятъ първенецъ и

членъ отъ тамошня меджлисъ Мааруфъ ага, придруженъ отъ своитѣ башибозуци, отишалъ въ Бѣлоградчикъ, влѣзналъ въ крепостъта и убилъ арестуванитѣ тамъ 7 души чорбаджии и 12 души раи, чиито имена сж известни. Бившиятъ мюдиръ Али ефенди, членовѣтъ отъ меджлиса и други нѣкои още макаръ и да отричатъ убиването на тия хора, знае се, обаче, че горепоменатитѣ чорбаджии сж били убити отъ „юзбашията“ Мустафа ага — артилеристъ, Огулъ чаушъ, „мюлязимъ“ Араби Сюлейманъ ага, Вели Ахмедъ ага, Яшаръ „онбашиа“, видинчанина Кьоръ Манавъ и Намукъ, а заровени въ скрито мѣсто извънъ касабата. Вмѣнява се въ дългъ на Исмаилъ паша да разследи добре този въпросъ и ни съобщи подробноститѣ по него. Сжщиятъ да проучи и провѣри внимателно кои сж убийцитѣ на 7-тѣ чорбаджии въ бѣлоградчишката крепостъ и на другитѣ 12 души, Сжщо така, той да узнае кои сж разграбили имуществата на живущитѣ въ Бѣлоградчикъ раи и посегнали позорно на тѣхната честъ. Следъ като сж дадени вече писмени нареждания въ всички кази, предизвикването на нови смутове, било отъ страна на турцитѣ, било отъ раята, изглежда за невѣроятно. Не е изключена, обаче, възможността да се случи нѣщо, което би разклатило, отново, довѣрието и спокойствието на раята. За това, отъ сега нататъкъ, всѣки който се осмѣли да смути страната, да се арестува и изпраща тукъ, въ Цариградъ, за да бжде наказанъ, съразмѣрно съ извършеното отъ него престѣпление. Както и по-горе се каза, въдворяване редъ и спокойствие всрѣдъ раята е необходимо и належащо. Нужно е, следователно, поменатиятъ паша да бжде проникнатъ отъ важността на своята мисия и се въздържа отъ всѣкакви преследвания или обезпокоителни дѣла. Въ това отношение, не бива, обаче, да се отива до крайностъ, защото отъ прекалено внимание къмъ раята, тя може да се възгордѣе и, по този начинъ, се отвори пѣтъ къмъ нови разправии и конфликти съ турцитѣ. Последнитѣ ще почнатъ тогава да гледатъ на християнитѣ съвсемъ, като на неприатели, страститѣ ще се разгорещатъ още повече и, подъ влиянието на религиозния фанатизмъ, възможно е да се породатъ други злини. За това, пашата трѣба да спазва умѣреностъ въ своитѣ постѣпки, за да се избегнатъ какъ-

вито и да било конфликти между дветѣ страни. Да се дадат писмени инструкции на останалия въ Ломъ командиръ на ескадрона „кол-агасж“ Иззетъ ага, да гледа, щото при въдворяване редъ въ Бѣлоградчишко и Ломско да си служи, постепенно, съ примѣри (емсиле иле) и да не изхабява, напразно, поставената подъ негова команда конница. Съ Божия помощъ и съ услугитѣ на поменатия паша, дано напълно се постигне желаното омиротворение въ тази областъ.

№ 19

Резюме отъ рапорта на руския консулъ въ Белградъ полковникъ Милошевичъ отъ 19 януарий 1852 год. до руското посолство въ Цариградъ, по положението въ Видинско¹⁾. Положението на българитѣ въ този край отчаяно. Бѣгството имъ къмъ Сърбия. Угодничесвото на князь Карагеоргиевичъ къмъ султана.

Сведенията, които получавамъ отъ видинския *саялетъ* представятъ положението на българитѣ въ този край за много отчаяно, вследствие на голѣми жестокости и гонения. Ежедневно, българитѣ се отправятъ на групи къмъ сръбската граница. Князь Карагеоргиевичъ, обаче, отъ угодничество къмъ султана, отказва да ги приеме и тѣ се връщатъ назадъ. Явно е, че тия хора, не можейки да понасятъ повече това зло, ще бждатъ заставени, нѣкой день, да прибегнатъ къмъ нѣщо отчаяно. Султанскиятъ Хат-и-хумаюнъ, макаръ и останалъ безъ приложение, продължава, всекакъ, да предизвиква умразата на мюсюлманитѣ. Безпорно, фанатизмътъ изпжква, като голѣма прѣчка, предъ желанието на султана да въведе реформи, целящи подобряване положението на християнитѣ.

¹⁾ Въпросното резюме е представено на турски езикъ отъ руското посолство на Високата-порта. Преводътъ, който слѣдва, е направенъ отъ този турски текстъ.

III

ЦЪРКОВНИЯТЪ ВЪПРОСЪ

ПЛОВДИВСКИТЪ БЪЛГАРИ
И
МИТРОПОЛИТЪ ХРИСАНТЪ

Покровителството на руситѣ надъ християнитѣ въ Турция, потвърдено отъ одринския договоръ въ 1829 год., не можа да задоволи нито руския царь, нито християнитѣ отъ Балканския полуостровъ. Това незадоволство, въ край на крайщата, докара кримската война, която обърна погледитѣ на турцитѣ къмъ западнитѣ държави и създаде нови условия за живущитѣ въ Турция народи. За да се попрѣчи на християнитѣ да не искатъ постоянно съвети и помощъ отъ православна Русия, великитѣ съюзници на Турция — Англия и Франция внушили на султана да разшири прокламиранитѣ въ 1844 год. танзиматни свободи и издаде новъ височайши рескриптъ — *Хати хумаюна*. Съ този трети по редъ султански реформенъ актъ, борбата на българския народъ срещу гръцката патриаршия влѣзла въ нова фаза. Българитѣ, сега, съ по-голѣмо въодушевление ще упорствуватъ въ увещане българския езикъ въ българскитѣ църкви и прогонване гръцкитѣ владици отъ България. Преди още да се върне Великия-везиръ Али паша отъ парижката мирна конференция, неговиятъ замѣстникъ Сафветъ паша приелъ благосклонно първата българска делегация — състояща се отъ цариградски първенци — която подробно му изложи исканията на българитѣ. По онова време, вниманието на всички било обърнато къмъ Пловдивъ и Търново, гдето борбата противъ посегателствата и своеволия на гръцкото духовенство била въ разгара си. Въ Пловдивъ отдавна се под-

АЛИ ПАША

визавалъ алчния грѣцки митрополитъ Хрисантъ. Въ Търново
пѣкъ, за втори пѣтъ гече, свирепствувалъ другъ такъвъ
— митрополитъ Неофитъ. Ако къмъ горепоменатитѣ двама

духовни сановници притуримъ и самоковския Дели Матей—това весело и безскрупулно старче — Вие имате единъ триумвиратъ отъ най-голѣми гонители и пакостници на българството въ днитѣ на Хат-и-хумаюна. Въ тази наша студия, ще се спремъ върху дейността на едного само отъ тѣхъ — митрополитъ Хрисантъ, главно, върху шумния на времето си въпросъ за „политията“, като се силаемъ изключително на факти, доказани чрезъ турски официални документи.

Митрополитъ Хрисантъ наследилъ въ пловдивската епархия гърка Никифора, въ 1850 год. Въ тази епархия, гдето еллинизацията пунала най-дълбоки корени презъ първата половина на XIX-ия вѣкъ, копривщенскитѣ изселници, главно, следъ опожаряването на Копривщица отъ кърджалиитѣ въ 1793 год., съ своето развито народностно съзнание служили, като спасителна бариера, срещу еллинизаторскитѣ домогвания на патриаршията и спасили епархията отъ всестранно и пълно погърчване. Чорбаджи Вълка, чорбаджи Салча, Ст. Чалжковъ, Ст. Чомаковъ, Найдень Геровъ и др. иматъ безспорни услуги къмъ българщината отъ този край. Въ 1833 год., две години преди отварянето на габровското ланкастерско училище отъ Неофита Рилски, Малий Вълка — този богатъ и щедъръ копривщенски патриотъ, построилъ въ Пловдивъ, при църква Св. Петка, българско училище. Пробудената отъ тогава народна съвестъ заговорила, бавно но ясно, всрѣдъ народа и раздвижила заспалитѣ умове и сърдца, така щото, при идването въ пловдивската епархия на Хрисанта, хората тамъ не представлявали вече онази аморфна и апатична народна маса, а били съзнателни българи, готови да отстояватъ правата си, като народъ и християни. Хрисантъ напусналъ въ 1850 г. Цариградъ съ борджове. Споредъ тогавашнитѣ порядки на гръцката патриаршия, митрополитскитѣ мѣста се продавали на търгъ. Печелялъ онзи, който наддавалъ повече, билъ той най-голѣмия невежа или безвѣрникъ. Първата му работа, следователно, при стѣпването си въ Пловдивъ, била да обере паството си. Следъ като задигналъ произволно голѣми суми отъ Татаръ-Пазарджикъ, той се нахвърлилъ, като огладнѣлъ вълкъ въ кошара, върху богатитѣ хасковци, отъ които замъкналъ 40,000 гроша повече отъ колкото ималъ

право. Обиритѣ и плячки на хрисимия митрополитѣ продължили редѣ години. Тѣ достигнали своя разцвѣтъ презъ време на кримската война, 1853—1855 год., когато българитѣ, наклеветени и гонени, като приятели и помагачи ужъ на руситѣ, били напълно въ ржцетѣ на безмилостнитѣ гръцки митрополити. Намѣренитѣ две знамена, съ *полумесеицъ* и *кръстъ* по срѣдата, символизиращи съюза на гърцитѣ съ турцитѣ противъ българитѣ отъ онова време, съ надписъ: „Прώτιστον καὶ ἄριστον ἐκείνου τοῦ μετ' αὐτοῦ πατριάρχου κρούεσθαι τῶν ἐχθρῶν τῆς πατρίδος“ [дългъ на всѣкого е да се противопостави съ себеотрицание срещу неприятелитѣ на отечеството] дава, струва ми се, ясна представа за чувствата, които сж въодушевлявали тогавашнитѣ иноплеменни владци у насъ. Хрисантъ афоресалъ всички българи отъ с. Куручешме, загдето отказали да нхвърлятъ славянскитѣ книги отъ своята църква. Лозунгътъ му билъ: „Ученъ и християнинъ бива само еллинъ“. Той наклеветилъ предъ турцитѣ будния хасковски родолюбецъ Христофоръ Вълчевъ, като размирникъ и бунтовникъ, само и само за да се освободи отъ неговитѣ протести и атаки. Въ 1857 год., Хрисантъ намислюва да образува въ Пловдивъ единъ съветъ, който да му служи, като слѣпо оржие въ своитѣ посегателства надъ българитѣ. Целта му е била да узакони, предъ всички, своитѣ беззакония. Той сачъ редактира и съответния правилникъ по такъвъ начинъ, обаче, щото цѣлата властъ да е въ неговитѣ ржце. Сжщиятъ състави и печатъ съ надписъ „Αρχὴ τῆς πύλης Φιλίππου“. Пловдивскитѣ българи, недоволни отъ редакцията на правилника и надписа на печата, прередактиратъ и допълватъ първопроекта на Хрисанта, а надписа отхвърлятъ, като неприемливъ. Митрополитътъ, уязвенъ отъ туй, оплаква се предъ мютесарифа Салихъ паша, а като виде, че управительтъ не обръща никакво внимание, решава да наклевети предъ Високата - порта най-влиятелнитѣ, по онова време, българи въ Пловдивъ чорбаджи Салча, Павелъ Куртевъ, Цоко Каблешковъ и други, посрѣдствомъ гръцкия патриархъ въ Цариградъ Кирилъ. На 3 джемазиюлеевель 1273 год. отъ Егира [18 декемврий 1856 год.], този последниятъ подава на Високата - порта следния патриаршески такрирь, придруженъ отъ едно писмо на митрополита Хрисантъ:

Ваше Високопревъзходителство,

Честъ ми е да Ви представимъ, въ съкратенъ преводъ, тукъ приложения преписъ отъ едно писмо на нашия митрополитъ въ Пловдивъ, относно едни фантазии (ихтираат — измислици) на българския народъ (булгар миллети) въ този градъ. Заповѣдта е Ваша.

Вашъ служителъ

Патриархъ Кирилъ

З джемазиюлеввелъ 1273 год. отъ Егира

[18 декемврий 1856 год. Р. Хр.]

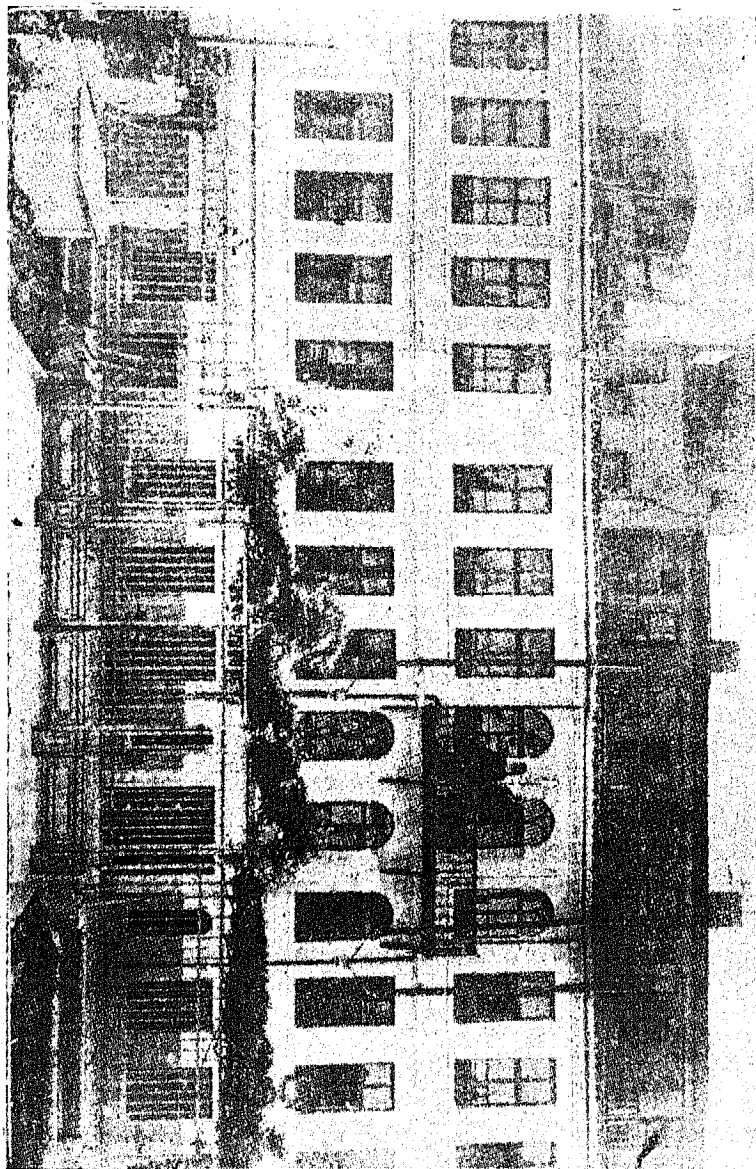
Писмо на пловдивския митрополитъ до Кирила

„Първитѣ чорбаджии, търговци и еснафи измежду живущитѣ въ Пловдивъ християни, идваха единъ день въ митрополията и, като се събраха на заседание, заявиха ми, че искатъ образуването на единъ „меджлисъ“, който да управлява училищата, находящи се въ разни квартали на гр. Пловдивъ. Меджлисътъ да е съставенъ отъ 12 души, да заседава два пжти седмично — петъкъ и вторникъ — въ митрополията или друкжде нейде и да разглежда дѣлата на ония, които биха идвали по търговия въ Пловдивъ. Двама души християни да пазятъ предъ заседателната стая редъ и да бдятъ да не би намиращитѣ се предъ вратата хора се каратъ. Въ съвета да участвува и единъ представителъ на митрополита, който чрезъ него ще се информира по разискванията. Сжщо така, и отъ всѣка църква да участвува въ съвета по единъ свещеникъ. Въ заседанието, всѣки вторникъ, да участвува и „миллетъ-башията“, който ще разрешава възникналитѣ мъчнотии при разглеждане дѣлата. Провиненитѣ попове да не сж подсждни въ този съветъ. Тѣ да се прашатъ право въ митрополията. Вѣнчални (бракоразводни) дѣла да се разглеждатъ въ съвета. Провинилитѣ се въ неспазване училищнитѣ наредби да сж подсждни въ въпросния съветъ, който ще упражнява контрола върху училищата. Присждата се съобщава на митрополията. Съветътъ да се грижи за събиране данъцитѣ „зеджрие“ и по свинетѣ. Отъ назначенитѣ 12 души членове, се избира 1 председателъ

и 1 касиеръ, който събира и депозира въ държавното съкровище (мири емвал санджж) горепоменатитѣ данъци, а излишъкътъ се употребява, чрезъ съвета, за училищата и разни други благотворителни цели. Съветътъ да има печатъ състоящъ се отъ 5 части. На всѣко църковно лице се дава по една часть и когато се окаже нужда въ нѣкое заседание да се сложи печатъ върху нѣкой документъ, тогава 5-тъ части се събиратъ ведно. По сжщия начинъ ще се подпечатватъ и книжата по важни държавни работи. Въ такъвъ случай ще трѣба съгласието не само на съвета, но и на цѣлия народъ въ лицето на търговцитѣ, еснафитѣ и други. Заседанието, всѣки вторникъ и четвъртъкъ, се открива въ 7 часа. Председателътъ, членоветѣ и други трѣбва да бждатъ по мѣстата си въ опредѣленното време. Въ случай че нѣма висшегласие по нѣкой въпросъ или пъкъ, когато съветътъ се раздѣли на 2 групи и не може да си разреши спора, тогава търговцитѣ, еснафи и други първенци се събиратъ и отсждатъ. Ако нѣкой отъ членоветѣ се сжди въ съвета, той временно бива отстраненъ, до като се разгледа дѣлото му. Следъ туй, той пакъ заема мѣстото си въ съвета. Председателътъ и членоветѣ се избиратъ за една година, на края на която тѣ се отчитатъ и се замѣстватъ отъ други. При отсъствие на нѣкой членъ, той се замѣства отъ другъ, който трѣба да е отъ квартала на отсъствующия. Това се иска за правилното функциониране на училищата и за доброто на християнитѣ, не само отъ града Пловдивъ, но и за ония изъ околността. За водене смѣткитѣ на събиранитѣ чрезъ касиера данъци, се назначава единъ секретаръ. Всѣки дължи почитъ къмъ членоветѣ на съвета и неговото решение се приема безъ възражение. Освенъ странитѣ, друго лице не може да присѣтствува презъ време на заседанието, като слушателъ.

Този законъ (каноннаме) се утвърждава и подписва отъ християнскитѣ първенци, търговци, еснафи и членоветѣ на съвета, а преписъ отъ него се прадставя въ митрополията, гдето и се регистрира“.

Патриаршескиятъ такриръ до Високата-порта, както и придружаващото го извлечение отъ писмото на Хрисанта, дали поводъ за размѣна на мисли въ министерския съветъ,

Българският метохъ срещу църквата „Св. Стефанъ“
въ Цариградъ.

който решава да изпрати въ Пловдивъ одринския валия Исмаилъ паша да произведе анкета по този въпросъ на самото мѣсто и докладва писмено за резултата. Исмаилъ паша произвелъ нужната анкета и съ рапортъ отъ 23 джемезиюлеввелъ 1273 год. [7 януарий 1857 г.] донесалъ, че следъ щателно разследване на въпроса и следъ като разпиталъ и дветѣ страни, намира за виновенъ митрополита. Накрай, той препоръчва да се образува специаленъ сждъ въ Одринъ, гдето да бжде повиканъ и самия Хрисантъ. Възъ основа на този рапортъ на Исмаилъ паша, Високата-порта праща на султана следното важно за нашата история тезкере:

„Ваше Превъзходителство¹⁾).

апоследъкъ, пловдивскиятъ митрополитъ съ писмено изложение и други нѣкои книжа, представени чрезъ гръцката патриаршия, ни е уведомилъ за пакостнитѣ постѣпки на българина Павлаки да образува Съветъ, който да има свой печато и правилникъ и урежда възникнали конфликти всрѣдъ християнитѣ въ Пловдивъ. Поради тия явни противодържавни деяния, наредено е било незабавното изпращане въ Пловдивъ на одринския валия Исмаилъ паша съ задача да пристѣпи лично къмъ разследване и сждане на поменатия Павелъ и на всички, ония които сж съдействували за образуването на въпросния Съветъ и, следъ установяване отговорноститѣ, да се откаратъ и затворатъ виновниците въ Одринъ, като сжщевременно се уведоми за стореното правителството. Съ писмо до министерския съветъ отъ 23 джемазиюлеввелъ 1273 г., одринскиятъ валия донася, че е ходилъ лично въ Пловдивъ и е пристѣпилъ на работа, като започналъ съ конфиденциалния разпитъ на митрополита. Последниятъ му заявилъ, че именуемиятъ Павелъ и първенцитѣ Салча, Гьоргаки и други нѣкои още чорбаджии, редактирали единъ правилникъ за уредбата на единъ Съветъ отъ 12 члена и 1 председател и го представили на него. Митрополитътъ, обаче, схващайки, че съставениятъ правилникъ засѣга инте-

¹⁾ Високата-порта е пращала своитѣ *тезкерета* не право до султана, а на I секретаръ на *дивана*, който и докладвалъ на султана. Отъ тукъ и обръщението „Ваше Превъзходителство“ и не „Ваше Величество“.

реситѣ и правата на държавата, че това ще бжде начало за издействуване на други привилегии, вредни за българския народъ, намѣри за добре да уведоми пловдивския каймакаминъ, който пристѣпилъ къмъ разтуряне Съвета и, по този начинъ, се тури край на тази работа. Митрополитътъ помолилъ валията да не разкрива неговото име. Въпрѣки туй, обаче, валията, подъ предлогъ, че го интересува превода на правилника, повикалъ българскитѣ първенци и други още нѣкои и, въ присѣствие на митрополита, подложилъ ги на разпитъ. Тѣ казали, че не сж писали никакъвъ правилникъ, а сж искали само да иматъ 4—5 души свои старейшини (махале ихтиарларжндан), които да посещаватъ поредъ митрополита и съвмѣстно да разследатъ въпроситѣ интересующи църквитѣ и училищата. „Митрополитътъ, обаче, ни предложи“ казали тѣ, „да се образува“, измежду най-влиятелнитѣ, единъ Съветъ отъ 12 члена и 1 председателъ, сжщевременно да се направи и единъ печатъ, състоящъ се отъ 5 части, отъ които едната частъ да се пази при самия него, друга една частъ при председателя — неговия архидяконъ, съ удобрението на когото всѣки въпросъ да се слага на разискване. Тѣй било, споредъ думитѣ на митрополита, на всѣкжде, гдето той е служилъ — въ островъ Критъ, въ Смирна и другжде. Изхождайки отъ туй, той ни е предложилъ образуването и тукъ на такъвъ Съветъ, който да разглежда държавни и училищни въпроси. Първоначално, предложението на митрополита ни се виде умѣстно и се посрещна съ одобрение, даже митрополитътъ охотно го оповести въ разни църкви. За уредбата на този Съветъ, собственоръчно, той е редактиралъ единъ правилникъ, въ който се е предвиждало неговия архидяконъ за председателъ съ право да държи една частъ отъ печата и разискването на всѣки въпросъ да става съ неговото предварително разрешение, нѣщо което отнѣмаше свободата на съвета. Заради туй, ние отказахме да подпишемъ и признаемъ правилника. Направихме нужнитѣ поправки и го поднесохме за подписъ на митрополита. Той, обаче, отказа на своя редъ да одобри така поправения отъ насъ правилникъ и предостави въпроса на патриаршията. Ние сме готови“, добавили тѣ, „да се сждимъ по това съ митрополита“. Последниятъ останалъ сму-

тенъ и не можалъ нищо да възрази. Всички присъствающа и нѣкои други още лица били изпратени на сждъ въ Одринъ съ изключение само на митрополита, за когото, по нѣманъ на специално разрешение, е поискано такова допълнително. Отъ произведения сждъ не е могло да се установи виновността на тия хора и дѣлото имъ останало безъ послѣствие. По рапорта, обаче, на валията за главенъ виновникъ се посочва митрополита. Всички други, като негови подчинени, били безъ вина. Въпрѣки това заключение на валията Върховниятъ съветъ, изхождайки отъ съображението, че такова едно необикновено деяние (бойле бир харекети февкаляде) излага и ощетява държавата и, че ако редактираниятъ отъ митрополита проекто-правилникъ би билъ приемливъ за другата страна, тя не би възразила, а би го възприела — както това е видно отъ нейнитѣ показания — нѣщо което е осждително; като се има, сжщо така, предвидъ непрепоръчителното поведение на горепоменатия Павелъ който гледа какъ да възбужда духоветѣ, намира за необходимо да се повикатъ въ Одринъ всички обвиняеми, включително и митрополита, и се подведатъ тамъ подъ сждъ, като за издаденитѣ присъди бжде уведомено, на време, правителството. Настоящото решение на Върховния съветъ ще се съобщи на валията и патриаршията.

14 реджебъ 1273 год. отъ Египта.

[26 февруарий 1857 год. Р. Хр.]

Отъ съдържанието на гореизложеното министерско тѣзкере до султана явствува, че правителствениятъ анкетаторъ Исмаилъ паша, за главенъ виновникъ по въпроса за правилника намира митрополита. За това, той препоръчва на Високата-порта да се образува въ Одринъ върховенъ сждъ предъ който да се яви и самия Хрисантъ. Това мнение на анкетатора се възприема отъ Портата, която съ тѣзкере до мабейн-и-хумаюнъ издействува нужното султанско Ираде. Чрезъ специаленъ сждебенъ чиновникъ, митрополитъ Хрисантъ получава призовка да се яви предъ одринския сждъ но като виновенъ и гузенъ, той прибѣгва къмъ хитрости дано се изтрѣгне отъ ржцетѣ на правосъдието. Следъ като

ХРИСТО ТЪПЧИЛЕЦА

телеграфира на цариградския патриархъ и моли да го избави отъ трудното положение, въ което е изпадналъ, той тръгва за Хасково и остава тамъ да чака патриаршеския отговоръ. Всесилниятъ, по онова време, цариградски патриархъ Кирилъ успѣва, действително, да издействува отъ султана ново Ираде и телеграфира на Хрисанта въ Хасково да тръгне за Цари-

градъ. Връзките на патриаршията съ тогавашните турски голѣмци били голѣми. Не само пребиваващите въ Цариградъ синодални старци, чрезъ простени и непростени сръдства, имали достъпъ до министри и разни паша, но и тогавашната фанарйотска интелигенция, Каратеодори, Фотиади, Мусури и други заемали видни служби при Двореца и Високата порта. Когато ние нѣмахме още нищо: нито народна иерархия, нито влиятелна и авторитетна интелигенция. Единъ единчѣкъ Христо Тѣпчилеща, съ една мелница въ Йени-капу, не можеше да има обаянието на богатитѣ и всесилни фанарйоти. И въпрѣки туй, честността, трудолюбието и постоянството на българина преодолѣ всичко и се наложи. Хрисантъ щомъ получи телеграмата на патриарха, веднага пише на Исмаилъ паша въ Одринъ, че го викатъ въ Цариградъ и, като така, съжелява, че не ще може да продължи пжтя си за Одринъ, а е принуденъ да се върне обратно въ Пловдивъ и се приготви за Цариградъ, понеже трѣгвайки за къмъ Одринъ, не билъ облѣченъ „официално“, та сега, когато го викали въ Цариградъ, трябало да се върне отъ половинъ пжтъ обратно и се стѣкми „митрополитски“. Тия плиткитѣ хитрости на гузнитѣ митрополитѣ не убедили никого. Това, което той пише, по този случай, на одринския валия Исмаилъ паша издава неговата виновностъ и неговия страхъ отъ истината. Ето и самото му писмо:

„Ваше Високопревъзходителство,

Щомъ получихъ чрезъ сѣдебния чиновникъ (диван ефендийле) писмото, съ което ме викате да се явя въ Одринъ и, съгласно издаденото, по този случай, височайше султанско Ираде, се сѣдя съ българитѣ предъ мѣстния върховенъ сѣдъ, трѣгнахъ за къмъ вашия градъ. По пжтя, обаче, когато се отбихъ, по неразположение, въ Хасково на нѣколкодневна почивка, получихъ отъ патриаршията телеграма, съ която ме викатъ да отида въ Цариградъ. Преписъ отъ телеграмата Ви е изпратенъ. Днесъ, сѣщо така, получавамъ писма отъ патриаршията, съ които ми съобщаватъ, че следъ първото Ираде за явяването ми въ Одринъ, излезе второ такова за отиването ми въ Цариградъ. Вѣрно, че пжтя за Цариградъ

минава презъ Одринъ, но понеже, когато напускахъ Пловдивъ, за къмъ Одринъ, бѣхъ се стѣкмилъ по домашному, а сега когато ме викатъ въ Цариградъ, трябва да се приготвя иначе, за това, не ще мога да се явя веднага, заедно съ диванския чиновникъ, предъ Васъ. Нужно е да се върна обратно въ Пловдивъ, за да се приготвя и посъвзема отъ своето неразположение. Дано, въ нѣколко дни, се стѣкмя и, на пжтъ за Цариградъ, се явя предъ Ваше Високопревъзходителство. Моля да не ме лишите отъ своето приятелство и внимание.

Пловдивски митрополитъ
(печать)

23 шеввалъ 1273 год.

[3 юний 1857 г. Р. Хр.]

Усилията на Хрисанта, да се освободи отъ ноктитъ на правосъдието, излѣзли ялови. Той, съгласно патриаршеската телеграма, заминалъ за Цариградъ, но и тамъ обвинителитъ му — Цоко Каблешковъ, чорбаджи Салча и други, го проследили и заставили да отговаря предъ сжда. Хрисантъ, въ край на крайщата, биде осъденъ, като виновникъ и патриаршията заставена да го премѣсти отъ Пловдивъ въ Смирна. И тъй, следъ 7-годишно сатрапничество всрѣдъ българитъ, Хрисантъ изгуби златоносната пловдивска епархия.

Тази победа на пловдивскитъ българи дала новъ импулъс на нашитъ представители предъ тогавашния патриаршески съборъ въ Цариградъ да поддържатъ съ повече енергия българското искане. То е било едно единствено: *да се изпращатъ въ България архиереи запознати добре съ българския езикъ*. За отдѣлно българско църковно управление и за архиереи отъ българска народностъ дума не е ставало тогава. Въ подаденото на събора официално заявление отъ българскитъ представители, абсолютно нищо не се е споменвало по тия две точки. Въпрѣки туй, обаче, патриаршескиятъ съборъ отхвърлилъ, арогантно, това скромно искане на нашитъ представители, а неговиятъ портъ-паролъ Стефанъ Каратеодори, при закриването му на 16 февруарий 1860 год., се постаралъ, въ дълга софистична речъ, да оправдае отрицателното становище на патриаршията по отношение на българското искане. Въ отговоръ на тази речъ на Каратеодори,

АВКСЕНТИЙ ВЕЛЕШКИ

се спусна тогава отъ българска страна една брошура подъ надсловъ: *Απάντησις εἰς τὸν λόγον τοῦ κυρίου Σ. Καραθεοδωρῆ*, редактирана отъ Гавриилъ Кръстовичъ, а подписана отъ търновския представителъ въ събора Кольо Хаджи Минчооглу, съ която се оборваха доводитѣ на патриаршията. Спомнямъ си думитѣ на покойния патриархъ Иоакимъ III, казани предъ единъ висшъ екзархийски чиновникъ: „съ своята грѣшка,

въ 1860 год., ние гърцитѣ станахме мостъ къмъ Вашето църковно и държавно самоуправление“. Отказътъ, въ 1860 год., на патриаршеския съборъ, да удовлетвори едно такова скромно искане на българския народъ, отвори очитѣ на всички ония, които не можеха да видятъ и разбератъ, че никакво разбирателство не е възможно съ гръцката патриаршия, дорде тя се въодушевява отъ еллинизаторски идеали и служи на атински патриоти. Отъ този день насамъ, очитѣ на всички българи се обърнаха къмъ Високата-порта. Съ официално заявление, цариградскитѣ българи, подкрепени отъ тия въ провинцията, поискаха, още тогава, пълно отдѣляне отъ гръцката патриаршия и самостоятелно църковно управление. Къмъ това решение тласнаха българитѣ и ония грозни своеволия и побойща на гърцитѣ въ пловдивскитѣ цркви, за да попрѣчатъ да не се чете апостола на славянски, както и аргосванията на български попове въ Цариградъ за опѣла на българи, по причина че били вършени безъ присѣтствието на гръцки свещеници и тѣмъ подобни други преследвания, които, въ край на крайщата, прелѣха чашата на търпението и заставиха приснопамятния Илариона, на 3 априлъ 1860 год., да спомене въ многолѣтствието името на султана, вмѣсто на патриарха. Цѣли 10 години следъ това, въ епическа борба срещу неприятелитѣ, правотата на българската кауза си пробиваше непрестанно пътъ. Нищо не е било въ положение да спре нейния победоносенъ възходъ: нито заточението на Велешкия Авксентий, нито маририологията на Илариона Макариополски, нито злобата и интригитѣ на упорития неприятель. Зората на спасението се оповести на 28 февруарий 1870 год., чрезъ публикувания султански бератъ, съ който се учреди Българската Екзархия — най-великото народно постижение презъ епохата на българския ренесансъ.

ОФИЦИАЛНИ ТУРСКИ ДОКУМЕНТИ

№ 20

Резюме отъ окръжното на гръцката патриаршия до всички митрополити и коджабашии въ България, разпратено следъ видинското въстание въ 1850 г.

Когато въ една частъ на държавата се появатъ безредия, злонамерѣнитѣ хора използватъ това положение за свои пъклени намерения, като гледатъ да подмаматъ, чрезъ лъжи и интриги, простодушнитѣ. Това нѣщо не може да не предизвика Божия гнѣвъ и огорчението на Н. В. Султана. Подобно едно събитие се е случило, напоследѣкъ, въ една частъ на Румелия. Злонамѣрени и пакостни хора — орждия на Сатана, се опитаха, чрезъ непростени срѣдства, да покваратъ вѣрноподаническитѣ чувства на добритѣ граждани, които иматъ присърдце дългоденствието и преуспѣването на Н. В. Султана, нашъ милостивейши Господаръ. Дългъ Ви се налага на всички да запазите своитѣ пасоми отъ попълзновенията на подобни пакостници. Словото Божие ни казва: „който се противи на държавата, противи се Богу. Дайте Кесарю Кесаревото, а Божието Богу“. Съ други думи, на Бога дължимъ поклонение духовно, а на нашия Господаръ — послушание, покорство и вѣрность. А Вие, духовни мои чада, пазете се, тѣломъ и духомъ, отъ пакостнитѣ намѣрениа и съвети на лошитѣ хора. Нека всѣки си гледа въ миръ своята ежедневна работа. По този начинъ, ще докажете своята привързаностъ къмъ държавата. Постѣпвайки така, ще се удостоите съ доброжелателството и благосклонността на Н. В. Султана.

28 ребиюлеввелъ 1269 г. отъ Егира
[29 декемврий 1852 год. Р. Хр.]

№ 21

Колективна просба до Султана, съ която се иска да се опредѣли годишна заплата на митрополити и владици, за да нѣматъ тѣ право да произволничатъ и обиратъ паството си.

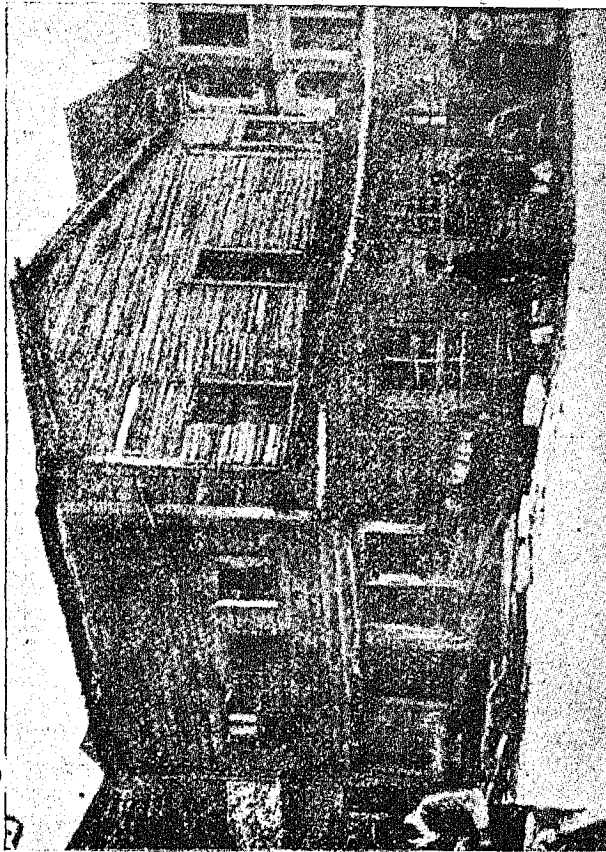
Ваше Величество,

Долуподписанитѣ, вѣрни и покорни поданници на Ваше Величество, не можемъ намѣри думи да изразимъ своитѣ чувства на благодарностъ и признателностъ за грижитѣ и благодеянията, съ които не преставате да ни обсипвате. За това, всички ние денонощно се молимъ Богу за славата и дългоденствието на Вашата императорска особа. Едно само желаемъ да изложимъ предъ Васъ, за което и молимъ Вашето милостиво внимание.

Ваше Величество. Голѣми сж страданията и непоносимъ е товарътъ на които сме подложени отъ нашитѣ митрополити и владици. Подъ форма на благотворителностъ, тѣ ни налагатъ такива тежки вергии, които, въ действителностъ, не сж нищо друго освенъ единъ насилственъ грабежъ. Покорно Ви молимъ да благоволите издаде ферманъ, съгласно който да имъ се плаща една опредѣлена годишна заплата. Споредъ евангелския законъ и църковнитѣ ни постановления, тия хора, вмѣсто да сж пастири на душитѣ ни, тѣ, напротивъ, като вълци всрѣдъ овци, гледатъ какъ да ни измжчатъ и разжсватъ. Ето защо, колѣнопреклонно и смилено просимъ да уредите, чрезъ ферманъ, този въпросъ, за да не могатъ тия митрополити и владици ни взема нищо повече отъ опредѣлената имъ годишна заплата. Така уреденъ въпроса, ние ще се молимъ, щото Всевишния да съхрани Вашия тронъ и подкрепи Вашата сила и слава надъ всички Ваши неприятели.

Високата-порта пише на султана за оставката на вселенския патриархъ Григориосъ, по поводъ създаването на българската Екзархия

Следъ издаването на Височайшия ферманъ, съ който се опредѣлятъ подробноститѣ по учредяването на българската Екзархия, гръцката патриаршия пакъ взе да възразява, а патриархъ Григориосъ, чрезъ устни и писмени изявления, заявява, че понеже повечето отъ постановленията на помения ферманъ засѣгатъ религията и вѣрата, той не може да ходатайствува за неговото одобрение — нужно било да се занимае съ този въпросъ и се произнесе по него единъ вселенски съборъ. Вслучай, че не бжде одобрено свикването на такъвъ съборъ, той моли да бжде освободенъ отъ патриаршеската служба. Съдържанието на височайшия ферманъ засѣга образуването на Екзархията, опредѣляне нейната духовна юрисдикция и начинътъ, по който следва да се избиратъ екзарха и епископитѣ — въпроси отъ суверенната компетенция на държавата. Тия сжщи въпроси, следъ като сж били разисквани въ една специална комисия, състояща се отъ гръцки и български първенци, сж обсъждани, допълнени и одобрени отъ патриаршията и, въ последствие, вмъкнати въ височайшия ферманъ. Поставяне въ фермана на клаузи, като, наприкладъ, увеличаване духовната юрисдикция на Екзархията съ нѣколко още мѣста, съгласно направенитѣ, напоследъкъ, проучвания, както и неопредѣлеността на въпроса, относно начина по предаването на височайшия бератъ на Екзарха, не могатъ да бждатъ предметъ на разискване въ патриаршията. Българитѣ пъкъ иматъ възможностъ да настояватъ въ предвиденитѣ въ тия клаузи измѣнения. Отъ столѣтия насамъ, нашата държава не е виждала вселенски съборъ, толкозъ повече, че и самата работа нѣма такъвъ характеръ, щото да се нуждае отъ догматични дебати. Нееднократно ние сме го обяснявали това на патриарха и сме се постарали, чрезъ напомнвания и други начини, да я разубедимъ, а българскитѣ първенци сме пра-

Старата црква „Св. Стефан“ в Цариградъ.

щали за споразумение въ самата патриаршия. Въпрѣки всичко туй, обаче, спѣннитѣ, мотивировкитѣ и претенциитѣ не престанаха. Ето защо, намѣрихме за добре ние сами, като наше суверенно право, да пристѣпимъ къмъ разрешаване въпроса, чрезъ съвѣщания въ специалната комисия, щомъ, както казахме и по-горе, въпросътъ не се отнася до вѣрски и религиозни доктрини, а произхожда отъ недоразумения, каквито отдавна сѣществуватъ между гърци и българи. Следъ като патриаршията бѣше одобрила този въпросъ и патриархътъ го възприелъ и утвърдилъ, сега този последниятъ се отказва отъ него и идва да се извинява и да иска свик-

ване вселенски съборъ. Това негово искане произлиза отъ това, че той просто не иска основаването на българска Екзархия. Въ вселенския съборъ ще трябва да участвуватъ всички духовни водители на православнитѣ църкви, сиречь и представители на чуждестранни православни църкви, нѣщо което представлява голѣмо неудобство за държавата (делете буюк махзурж даи), а приемане набързо оставката на патриарха не би било, по известни съображения, много умѣстно. По тия причини, ние гледахме, заедно съ отхвърляне исканието на патриарха за вселенски съборъ, да отлагаме и неговата оставка, съ цель да постигнемъ едно помирение между дветѣ страни, като използваме и присѣтствието въ Цариградъ на българскитѣ първенци, дошли да разискватъ и приематъ вътрешния правелникъ на Екзархията. Но на праздно. Патриархътъ, който писмено бѣше се отнесалъ до всички църковни духовници, съ покана да участвуватъ въ поменатия вселенски съборъ, получилъ, наредъ съ удобрителни отговори, и отрицателни такива. Рускиятъ синодъ, напримѣръ, отговорилъ, че не одобрява мнението за вселенски съборъ, понеже съдържанитѣ въ екзархийския ферманъ клаузи не засѣгатъ религията и вѣрата (асла дин ве мезхебе таалюки олмиюб) и, като така, тѣхното разрешение е отъ компетентността на турската държава. Подобенъ отговоръ е далъ и сръбския синодъ. Предвидъ на факта, че вследствие възбуждения, напоследъкъ, конфликтъ, между митрополитското тѣло (джемаати митрополидан) и патриарха, последниятъ настоява още на своята оставка, като я мотивира по болестъ и напреднала възраст и понеже неговата оставка е загубила вече отъ своето първоначално значение, поради стеклитѣ се, напоследъкъ, събития, въпросътъ по оставката на патриарха е билъ наново подложенъ на обсъждане въ специалната комисия и единодушно се прие неговата оставка по болестъ, както той я мотивира, и замѣштането му съ другъ, съгласно закона и установената практика. Неговото понататъшно стоене въ този постъ е неудобно. Изпълнението, обаче, на това наше мнение зависи отъ благоусмотрението и заповѣдта на Н. В. Султана.

25 реджебъ 1288 г. отъ Егира

[28 септемврий 1871 г. Р. Хр.]

№ 23

Колективна просба отъ воденскитѣ българи за преминаване подъ ведомството на Екзархията.

Ваше Величество.

Обектъ на непрестаннитѣ грижи, които полагате спрѣмо своитѣ вѣрни поданици, е било винаги онапредването на културата у насъ и затвърдяването на братскитѣ връзки всрѣдъ живушитѣ въ тази страна жители. Въ разрѣзъ, обаче, на това Ваше високоблагородно желание, отъ известно време насамъ, между насъ българитѣ-православни и гръцката патриаршия се пороци конфликтъ, поради туй, че ние не желаемъ да признаемъ гръцкия патриархъ, а се стремимъ да се освободимъ отъ неговото иго. За нашитѣ църкви и молитвени домове (маабетханелер) ние искаме да имаме за водителъ българския Екзархъ и неговитѣ свещеници. И когато това искане на всички християнски жители изъ воденската каза и околността бивало, въ прадължение на години, винаги отхвърляно, Вие благоволихте, като изразъ на безкрайна обичъ къмъ насъ, да създадете подъ име „Българска Екзархия“ единъ отдѣленъ духовенъ центъръ, който, съвсемъ самостоятелно, да си нарежда своитѣ религиозни и духовни работи, както това подробно е опредѣлено въ височайшия султански ферманъ, който издадохте по този случай. Въ чл. 10 на този ферманъ, освенъ изброенитѣ епархии, за ония мѣста, гдето населението е православно, се предвижда съгласието, ако не на цѣлото, то поне на $\frac{2}{3}$ отъ населението за преминаване подъ ведомството на българската Екзархия. Ние българитѣ, жители изъ воденската каза и околността, единодушно, както и другъ пжтъ, и сега пакъ заявяваме, че желаемъ да се присъединимъ къмъ Екзархията, като, същевременно, изказваме своитѣ чувства на благодарностъ и признателностъ за всички ония благодеяния, съ които не сте преставали да ни обсипвате до днешенъ. За всичко туй, ние нѣма да престанемъ, ведно съ своитѣ пеленачета, да молитствуваме за здравieto и благоденствието на нашия падишахъ и за преуспѣването на неговия престолъ.

Разни печати.

Такриръ на Н. Блаженство Антимъ I до Н. В. Султана.

Ваше Величество.

Българскиятъ народъ, който е вѣрно привързанъ къмъ Вашия тронъ, не може да не прецени и схване значението на положенитъ отъ Васъ грижи и старания за неговото преуспѣване и благоденствие. За това, той винаги търси случай да Ви засвидетелствува своитъ чувства на признателностъ и благодарностъ. Неговитъ вѣрноподанически чувства се засилиха още повече, когато В. Величество благоволи да издаде височайши ферманъ за създаване на българската Екзархия. Нито сега, нито въ бждаще, той нѣма да се отклони отъ правилния пѣтъ. Смѣя да Ви увѣря, че българскиятъ народъ е непричастенъ въ всичко, онова което казватъ и разпространяватъ неприятелитъ на нашата Родина. Мечтата на българитъ е да се ползуватъ, непрестанно, отъ Вашата справедливостъ и благотворителностъ, които сж източници на всѣко онапредване и добруване тукъ на земята Тѣ сж сигурни, че дорде сж вѣрни на В. Величество, тѣ никога нѣма да бждатъ лишени отъ Вашето царско милосердие и правосъдие. На всички подведомствени на българската Екзархия българии, не преставамъ, устно и писмено, да давамъ, посрѣдствомъ своитъ митрополити, нужнитъ опжтвания и съвети, да бждатъ крайно внимателни, като се пазатъ отъ размирни и пакостни хора.

Антимъ

Екзархъ български

5 шаабанъ 1292 год. отъ Егира
24 агустосъ 1291 год. финансова
[24 августъ 1875 год. Р. Хр.]

IV.

ИЗСЕЛВАНЕ НА ВИДИНСКИТЪ БЪЛГАРИ ВЪ 1861 ГОД.

Тайна руско-турска конвенция за изселване на херсонскитъ татари въ България и на видинцитъ въ Херсонъ. Татарската напасть въ България. Българитъ хранатъ, обличатъ и оратъ нивитъ на кримскитъ мухаджири. Отчаяние и униние въ България. Използуване отъ руския азиатски департаментъ на положението. Усилена агитация отъ агентитъ на руското консулство въ Видинъ. Цѣли села се снабдяватъ съ руски паспортъ. Имената на рускитъ агенти въ Видинско. Разпродажба на безценица на движими имоти. Неуспѣхъ на изселването.

Доброто посрѣщане на върналитъ се изселници отъ турскитъ власти. Официални турски документи.

Нашата история не познава по-голѣмо зло, по-жестока народна язва отъ периодичнитъ изселвания, които сж ставали у насъ, отъ самото начало на турското владичество. Потурчването, ятагантъ на завоевателя, погърчването не сж наранявали тъй смъртоносно българската колективна душа, колкото изселванията. Следъ всѣка война, която Турция е водила съ своитъ неприятели, още отъ зората на XVII вѣкъ, следъ всѣко българско възстание, още отъ 1669 г., когато чипоровскитъ боляринъ Петъръ Парчевичъ, подпомогнатъ отъ своитъ другари Георги Пеячевичъ и Петъръ Богданъ, развѣ знамето на свободата, цѣли върволици отъ изселници потърсили спасение въ Русия и, главно, въ Влашко и Трансилвания, гдето, следъ 40—50 годишно робуване, бивали претопявани и претворявани въ руси и власи. На стотици хиляди се изчисляватъ българскитъ изселници.

през 500-годишното ни турско робство. Цѣли градове, като Гюргево, Крайова, Плосецъ, Александрия, Търговище, почти цѣлата крайдунавска румжнска област е заселена днесъ отъ претопени и претворени въ румжни българи. Тѣ сж претопени, не чрезъ училища и култура, но чрезъ невежеството на тия, всрѣдъ които тѣ живѣятъ и съ които сж заставени, лека-полека, да се приспособяватъ¹⁾. Въ Западна България, следъ всѣко безуспѣшно възстание, отъ буната въ околността на Берковица въ 1836 год. до последното видинско възстание въ 1856 год., кога повече, кога помалко, българи се изселватъ, било къмъ вжгрешността на Сърбия, било въ Румжния. Село Пояна, срещу Видинъ, е изключително заселено, днесъ, отъ претворени видински изселници. Най-последното масово изселване става въ 1861 год. По онова време, голѣмо униние бѣ завладяло българитѣ отъ видинския край. Безуспѣшнитѣ 5 видински възстания, отъ 1836—1856 год., бѣха убедили мѣстнитѣ борци въ недостатъчността на собствениитѣ имъ сили и въ неискреността на сѣрбитѣ. Единствената имъ надежда остана, както казахме по-горе, въ Велика Русия, която, поради злополучния край на кримската война, не е въ състояние да предприеме, каквото и да било, въ полза на българитѣ. Между туй, спахиитѣ и агитѣ въ Видинско ставатъ по-дрѣзки и безмилостни. Парижкитѣ миръ въ 1856 год. дава ново увѣрение на турцитѣ въ невъзможността да се примиратъ, по между си, политическитѣ интереси и домогвания на европейскитѣ сили и, че следователно, за никаква европейска колективна намѣса, въ полза на българитѣ, не може дори и да се помисли. Агитѣ, субашии и

¹⁾ Elias Regnault въ своята книга: „Histoire politique et sociale des Principautés danubiennes“ казва: „У румжнския селянинъ има такава сила на асимилация, че той поглѣща всички смѣсици, безъ да го повлияятъ и измѣнятъ. Има цѣли села власи изселени въ Сърбия и България, тукъ тѣ упорито запазватъ своя езикъ и своитѣ нрави. Сѣрбитѣ и българитѣ сж принудени да учатъ румжнски и се преобразяватъ, за да се разбиратъ съ тия новодошли. Напротивъ, цѣли колонии българи, изселени въ Влашко, скоро забравятъ езика си, дѣдитѣ си и второто поколение става напълно влашко. Би рекалъ човѣкъ, че у този румжнски селянинъ, тѣй беденъ, тѣй тѣрпеливъ и тѣй благъ, нѣкакъвъ социаленъ магнетизъмъ подчинява на волята си всички елементи, които го окръжаватъ и му даватъ сила да се шири“.

миолтезимитѣ въ Видинско продължаватъ да обиратъ и измъчватъ, съ противотанзиматни вергии и безскрупулни своеволия, бедното сѣлско население. Нѣма кой да защити народа, нѣма кой да го ободри. Първокнезоветѣ — тѣзи смѣли и предани народни защитници, ги нѣма вече. Положението стана тежко. То стана още по-тежко въ 1859 год., когато въ България се навестиха кримскитѣ татари. Турското правителство дало на тия новодошли „мухаджири“ най-плодороднитѣ ниви и най-добритѣ ливади. Българското население е било заставено, безплатно, да оре и сѣе нивитѣ имъ, да ги храни, облича и имъ съгражда нови уютни жилища. Едно ново зло, едно страшно бедствие натегна върху видинцитѣ и ги тласна къмъ отчаяние. Този именно психологически моментъ, това народно униние и отчаяние въ Западна България го използва тогавашната руска вжншна политика, чрезъ руското консулство въ Видинъ, което съ многобройни агенти и агитатори започна усилена агитация всрѣдъ народа, за едно масово изселване на видинскитѣ българи въ Кримъ, *на мѣстото на татаритѣ*. Последнитѣ, макаръ и богато настанени въ България, обзети, обаче, отъ естествена носталгия, винаги си спомняха за своя „Къръмъ“ и съ въздишки завършваха, както едно време мойсеевитѣ евреи за Египетъ, своитѣ сведения за благата на родния си край. „А! Къръмъ Къръмъ!“ е билъ пролога и епилога на всѣки тѣхенъ разказъ предъ българитѣ. Този непринуденъ и искренъ езикъ на татаритѣ дойде въ подкрепа на водената усилена агитация отъ видинското руско консулство за емигриране на видинскитѣ българи въ Херсонъ. Надяваме се, че въ скоро време ще имаме възможность да се снабдимъ и публикуваме сключената въ 1859 г. тайна конвенция между Русия и Турция за изселване на херсонскитѣ татари въ България, за да се види срещу какви комбинации става това движение на рускитѣ татари къмъ България. За насъ, обаче, остава и сега безпорно, благодарение на тукъ приложенитѣ официални турски документи, че изселването въ Херсонъ на видинскитѣ селяни, въ 1861 год., не е никакъ спонтаненъ жестъ на българитѣ отъ този край, а послѣствие на една опредѣлена вжншна руска политика, подкрепена отъ усилена и планомѣрна агитационна консулска дейность. Това изселване, което

трая нѣколко само седмици — защото видинцитѣ, както ще видимъ по нататѣкъ, пакъ се върнаха въ бащинитѣ си огнища — доказва, за излишенъ пжтъ, привързаността, култа на българина къмъ родната си земя. Сжщо така, то ни дава и възможностъ да видимъ и разберемъ, колко огнени и непреодолими трѣба да сж били изпитанията, презъ разнитѣ епохи на турското робство, за да се заставятъ стотици хиляди българи да напускатъ родна земя и бащино огнище и се заселватъ въ чужда страна.

* * *

Презъ пролѣтѣта 1861 год., следъ една усилена агитация изъ кулската, ломската и бѣлоградчишката кази, за масово изселване на българитѣ въ Херсонъ, руското консулство въ Видинъ съобщило на всѣкжде, че всѣки, който желае да си замине за Русия, трѣбва да се снабди съ специално разрешение отъ консулството. Въ началото, нерешително, но по-после, щомъ се виде, че ония, които отиватъ въ консулството се връщатъ съ руски паспортъ — страшилище, по онова време, на турскитѣ чиновници и агитѣ, по цѣли групи взеха, тогава, да се записватъ въ регистритѣ на руското консулство въ Видинъ. Нищо не е било въ състояние да спре това движение на селенитѣ къмъ този градъ — нито съветитѣ на чорбаджиитѣ, нито гласа на смѣлия Раковски, нито увещанията на самитѣ мѣстни турци. Така били излжгани и подмамени отъ агентитѣ на руското консулство. щото по цѣли села, като Крива-бара, Бѣле, Раяновци, Татаръ-махла, Роглецъ, Моминъ-бродъ, Кръки-жаба, Ярловица, Бѣло-поле, Воднянци, Василевци, Туловица, Шипотъ, Орсоа, Гайтанци и други се явявали да искатъ разрешение да се изселятъ. Като предани агенти на руското консулство, споредъ документитѣ на Високата-порта, се отличили, тогава, попъ Михаилъ отъ Долни Ломъ (Бѣлоградчишко) — единъ отъ най-редовнитѣ посетители на консулството, попъ Сава отъ с. Рабиша, Михалаки Видинлията — синъ на видински попъ, Цеко Айгжра — бакалинъ въ Видинъ, Митѣо Кръчмара отъ Видинъ, Тодоръ Бакалина, Живко Жабиче отъ с. Кюстенджевци (Бѣлоградчишко), игуменътъ на изворския манастиръ Агапий и др.

* * *

Въ началото на юлий 1861 г., гр. Видинъ се превърналъ въ грамаденъ пазаръ, пълненъ съ волове, овци, коне, свине, кукурузъ, жито, вино, черги, йоргани и всѣкаква по-жщина. Изселващитѣ се селяни продавали всичко на без-ценица. Продавачи много, купувачи малко. Най-добритѣ во-лове — 100 гроша чифта, най-силния конь — 30 гроша, овцитѣ—100 гроша дузината. Кокошки, патици, гжски не ми-навали за стока — тѣ били въ изумително изобилие. Изобилна била презъ тази година и реколтата. Широкитѣ ви-дински полета показвали рѣдко плодородие. Турскитѣ власти, за да попрѣчатъ на тия работливи и честни селени да не се изселятъ, съ специално нареждане запрѣтили продажбата на недвижимитѣ имоти. Версията, какво турцитѣ карали бълга-ритѣ на сила да се изселватъ, не издържа критика. Турцитѣ нѣмали никаква смѣтка да изгубятъ една работна сила, която храни държава и войска и служи за „дойна крава“ на аги и субашии. При такива печални условия, селянитѣ отъ Кул-ско, Ломско и Бѣлоградчишко трѣбало да се простатъ съ своитѣ скжпи огнища и се качатъ на параходи и шлепове за чужда земя. Следъ дълго и мжчително пжтуване, тѣ били изхвърлени половината около Одеса, а другата половина въ Кафа (гр. Теодосий). Още отъ първитѣ дни на стжпването въ Херсонъ, разочарование обзело емигрантитѣ. Тѣ не на-мѣрили, онова коего имъ обещавали рускитѣ агенти въ Ви-динско. Посочената отъ руситѣ земя далечъ не приличала на тази, която тѣ притежавали въ Видинско. Една специална комисия отъ селени отишла да обходи почти цѣлата хер-сонска губерния, но нийде не открила „Видинско“. Сѣнче-ститѣ и плодородни херсонски полета били въ ржцетѣ на мѣстнитѣ жители — тѣ на сила се възпротивили на всѣки опитъ да имъ се отнѣме нѣщо отъ тѣхната земя. Между туй, голѣма частъ отъ изселницитѣ се разболѣли и умрѣли по климатически причини и отъ лишения. Негодуванието, пър-воначално, глухо и частично, не закъсне да се превърне скоро въ общо и упорито желание за връщане обратно въ баши-нитѣ огнища. Руската власть, ту съ груба сила, ту съ уве-

щания и парични помощи — по 1 рубла, напимѣръ, на домакинство — положила невѣроятни усилия да склони тия хора да останатъ въ Херсонъ. Въ своето престарание, тя отишла до тамъ, шото раздѣлила синове отъ бащи, жени отъ мъже, братя отъ сестри, за да ги застави, по този принудителенъ начинъ, да останатъ. Но на праздно. Нищо не е могло да спре тия недоволници да се върнатъ обратно въ България. Тукъ му е мѣстото да се изтъкне народополезната роль на единъ добъръ българинъ, ученикъ въ одеската семинария, Никола Савовъ (Шоповъ¹⁾), който схващайки опасността отъ това изселване за племето си, не престава да агитира и убеждава българитѣ, още отъ момента на стѣпването имъ на руска земя, да се върнатъ обратно. Сѣщиятъ този българинъ, когато руското правителство се съгласило, най-после, да пусне българскитѣ емигранти да си заминатъ, преоблича се въ селски дрехи и, подъ псевдонима Иванъ Богдановъ, придружава нещастнитѣ си братя въ тѣхната одисея и ги снабдява по пѣтя съ храна, пари и друго необходимо. Следъ 24-часово пѣтуване съ параходъ, когато нашитѣ емигранти пристигнали въ Галацъ и слѣзли на румѣнската земя, румѣнитѣ, този пѣтъ, се опитватъ да спечелятъ за себе си тия работливи селяни, като имъ обещаващъ златни гори. Изкушението било голѣмо: емигрантитѣ нѣмали пари. Тогава Никола Савовъ Шоповъ, за да ги избави отъ тази нова опасностъ, успѣлъ да издействува отъ мѣстния български богаташъ Панделаки Аврамовичъ 100 златни „кѣрмици“ за храна и пѣтни разноски на емигрантитѣ и, по този начинъ, ги спасилъ отъ румѣнската ламя.

* * *

Връщането на видинскитѣ изселници, обратно, въ България, бѣше голѣмо тържество за Високата-порта. Великиятъ-везиръ Кѣбрѣзлѣ Мехмедъ паша далъ нареждане на видинскитѣ власти да посрещнатъ добре българитѣ. Въ Ломъ

¹⁾ Никола Савовъ Шоповъ билъ пратенъ въ 1858 г. отъ карловския търговецъ по дървенъ материалъ Георги Карловски да учи въ Одеса. При връщането на изселницитѣ въ Галацъ, той получилъ отъ мѣстния богаташъ българинъ Панделаки Аврамовичъ наставления да се яви за съдействие при Алекси хаджи Константиновъ въ гр. Свищовъ.

и Видинъ, административнитѣ власти оказали всѣкакво съ-
действие на тия нещастници, като раздавали храна, дори и
за презъ зимата. Заминали презъ юлий съ пѣсни и гайди,
видинскитѣ изселници се връщатъ сега съ сълзи и вопли, цѣлу-
вайки земята, която преди 2—3 месеца бѣха проклѣли. Разо-
чаровани отъ безуспѣшни възстания и отъ всѣкаква „брат-
ска“ помощ, тѣ сега напълно се покоряватъ на сждбата си
и ставатъ почти равнодушни къмъ всѣко по-сетнешно въз-
стание. Тукъ-таме, явяватъ се, периодично, видински побор-
ници, като Димитъръ Ангеловъ отъ Ломъ въ 1867 год., попъ
Димитъръ Ивановъ отъ Василевци, Еремията отъ Ломъ,
който издѣхна, ведно съ Хаджи Димитра, на Бозлуджа, въ
1868 год., но всичко туй сж отдѣлни поединични свободо-
любиви прояви на българина отъ този край. Василъ Левски
веднажъ посещава Ломско и Бѣлоградчишко и не намира
за нужно, предвидъ общата апатия, да се навести още вед-
нажъ тамъ. Това изселване, което така силно подѣйствува
върху духа и психиката на видинското население, оказа гра-
мадно влияние върху цѣлата тогавашна българска интели-
генция, като я раздѣли на два враждуващи по между си
лагера — русофили и русофоби. Русофобството, което игра
такава голѣма роль въ политическия животъ на България,
се е породило изъ трагедията на видинското изселване въ
1851 год. Всички сгрѣшимъ. Сгрѣшила и тогавашната по-
литика на руския азиатски департаментъ, съ сключване на
тайната руско-турска конвенция отъ 1859 год. Всички ония
българи, които не бѣха подъ влиянието на руската поли-
тика, бѣха противъ това изселване. Като не можа да се на-
ложи чрезъ „Дунавски лебедъ“, прозорливиятъ Раковски
бичувъ причинителѣ на това изселване въ цѣла една бро-
шурка, напечатана въ Букурещъ отъ Теодоси Икономовъ, а
конфискувана отъ тогавашната русофилска Епитропия, въ
която участвувалъ, като членъ, и букурешкия руски консулъ.
Още съ пристигането на изселницитѣ обратно въ Видинско,
турскитѣ власти започнали да произвеждатъ подробни доз-
нания за установяване причинитѣ на това изселване и от-
криване неговитѣ подбудители и инициатори, Тукъ прило-
жени, ние даваме 4 отъ тия дознания, намѣрени изъ кни-
жата на тогавашната официална турска архива и написани,

първоначално, на български съ ржката на видинския голѣ-
мець Илия Хаджи Томаки. Тѣ ни даватъ ценни сведения по
това изселване и ни разкриватъ истинскитѣ причини, които
сж го предизвикали..

ОФИЦИАЛНИ ТУРСКИ ДОКУМЕНТИ

№ 25

ДОЗНАНИЕ ПЪРВО

Показания на Никола Савовъ Шоповъ, който, подъ псев-
донимъ Иванъ Богдановъ, се връща заедно съ изсел-
ницитѣ въ Видинъ. Написани сж на български отъ Илия
Хаджи Томаки. Никола Шоповъ въ одеската семинария.
Неговата народополезна роль всрѣдъ емиграцията. Въ
Галацъ, българинътъ Панделаки Аврамовичъ дава 100
златни „кърмици“ за емигрантитѣ. Сжщиятъ препо-
ржчва Никола Шоповъ на Алекси Константиновъ
въ Свищовъ.

- Отъ кжде си?
- Отъ Враца.
- По какъвъ случай си се запозналъ въ Ходжа-бегъ
(Одеса) съ българитѣ, които сега се връщатъ тукъ?
- Отъ 1858 год. следвамъ въ одеската семинария.
- Имате ли родители?
- Да.
- Кжде сж тѣ?
- Въ Тулча.
- Ти казвашъ, че си родомъ отъ Враца, а сега заявя-
вашъ, какво родителигѣ ти били отъ Тулча. Какъ става
туй?
- Преди много години, дѣда ми, по неизвестни менѣ
причини, преминалъ въ Влашко и тамъ той починалъ. Майка

ми, баща ми и баба ми, по този случай, се изселили въ
улча. По онова време, азъ бѣхъ едногодишно дете.

— Кой те е пратилъ да учишъ въ Ходжа-бегъ (Одеса)?

— Георги Карловски.

— Отъ кжде е родомъ този Георги Карловски и съ
какво се занимава?

— Родомъ е отъ Карлово; занимава се съ търговия на
дървенъ материалъ.

— Той ли плащаше твоитѣ разноси?

— Не. Руското правителство, за да служимъ на него-
витѣ идеали.

— Какъ ще докажешъ, че руското правителство те е
взело въ своитѣ училища съ такива намѣрения?

— Съ това, че всички ние българитѣ, които учѣхме въ
това училище, получавахме, като субсидия, по 250 рубли
годишно. По този начинъ, руситѣ отъ една страна ни мил-
ватъ, а отъ друга — ни приспиватъ.

— Какъ става та ти се връщашъ тукъ заедно съ тия
селяни?

— Щомъ се научихъ, че българи започнаха да се из-
селватъ въ Русия, у менъ се породѣ желание да заработя и
се покажа полезенъ на тѣхъ, като ги разубеждавамъ да не
се изселватъ, понеже намирахъ, че това е пакостно за своя
народъ. И така, започнахъ да говоря на българитѣ, които
идваха въ Ходжа-бегъ (Одеса), обяснявахъ имъ въ какво се
състои злото на това изселване и ги увещавахъ да се върнатъ
обратно. Тѣ се убедиха, най-после, и пожелаха да си зами-
натъ. Руското правителство, обаче, за да имъ попрѣчи, из-
прати тѣхнитѣ вещи въ Кримъ и тѣ, по неволя, си заминаха
за тамъ. Следъ известно време, идва при менъ ломчанина
Д. Кръстевъ и ме запитва по какъвъ начинъ изселниците биха
могли да избѣгатъ. Дадохъ му нужнитѣ опжтвания и понеже
знаехъ за желанието и на другитѣ да се върнатъ въ своето
отечество, написахъ напжтствено писмо до тѣхъ и го изпра-
тихъ. Подиръ това, при менъ, въ Ходжа-бегъ (Одеса) дойдоха
селянитѣ отъ с. Бѣле и Раяновци. И на тѣхъ дадохъ съжитѣ
съвети. Въ последствие, тѣ всички наедно поискаха отъ рус-
кото правителство разрешение, да се върнатъ обратно. За
да ги застави, обаче, да се откажатъ отъ това си намѣрение,

правителството отдели деца отъ майки и съпруги отъ съпруги и частъ отъ тѣхъ изпрати на бързо въ Кримъ. За сния, които упорствуваха въ своето намѣрение, то взе решение да имъ позволи да се върнатъ. Горепоменатиятъ Димитъръ Кръстевъ, благодарение на застъпничеството на турския консулъ въ Ходжа-бегъ Мусю Сава, биде изпратенъ въ Цариградъ. На намиращитѣ се въ Кримъ българи руското правителство обеща да имъ даде исканото разрешение. Секретарьтъ на тукашното руско консулство, заедно съ 3 души отъ с. Раяновци, заминаха за Кримъ да взематъ изпратенитѣ тамъ българи. Останали безъ пари и не знайки какъ да се върнатъ назадъ въ отечеството си, тѣ ме помолиха да ги придружа. И така, облѣченъ въ селски дрехи и подъ чуждо име, дойдохъ тукъ на това мѣсто.

— Какъ ти е истинското име?

— Никола Савовъ Шоповъ.

— Въ Ходжа-бегъ (Одеса) събрахте ли пари отъ мѣстнитѣ българи, като помощъ?

— За Димитъръ Кръстевъ, който замина за Цариградъ, събрахме пари въ наличностъ; за другитѣ, които тръгнаха за тукъ, събрахме брашно и други. По пжтя, обаче, азъ ги снабдявахъ съ хлѣбъ и друго необходимо.

— Кой е платилъ пжтнитѣ разноски отъ Ходжа-бегъ (Одеса) до Галацъ?

— Руското правителство.

— Въ колко време пристигнахме въ Галацъ?

— Въ 24 часа.

— Тамъ колко дена останахте?

— 24 часа. Презъ това време, обаче, румжнитѣ почнаха да убеждаватъ нашитѣ българи да се заселятъ тамъ. Останали безъ срѣдства, тѣ взеха да склонятъ на тога. Като видѣхъ туй, веднага намѣрихъ българина Панделаки Аврамовичъ и, следъ като му изложихъ цѣлата работа, можахъ да взема отъ него, за храна и пжтни разноски на българитѣ, 100 златни „кърмици“.

— Вие платихте такса за параходъ само до Ломъ. До тукъ, какъ можахте да дойдете?

— Отъ Ломъ до тукъ, работата ни се виде по-лесна,

Помолихъ капитанина на парахода да ни освободи отъ такса и той се съгласи.

— Когато ти се яви предъ валията, въ една изпусната отъ тебъ бележка, видѣхъ написани разни имена. По какъвъ поводъ сж записани тия имена?

— Въ парахода имахъ случай да се запозная съ разни хора, чиито имена, за да не ги забравя, отбелязвалъ съмъ ги. Четири отъ тия имена сж посочени, като по-важни за менъ, съ пръстъ (съ знакъ).

— Добре! Но каква полза има отъ името на Алекси Хаджи Константиновъ?

— Въ Галацъ, когато бѣхъ при Аврамовичъ, бѣхъ му казалъ, че желая да уча и той ми препоръча да отида въ Свищовъ, да намѣря въпросния Алекси Хаджи Константиновъ, при когото и да остана. Самиятъ Аврамовичъ щѣлъ да пише на него за менъ. За това и му записахъ името.

— За какво си отбелязалъ името на Исмаилъ паша при името на Аврамовичъ?

— Исмаилъ паша билъ приятелъ на Аврамовичъ и, за това, последниятъ ми заръча да го поздравя отъ негова страна. Аврамовичъ ми направи добро, за това и му отбелязахъ името.

— Въ тази бележка, защо си отбелязалъ името Илия Хаджи Томаки, т. е. моето име? Кой ти го е посочилъ и дали нѣмашъ нѣщо да ми съобщишъ?

— Отъ съображение, че мога да пострадамъ тукъ отъ руския консулъ и, като нѣмамъ кой да ме защити отъ него, намѣрихъ въ Галацъ единъ момъкъ, българинъ, на име Гавриилъ, комуто открихъ този свой страхъ. Въпросниятъ Гавриилъ ми посочи Вашето име.

— Какво мислишъ да правишъ сега?

— Както Ви казахъ, ще отида въ гр. Свищовъ да дочакамъ обещанието на Аврамовичъ.

— Можешъ ли да потвърдишъ тѣзи свои показания съ подписа си?

— Да, мога. (И той се подписа).

ДОЗНАНИЕ ВТОРО

Иванъ Петровъ отъ с. Раяновци потвърждава показанията на двама други изселници.

Иванъ Петровъ отъ с. Раяновци, следъ като е потвърдилъ казаното отъ Теньо и Стоянъ, заявява, че 10-годишното му момче и братовата му жена, заедно съ тритъ й момичета и дветъ момчета, сж били отдѣлени отъ него и пратени въ Кримъ. И понеже му е обещано, че пакъ ще му ги върнатъ, той ги чака да си дойдатъ. Въ удостовѣрение на гореизложеното, той слага на това мѣсто своя прѣстъ.

ДОЗНАНИЕ ТРЕТО

Попъ Михаилъ отъ с. Долни-Ломъ, като причина на изселването. Сжщиятъ давалъ обещания на селянитъ по нареждане на руския консулъ въ Видинъ. Братътъ на попъ Михаилъ тоже посещавалъ често консулството. Кръчмарьтъ Мико отъ циганската махала (Видинъ) снабдявалъ консулството съ продукти. Капитанъ Павелъ Грамадовъ услужва на Миладинъ Станковъ. Българиньтъ Гавриилъ, писаръ въ кантората на Евлогий Георгиевъ въ Галацъ, услужва на емигрантигъ. Бакалина Цеко Айгжра и бакалина Тодоръ били платени агенти на руското консулство. Миладинъ Станковъ отъ Долни-Ломъ (Бѣлоградчишко) дава по своето емигриране въ Херсонъ показания.

- Отъ кжде си?
- Отъ Долни-Ломъ (Бѣлоградчишко).
- Имашъ ли родители?
- Да.
- Кжде сж тѣ?
- Въ Русия.

— Отъ кога сж тамъ и съ каква цель сж отишли тамъ?

— На 5-й миналия месецъ юлий, тѣ сж тръгнаха отъ тукъ, а причината на тѣхното заминаване е попа на нашето село отецъ Михаилъ.

— Можешъ ли да ни обяснишъ какъ този попъ Михаилъ е станалъ причина на тѣхното заминаване?

— Попъ Михаилъ, преди неговото заминаване, събра единъ день селянитѣ въ църква и, следъ като ги заклѣ да не кажатъ никому нищо, увеща ги да напуснатъ тази страна и си заминатъ за Русия, гдето земята била прекрасна. Каза имъ, сжщевременно, че за тази цель ще получатъ и пари. Баща ми, заедно съ други, повѣрваха на това и си заминаха.

— Какъ е възможно този „дебелакъ“ (каба адем) да говори тѣй, щомъ той самъ не е билъ въ Русия?

— Той е далъ тия обещания по нареждане на тукашния руски консулъ.

— Отъ кжде знаешъ, че това ставаше по нареждане на тукашния руски консулъ?

— Въпросниятъ попъ всѣки день бѣше въ консулството и си приказваше тайно съ консула. А когато отидохме въ Русия, той открито ни каза това.

— Вие съ този попъ сте съселяни. Я кажи ми тогава, какъ той се е сношавалъ съ консула?

— Азъ бѣхъ слуга при консула. Веднажъ, въпросниятъ попъ идва въ консулството и ме попита дали преводчикътъ е тукъ. „Да тукъ е“, казахъ му азъ, и уведомихъ преводчика. Последниятъ ми заповѣда да въведа попа при него. Казаха ми да излеза и ги оставя сами. Какво сж говорили помежду си не знамъ.

— Освенъ това, другъ пжтъ идва ли той въ консулството?

— Първото му идване бѣше презъ септември. Презъ изтеклата зима, много пжти той идва въ консулството. Той говорѣше ту съ консула, ту съ Георги (драгоманина).

— Освенъ попа, въ консулството идваха ли други хора? Всички, които идваха, заминаха ли за Русия или има нѣкои да сж останали.

— Не мога точно да отговоря на този въпросъ, понеже не познавамъ всички, които идваха тамъ. Моитѣ съселяни, обаче, които говориха съ консула, всички си заминаха.

— Ти казвашъ, че презъ зимата попа идваше въ консулството. Самъ ли бѣше той или съ други идваше?

— Той идваше съ брата си Атанасъ и съ други наши съселяни. Веднажъ той идва съ попа на с. Репляна.

— Отъ гр. Видинъ идваха ли да приказватъ, било съ консула, било съ драгоманина?

— Понѣкога идваше кръчмаря Мико отъ циганската махала, който купуваше нѣкои нужни за консулството нѣща. Сжщо така, тамъ идваше и чорбаджи Цанко.

— Денемъ ли или нощемъ идваха тамъ?

— Денемъ идваха. Както Ви казахъ, едни идваха за работа, други — за „визита“.

— Тѣзъ, които идваха въ консулството, презъ време когато ти служеше тамъ, сигурно, ги познавашъ. Недей кри, кажи истината!

— Въ консулството идваха много хора, но имената имъ не зная. Когато азъ се опитвахъ да приказвамъ съ нѣкого, консултътъ се нахвърляше върху менъ да ме бие. Отъ с. Керимъ-бегъ много често идваше единъ попъ, който носѣше на консула любеици, грозде и др. Сжщо така идваше и другъ единъ попъ отъ с. Рабиша; имената и на двамата, обаче, не зная.

— Да ги видишъ, можешъ ли ги позна? Твоето връщане тукъ е доказателство, че обичашъ Родината си. Щомъ е тѣй, защо избѣга въ Русия?

— Азъ нѣмаше да отида. Баща ми, обаче, ме записа. Да оставимъ настрана, че всичкитѣ селяни се поддадоха на измамата; на менъ лично попътъ каза, че никой нѣма да остане тукъ, че положението на тия, които биха останали тукъ, би станало ужасно. И така, азъ се подведохъ и, по неволя, си заминахъ.

— Въ колко време пристигнахте тамъ? На кои пристанища излѣзохте? Кжде Ви настаниха и какъ е мѣстото, гдето Ви настаниха? Я разправи ми за всичко туй!

— На 7-ия день отъ нашето заминаване, пристигнахме въ Кафа (градъ Теодосий), гдето, следъ 3-дневна карантина,

двама селяни, заедно съ попа, отидоха да видят мѣстото, въ което искаха да ни заселятъ. Пратеницитѣ ни се позабавиха 2 дена, а когато се върнаха обратно при насъ, заявиха ни, че земята е лоша. Тогава селянитѣ почнаха да се каратъ по между си. Намѣрихме друго мѣсто и поискахме тамъ да се заселимъ, руситѣ, обаче, се възпротивиха и увещаваха попа да се махнемъ отъ тамъ. Селянитѣ схванаха измамата на попа и поискаха да го малтретиратъ. Попътъ се махна отъ тамъ Руситѣ се опитаха да ни сплашатъ съ военна сила. Сжщевременно, тѣ дадоха и по една рубла на всѣко домаќнство. Въпрѣки всичко, селянитѣ не останаха доволни. Опитаха се да ги настанатъ друкжде, мѣстнитѣ хора, обаче, се възпротивиха и поискаха да ни разпрѣснатъ, на друго мѣсто. Следъ като останахъ 15 дена съ тѣхъ, азъ избѣгахъ отъ тамъ. Научихъ се отпосле, че нашитѣ хора се настаниха въ казата Кара-Су, въ село Хайдуганъ.

— Ти какъ дойде отъ Кафа?

— Отъ Кафа (гр. Теодосий) съ параходъ отидохъ въ Хаджа-бегъ (гр. Одеса), гдето престояхъ цѣли 9 дена. И когато мислѣхъ какъ да се върна тукъ въ отечеството си, срѣщамъ българина Павелъ Грамадовъ, капитанъ на руска служба, който ми каза, че връщането по Дунава е невъзможно. Препоръча ми да мина по суша презъ Бесарабия. Сжщевременно, той ми даде и 40 гроша помощъ. Азъ тръгнахъ на пѣтъ и на 5-ия день се отзовахъ въ с. Тарлжкъ, на молдовската граница. Тукъ, двама граничари (ики граничар яни солдат) ме заповиха и ме откараха при своя офицеръ, който, следъ като ми взе паритѣ и пѣтния ми листъ, отиде да позаобиколи постоветѣ. Презъ това време, азъ успѣхъ да избѣгамъ и отида въ Болградъ. Тукъ останахъ 10 дена. Изложихъ своето положение, получихъ пѣтния листъ и паритѣ си обратно и потеглихъ за Галацъ, гдето при търговеца Евлогий намѣрихъ едно българче на име Гавриилъ, което ме пожали, стана ми гарантъ, тури ме въ параходъ, като заплати той самъ билета ми. По този начинъ, пристигнахъ въ Ломъ, а отъ тамъ ме изпратиха тукъ.

— При връщанието на селянитѣ тукъ въ Видинъ, рускиятъ консулъ прибра, както знаешъ, пѣтнитѣ имъ листове, когато твоя пѣтенъ листъ остана при тебъ. Какъ става туй?

— Вѣрно е, че консултът прибра „тезкеретата“. Тезкеретата, обаче, отъ нашето село, той остави при насъ.

— Не знаешъ ли кои отъ видинцитѣ посрѣдничаха между консула и селянитѣ?

— Бакалина Цеко Айгжра и бакалина Тодоръ. Тѣ винаги прашаха селяни при консула. Азъ, когато работѣхъ въ консулството и минавахъ по край дюкянитѣ на тия двама, тѣ ми даваха запечатани „пусули“ да ги предавамъ на консула. Азъ ги предавахъ. Като напечатани, азъ не можехъ да зная за тѣхното съдържание. Отъ държанието, обаче, на тия хора, азъ мога да твърдя, че тѣ сж били платени хора на консула.

— При тръгването си, имаше ли пари върху си?

— Около 200 гроша?

— При раздѣлата си съ селянитѣ, колко пари имаше?

— 160 гноша.

— Отъ Кафа до Ходжа-бегъ кой плати за парахода?

— Никой. Азъ бѣхъ скритъ въ парахода и, по такъвъ начинъ, не платихъ такса.

— Отъ твоитѣ думи се заключава, че бѣгството отъ Русия е лесно нѣщо. Какъ не можа, съ тебе заедно, да избѣга и другъ нѣкой още?

— Бѣгството отъ Кафа до Ходжа-бегъ е много лесно. За преминаване, обаче, границата, нужно е, освенъ знанието на езика, да се намѣри и нѣкой благодетеленъ човѣкъ, като Капитанъ Павелъ.

— Можешъ ли да се закълнешъ, че това което казвашъ е вѣрно?

— Да, мога.

— Можешъ ли да удостовѣришъ съ своя подписъ истинността на гореизложеното.

— Да, мога.

(Разпитаниятъ се подписа)

15 тещри-и-сани 1861 год.

15 ноемврий 1861 год.

ДОЗНАНИЕ ЧЕТВЪРТО

Показания на Стоянъ Петковъ отъ с. Бѣле — Бѣлоградчишко. Народополезната роль на Никола Савовъ Шоповъ въ Одеса. Рускитѣ власти отдѣлятъ майки отъ деца, жени отъ мъже и прашатъ половината отъ емигрантитѣ въ Кримъ. Вълчо Жабиче отъ с. Кюстенджовци, игуменътъ на изворския манастиръ Агапий, попъ Сава отъ с. Рабише и други въ услуга на руския консулъ въ Видинъ. Апелъ на върналитѣ се емигранти до Везира, за да имъ се върнатъ продаденитѣ имъ на безценица движими имоти.

— Кога си тръгналъ отъ тукъ за Русия?

— Както съселянитѣ ми, така и азъ дойдохъ тукъ [въ гр. Видинъ] къмъ началото на месецъ септемврий (ейлюлюн ибтидаларжнда), а на 16—17 сжщия месецъ ме качиха на параходъ, на пътъ за Русия.

— Въ колко дена пристигнахте въ Галацъ?

— Въ 8 дена. Тамъ престояхме едно денонощие и въ едно денснощие пристигнахме въ Сунне [Сулина].

— Въ Сунне (Сулина) не престояхте ли?

— Понеже не намирахме параходъ, тамъ останахме 18 дена.

— После?

— Откараха ни на брѣга. Параходътъ, който пристигна, зимѣ само селянитѣ отъ Крива-Бара, а насъ върнаха пакъ обратно въ Сулина. Като несвикнали на море, между насъ умрѣха 3 души въ едно денонощие.

— При връщането си въ Сулина, колко време останахте тамъ и кжде Ви отведоха?

— Останахме само 2 дена. Следъ туй, съ параходъ ни откараха въ Ходжа-бегъ (Одеса).

— Какво Ви направиха тамъ?

— Отведоха ни на казармитѣ, като оставиха вещитѣ ни на дебаркадера. По това време, при насъ дойдоха Дими-

търъ отъ Горни-Ломъ и едно българче отъ Враца—Иванъ Богдановъ [истинското му име е Никола Савовъ Шоповъ], които взеха да ни разправятъ, че положението тамъ било лошо. Ние, първоначално, не имъ повървахме и ги напсувахме. Въпрѣки туй, тѣ не престанаха да ни следатъ. Когато обаче, дойдоха и други нѣкои да ни разправятъ същото, тогава имъ повървахме и заявихме, че желаемъ да се върнемъ обратно въ отечеството си.

По едно време, пристигна тамъ писарьтъ (секретарь) на тукашното [видинското] руско консулство и като разбра, че желаемъ да се върнемъ обратно, за да ни отвърне отъ това ни намѣрение, нареди да ни качатъ на параходъ и ни изпрататъ въ Кримъ. И когато ние гледахме какъ да се избавимъ отъ това, руситѣ отдѣлиха майки отъ деца, жени отъ мъже и половината отъ насъ изпратиха въ Кримъ. Ние останалитѣ, обаче, заедно съ деца и жени, заявихме категорически, че не желаемъ да отидемъ въ Кримъ. По това време, пристигатъ (отъ Кримъ) 3 души отъ с. Турчинъ и двама отъ с. Орсоа и ни съобщаватъ, че положението тамъ е лошо и че тамошнитѣ желаятъ да се върнатъ обратно. Щомъ чухме това, всички решихме да се върнемъ, на всѣка цена, обратно. И, както Ви казахъ по рано, благодарение на горепоменатия младежъ [Никола Савовъ Шоповъ], руситѣ не можаха да ни направятъ нищо. Тѣ ни качиха на парахода и ни изпратиха въ Галацъ.

— Ти казвашъ, че руситѣ Ви раздѣлиха. Не отиде ли нѣкой отъ твоето село въ Кримъ?

— Отъ нашето село никой не отиде. Отъ с. Раяновци, руситѣ изпратиха 10 домакинства (он хане кьондердилер). Ние настоятелно поискахме и тѣ да дойдатъ съ насъ. Писарьтъ (секретарьтъ) на тукашното консулство ни обеща да удовлетвори това наше искане. Тѣ трябва сега да сж на пжтъ.

— Отъ Галацъ до тукъ дойдохте съ параходъ. Кой плати за разноситѣ?

— Съ параходъ дойдохме, но кой плати билета не зная. Ако искате сведения по този въпросъ, разпитвайте българчето, което ни е спасило и е сега тукъ, между насъ. Слава Богу, че се удостоихме да видимъ пакъ отечеството си!

— Стояне! Кой е причината на вашето изселване от тукъ?

— Игуменътъ на изворския манастиръ Агапий, който имаше за свой ръководител руския консулъ, а за помощници свещеника отъ с. Рабиша Попъ Сава, Вълко Жабиче отъ с. Кюстенджовци и други нѣкои. За да успѣятъ въ своитѣ намѣрения, тѣ заклѣнѣха селянитѣ и обещаха да имъ дадатъ дори и парична помощъ.

— Отъ намиращитѣ се, по настоящемъ, тукъ, има ли нѣкой, който да Ви е увещавалъ да си заминете?

— Не знамъ. Нашитѣ първенци останаха назадъ. Щомъ пристигнатъ, разпитвайте ги.

— Отъ твоето село, има ли много умрѣли?

— Около 10 души. Освенъ тѣхъ и нѣколцина още оставихме тамъ болни.

— Друго нѣщо имашъ ли да кажешъ?

— Не.

— Можешъ ли да потвърдишъ показанията си съ своя прѣстъ?

— Мога.

„Ние сме въ окаяно положение. Апелираме къмъ справедливостта на Везира, да ни се върнатъ имотитѣ ни, които продадохме на безценица отъ залисия (шашкѣнлѣкдан)“ каза той и си сложи прѣста.

ХАДЖИ ДИМИТЪРЪ АСЪНОВЪ

V.

ХАДЖИ ДИМИТЪРЪ, СТЕФАНЪ КА- РАДЖА И МИДХАДЪ ПАША ПРЕЗЪ 1868

Сраженията на четата. Радущият приемъ въ с. Дебелъ-Дѣлъ. Канлъ-дере и Бозлуджа. Драконовскитѣ мѣрки на турското правителство. Телеграмитѣ на Сабри паша до Високата-порта. Телеграфическиятъ отговоръ на Великия-везиръ отъ 9 юлий 1868 г. Дунавскиятъ валия съ телеграма отъ 10 юлий съобщава на Високата-порта за раняването и пленяването на Караджата. Първиятъ обстояенъ рапортъ на Мидхадъ паша до султана по положението, създадено отъ появата на четата въ вилаета. Тезкере на Великия-везиръ до султана отъ 26 юлий 1868 г.

Официални турски документи.

Когато на 6 срещу 7 юлий 1868 год., „чамътъ“ превърли, посрѣдъ нощъ, четата на Хаджи Димитра и Караджата отъ дунавския островъ „Джанъ-кардашъ“ въ околността на Свищовъ, тя броела 125 души. Първото сражение, което тя имала съ редовната турска войска и башибозука се случило въ Кара-есенскитѣ лозя, на 5 часа разстояние отъ Свищовъ. То станало въ недѣля къмъ обедъ и траяло до вечерята. Тукъ паднали убити 12 души четници и единъ заловенъ живъ. Останалитѣ успѣли да се измъкнатъ и отправятъ къмъ балкана, преследвани отъ войска, полиция и милиция. Настигнати и открити въ Хуршидъ-бейовата кория, четниците били наново нападнати отъ многобройни войници, стражари, черкези и татари, подъ командата на русенския „бинбашия“ (майоръ) Йехия-ага. Въ това сражение, четата из-

губила още 8 души. Караджата получилъ една първа рана, а „бинбашията“ Йехия, споредъ телеграмата отъ 9 юний на дунавския валия Сабри паша, падналъ тежко раненъ въ корема. Освенъ многобройнитъ си убити и ранени, турцитъ изгубили въ тия 2 сражения още единъ висшъ офицеръ — артилерийския „юзбашия“ Дедели Ремзи Ага, раненъ въ рж-

ката. На 9 юлий, вторникъ, къмъ 4 часа сл. обедъ, се завързала друга една битка, близо до горица Бъла-Черква, гдето паднали много убити и ранени, главно отъ турцитъ. Отъ четниците останали само 68 души. Всички други били избити, ранени или изгубени по гори и канари. На 10 юлий, ново ожесточено сражение въ Канлж-дере. Турцитъ съ още по-голъми сили атакувагъ уморенитъ, огладнѣли и ожеднѣли

четници и успѣватъ да заловятъ ранения Стефанъ Караджа — най-храбрия измежду храбрецитѣ — и го замъкватъ въ своя лагеръ. Тази голѣма загуба внесла обезсърдчение и униние всрѣдъ юнацитѣ. Въпрѣки туй, тѣ стоически понасятъ всичко и гледатъ какъ да се дoberатъ до нѣкое гостоприемно село, за да се окопитатъ и оставятъ тежко раненитѣ си другари. Следъ голѣми перипетии, тѣ попаднали въ с. Дебелъ-дѣлъ, 3 часа далечъ отъ Габрово. Дебелдѣлчанитѣ се показали много гостоприемни: нахранили, напоили, ободрили четниците. Това е първото братско посрѣщане, следъ 3 дневни непрекъснати гонения и сражения. За това свое гостоприемство, тия добри селяни били, по-после, наказани и жестоко измжчени отъ турцитѣ. Съ специаленъ водачъ, четата тръгнала изъ планината съ желание да се прехвърли въ Сливенския балканъ — при Агликина поляна, прибежище и скривалище на българскитѣ хайдути отъ старо време. По пжтя, обаче, 14 души се отдѣлили, по недоразумение, отъ своитѣ другари. Хаджи Димитъръ останалъ съ 25 само юнаци, постоянно преследванъ отъ многобройни турски войници, стражари и баши-бозуци. На 18 юлий 1868 г. той биде откритъ около голитѣ върхове на Бузлуджа и заставенъ пакъ да се бие. Турцитѣ, предвождани отъ Куртъ-Османъ и въоръжени съ белгийски шишанета, яростно нападатъ малката и изтощена чета на Хаджи Димитра. Обещанието на Сабри паша, да даде по 3 турски жълтици на всѣки, който би му донесалъ главата на нѣкой комита, дава голѣмо въодушевление на черкези и татари. Борба жестока, но неравна, се захвана на Бузлуджа. Макарь и въ недобра позиция, четниците храбро отбиватъ многобройнитѣ атаки на силния неприятель. Турцитѣ постоянно получаватъ подкрепления, които имъ даватъ преднина и почватъ да притискатъ все повече и повече четата. Обходенъ отъ всѣкъде, Хаджи Димитъръ пада мъртавъ, ударенъ на 3 мѣста. Единъ по единъ падатъ и неговитѣ храбри юнаци. Никой не се предаде, всички умиратъ на Бозлуджа за България. Изгубенитѣ изъ балкана 14 души, взели пжтя за Агликина поляна. Тамъ и тѣ били открити отъ силна потеря предвождана отъ нѣкой си Солакъ пехливанъ, когото успѣватъ да убиятъ. Малко следъ туй, обаче, тѣ били изненадани въ

ХАДЖИ ДИМИТЪРЪ АСЪНОВЪ

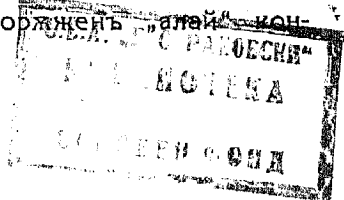
въ цивилно облѣкло.

една срутена мелница и заставени да се предадатъ есички на властта. Четата на Хаджи Димитъръ и Стефанъ Караджа пролѣ кръвта си храбро и самоотвержено. Тя се жертвува за свободата на България. Нашата целъ не е да дадемъ тукъ пълно и подробно описание на даденитѣ отъ нея сражения и преминати перипетии. Възъ основа на официални турски документи, ние желяемъ да освѣтлимъ само четеца и

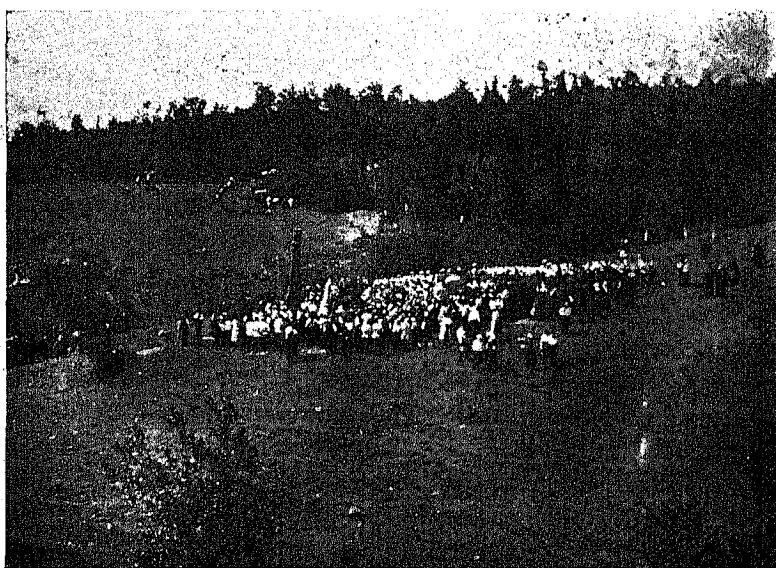
му обяснимъ причинитѣ, за гдето една такава голѣма чета биде, въ срокъ отъ 2 седмици, напълно избита и унищожена всрѣдъ такива непроходими и недостъпни мѣстности.

Рѣдко турското правителство е вложило такава амбиция въ унищожаване на български чети, каквато презъ 1868 год. Недоволно отъ иначе деятеленъ дунавски валия и добъръ познавачъ на четнишкия въпросъ Сабри паша, Великото-везирство праща, презъ тази сѣща година, прозорливия, но и голѣмъ българомразецъ председателъ на „шурай девлетъ“¹⁾ Мидхадъ паша, като „извънреденъ комисаръ“ въ тази областъ. Военнитѣ и административни власти, потери отъ черкези и татари, всичко годно да носи оржие е поставено на кракъ въ дунавския вилаетъ. Строги заповѣди сѣ дадени по села и градове, да се пазятъ отъ четниците и не имъ оказватъ никаква помощъ. На овчаритѣ е заповѣдано да слѣзатъ съ стадата си на полето, за да се отнѣме, по този начинъ, възможността да се продоволствуватъ четниците отъ овчарски колиби. Дори и ловджийскитѣ кучета и тѣ сѣ поставени въ услуга на безбройнитѣ потери. Армейскитѣ щабове начертали специални оперативни планове. Отъ Цариградъ се пращатъ добре екипирани табури, а специаленъ воененъ параходъ, както се вижда отъ тукъ приложенитѣ официални турски документи, е купенъ отъ държавата за да съдействува на опериращата, край Дунава, редовна войска. Отъ Прилѣпъ се праща многобройна и добре обучена конница. Такива сѣ били драконовскитѣ правителствени мѣрки противъ четата на Хаджи Димитра и Караджата презъ 1868 год. Дунавскиятъ валия, още на 7 юлий вечерята, заповѣдва телеграфически на търновския мутесарифъ да се притече на помощъ, като се отправи съ разполагаемитѣ военни сили къмъ Свищовъ. Въ сѣщия този день, преди още да се узнае приблизителното число на четниците, телеграфически е поискано отъ армейския щабъ да отдѣли 5—6 военни „белюци“ и ги изпрати къмъ Русе. На сѣщата тази дата, поискано е да се изпрататъ на бързо отъ Цариградъ 2 табура резервна войска. На следния день, 8 юлий, понеделникъ, единъ добре въоръженъ „атай“ кон-

¹⁾ Държавенъ съветъ.

ница тръгналъ отъ Прилѣпъ за Русе. Цѣлото турско население отъ търновския, севлиевския свищовския и русенския окръзи е вдигнато на кракъ да преследва четници и захване всички клисури и върхове. При такива условия не е било лесно зв четниците да се укриватъ. На всѣка стѣпка и потера. На 9 юлий, день преди ожесточеното сражение въ Канлъ-дере, гдѣто падналъ раненъ Караджата, самиятъ търновски мютесарифъ паша, заедно съ военни и цивилни лица, придруженъ отъ севлиевския каймакаминъ, отъ русенския Али бей, възсѣднали на коне и заели позиция на високо, отъ гдето

КАНЛЖ - ДЕРЕ

наблюдавали движенията на войсковитѣ части и потеритѣ. Самата Висока-порта, съ повѣрителна телеграма отъ 9 юлий, дава следнитѣ инструкции на Сабри паша: „Получихме 5 Ваши телеграми датирани отъ 7 и 8 юлий. Преследването и наказването на миналитѣ насамъ четници, трѣба да бжде най-главната Ви задача. Кръвта на убититѣ въ сраженията четници е законно пролѣта. Колкото за заловенитѣ живи, тѣ трѣба, както миналата година, да се наказватъ, следъ като

бждатъ разследвани. По това отношение, Вие имате нужното разрешение. Въобще, на такивато хора, трѣба, на всѣка цена, да имъ се пресече пжтя и не имъ се дава възможность да действуватъ. Заедно съ това, да се не изпуска никога изпредвидъ спокойствието и сигурността на честното население. Съгласно едно съобщение отъ днешна дата, за Варна тръгналъ единъ табуръ аскеръ, а отъ Прилѣпъ потеглилъ единъ отличенъ „алай“ конница. Съ това се привършва мобилизацията на вилаета. Вслучай на голѣма нужда, можете да повикате и малко резервна войска. Купениятъ за Дунава параходъ е на пжть за тамъ. Молимъ, съ съдействието на главнокомандующия, да опредѣлите точно нужнитѣ военни мѣрки, за да не ставатъ грѣшки“. Дунавскиятъ валия Сабри паша по ожесточеното сражение отъ 10 юлий, въ което падна раненъ Караджата, ето какво пише на Великия-везиръ :

„Съ телеграма отъ 12 темузъ 1284 година. [12 юлий 1868 год.], Ви уведомихъ за залавянето на около 70—80 души разбойници (ешкия) и за бѣгството на останалитѣ 40 души, на чело съ своя водителъ Димитъръ. Измежду хванатитѣ живи разбойници е и единъ отъ водителитѣ — Стефанъ. Той е докаранъ оная вечеръ въ Русе. Споредъ показанията му, останалитѣ, около 30 души разбойници, били ранени. Само другиятъ имъ водителъ Хаджи Димитъръ, писаря Александъръ и 5—6 още души били здрави. Споредъ последнитѣ ни сведения, всички тия бѣгалци и ранени останали по пжтя. Лека-полека, обаче, тѣ се опитвали да се сгрупиратъ. Отъ току-що получената отъ Търново телеграма узнаваме, че тия ранени разбойници се явили въ с. Дебелъ-дѣлъ, 3 часа далечъ отъ Габрово и, следъ като се снабдили съ храна, отправили се за Пловдивъ. На габровския гарнизоненъ началникъ е заповѣдано да изпрати подиръ тѣхъ единъ „белюкъ“ войска, а отъ Ловечъ и Севлиево да изпрати войска да имъ пресече пжтя. Уведомени сж, сжщо така, и пловдивскитѣ власти. Голѣма часть отъ тия бѣгалци бидейки ранени и ядрото имъ — разнебитено, тѣ не представляватъ, може да се каже, никаква опасность вече за спокойствието и реда на страната. Понеже показанията на въпросния Стефанъ сж интересни (мезкуръ Истефанъжн

созлеринде джалиб-и-дикаг шейлер олдугундан), наредено е да се пристъпи веднага към неговото разследване. Важнитѣ нѣща отъ неговитѣ показания ще Ви се предадатъ допълнително, Взетитѣ въ насрещната страна мѣрки, за поправчане на преминаването на разбойници, за сега изглеждатъ задоволителни.

Мехмедъ Сабри

14 темузъ 1284 год. отъ Егира
[14 юлий 1868 год. Р. Хр.]

МИДХАДЪ ПАША

Дунавскиятъ валия, въпрѣки своята строгостъ и постигнати успѣхи, не можа, както казахме погоре, да задоволи

Високата-порта. Тя праща прозорливия председател на държавния съветъ (шурай-девлет рейси) Мидхадъ паша съ инструкции да усмири, на всѣка цена, страната. Той трѣбва на 13 юлий отъ Цариградъ, а на 23 с. м. праща отъ Търново следния свой първи рапортъ на Великия-везиръ Али паша:

„Ваше Сиятелство.

На 7 юлий, недѣля вечеръта, четата, която преминала Дунава, била обградена между Свищовъ и Търново отъ редовна войска, полицаи и запасни войници. Това Ви е изложено и въ рапорта на валията. Въ завързалитѣ се 4 стражения, голѣма частъ отъ четниците сж убити, 14 души сж заловени живи, а останалитѣ, около 40 души, заедно съ водителя имъ Хаджи Димитъръ, избѣгали къмъ габровския балканъ. Последнитѣ били преследвани отъ нѣколко отдѣления редовна войска, вземана отъ търновскитѣ и габровскитѣ участъци, и отъ стражари отъ гр. Казанлъкъ, както и отъ въоръжени селяни. Следъ щателно претърсване, четниците били открити въ петъкъ вечеръта и блокирани въ шипченския балканъ, въ мѣстността Бозлуджа. Въ завързалото се тамъ сражение, което траяло 3 часа и половина, множество четници били ранени отъ куршумъ и, най-после, Хаджи Димитъръ падналъ убитъ, раненъ на 3 мѣста. Взети сж 1 знаме, книжа, оржия и вещи. Намиралитѣ се подъ командата на сливненеца Хаджи Димитъръ и тулчанина Стефанъ 124 души били родомъ отъ тукашния край. Повечето отъ тѣхъ, преди 10—20 години, други пъкъ преди нѣколко години, били дошли на своитѣ мѣста и събрали едни работници, нѣкои отъ които били упражнявани, като войници, въ Сърбия. Отъ показанията на заловенитѣ и дадени подъ сждъ се установява, че съ съдействието на Хаджи Димитра и Стефана, четниците се събрали въ гр. Гюргево. Най-известнитѣ измежду тѣхъ, като браилеца Димитъръ, Наполеона, Балкански, другъ Димитъръ отъ гр. Ст. Загора, били офицери—„юзбашии“ или знаменосци; упражненитѣ отъ тѣхъ служили, като ефрейтори, а останалитѣ — като прости редници. Офицеритѣ и ефрейторитѣ носили униформа и отличителни знакове. Всички тия хора се събрали въ чифлика на единъ българинъ отъ с. Петрушанъ, между Гюргево и Земничъ и следъ

като въ неговата плѣвня се въоръжили съ оржия и патрони, предъ очитѣ на влашкитѣ чиновници и постовитѣ, успѣли да се прехвърлятъ отсамъ въ покрити лодки — чамове, като авангардия на други чети, подъ командата на прочути войводи — Филипъ Тотя, Желя, Хаджи Василъ и Панайотъ, които се готвяли да минатъ Дунава. При слизването имъ на брѣга, нашиятъ брѣгови постъ, състоящъ се отъ 1—2 войника, естествено, не е могълъ да имъ се противопостави. Понеже четниците прекъснали телеграфнитѣ съобщения, отъ постъ на постъ, дорде се извести тѣхното преминаване въ Русе и Свищовъ, минало се доста време. Въпрѣки туй, до като пристигнатъ стражари, редовна и запасна войска, четниците били обградени въ Кара-есенскитѣ лозя отъ живѣещитѣ въ ония мѣста черкезки мухаджири и при пристигане отъ околността на запасни войници, трима отъ четниците били убити и двама заловени живи. Оттукъ четата отишла въ корията на с. Батакъ. На това мѣсто, благодарение на пристигналата войска, отъ четниците били убити още 6 души. Следъ тсва, тѣ били забелязани въ Вишовградската гора. При с. Павлияни, тѣ дали 14 души убити и 3 заловени ранени. Подиръ туй, тѣ се приютили въ Плужненската гора, гдето завързалото се сражение траяло доста време. Съ убититѣ въ мѣстността Добромирка, Дибалдеръ, Чилмандра, числото на убититѣ четници възлиза на 44 души, отъ които 9 сж заловени живи въ тия мѣста, 4 — въ Севлиевско, 2—въ Габровско и 2—въ Шипка. Най-послед, 34 четници сж изтрѣбени въ Бозлуджа. Отъ горнитѣ сведения явствува, че отъ въпросната чета 101 души сж убити и 22 хванати живи или ранени. Последнитѣ сж били сждени въ Русе и Търново и, възъ основа на самопризнанията имъ, че сж участвували доброволно въ тази работа и сж стреляли противъ турската войска, тѣ сж осждени, съгласно закона, на обесване. Отъ тѣхъ 6 души сж обесени въ Търново, 7 сж разпратени за обесване по разни градове — въ Габрово, Котелъ, Сливенъ, Казанлъкъ, Стара-Загора, Свищовъ и 3, като малолѣтни, сж осждени на вѣченъ тъмниченъ затворъ въ Видинъ. Въпрѣки голѣмитѣ усилия, положени за залавяне живи тия четници, никой отъ тѣхъ не искалъ да се предаде. Въ повечето случаи, тѣ били укрепени въ кории, а войската

и народътъ били на открито. Отъ редовната войска и полицията сж убити 17 души и 25 ранени. Отъ запаснитѣ, черкезитѣ и други сж убити 20, а 30—35 ранени. Никой отъ заловенитѣ не се е предалъ, преди да бжде раненъ на 2—3 мѣста. Имало е и такива, които не се спираха предъ никакво злодеяние. Такъвъ е случая съ I или II писарь на четата: раненъ въ крака, подъ предлогъ, че иска да се предаде, захвърлилъ пушката си, но като се приближили да го хванатъ, изгърмялъ съ скритъ у него револверъ и, следъ като наранилъ тежко 1 „юзбашия“, 1 стражарь и 1 цивилень, той се самоубилъ.

Отъ показанията на заловенитѣ живи четници, се установява, че тѣ сж били едни простаци и нещастници (еразил ве есафил), които отъ сиромашия, за извършено престѣпление или друго нѣкое закононарушение, сж били напуснали роднитѣ си мѣста и забегнали въ дветѣ княжества и въ Сърбия. Повечето отъ тѣхъ били работници или коняри. Тѣ били подмамени отъ тѣхнитѣ тѣй наречени войводи Хаджи Димитъръ и Стефанъ, какво отиватъ да се присъединятъ къмъ други четници, които ужъ идели подире имъ да превзематъ, най-напредъ, Стара планина, и следъ туй, да отстранятъ турцитѣ отъ тукъ, а всички, участвували въ това дѣло, щѣли да бждатъ възнаградени съ разни служби. Никой отъ тѣхъ не можа да ни каже нѣщо повече. Най-много сведения бихме имали отъ тѣхнитѣ водители, но заловениятъ живъ Стефанъ, както и знаменосецътъ Димитъръ [Н. Мжнзовъ] отъ Браила, не сж ни дали или не сж искали да ни дадатъ такива, освенъ едни сведения за Христо Георгиевъ, родомъ отъ Русия, членъ на букурещкия комитетъ и за руския генералъ¹⁾. Отъ Хаджи Димитъръ и отъ другитѣ водители нищо не можахме да узнаемъ, понеже тѣ сж убити на полесражението. Следъ поражението на четата, въ която е билъ Хаджи Димитъръ, намѣренитѣ книжа сж прегледани и преведени. Голѣма часть отъ тѣхъ сж дадени отъ комитета съ цель да бждатъ разпръснати изъ България; останалитѣ сж позиви и патриотични стихотворения, взети отъ убити

¹⁾ Касае се, вѣроятно, за руския представитель въ Букурещъ, генералъ Офенбергъ.

четници. Преписъ отъ тѣхъ е пратенъ недавна на Високата порта отъ Н. П. Валията. Този пжтъ ще намерите, тукъ приложенъ, преводъ отъ една чернова на заявление, на която заслужава да се обърне внимание. Въпросната чернова, написана на български езикъ, щѣла да бжде допълнена, при сгруппиране четитѣ на Балкана, съ станалитѣ събития и, препирана на чисто, отправена до Н. В. Султана. По съдържание и стилъ, това заявление не може да е написано отъ българинъ. То трѣба да е излѣзло изподъ перото на изкусенъ човѣкъ.

Подъ егидата на Н. В. Султана и този пжтъ тази „гюрултия“ можа да се потуши въ разстояние на нѣколко дни. Както Ви е телеграфически донесено, този въпросъ за сега изгуби всѣкакво значение на Балкана. За въ бждаще, обаче, въ дунавския вилаетъ и спрѣмо Сърбия, трѣбва да се взематъ ефикасни предохранителни мѣрки. По тази работа ще размѣня мисли съ Н. П. Валията, когато се отбия въ Русе, следъ което ще се върна обратно въ Цариградъ.

Гр. Търново, 23 юлий 1868 год.“

Мидхадъ

На 26 юлий 1868 год., Високата-порта уведомява султана за окончателното ликвидирание съ четата на Хаджи Димитра и Караджата. Следното нейно тезкере, адресирано до I секретаръ на султанския диванъ, ни дава ясна представа за изключителнитѣ и бързи мѣрки, къмъ които бѣ прибегнало по онова време турското правителство :

„Ваше Високопревъзходителство, ¹⁾

Споредъ получената, напоследѣкъ, телеграма отъ председателя на държавния съветъ, миналитѣ презъ Дунава разбойници, слава Богу, сж напълно унищожени, а редѣтъ — възстановенъ. Ето защо, взетитѣ предохранителни мѣрки, като повикване подъ знамена одринския, софийския и пловдивския резервни табури, сж вече излишни. Дадено е нареждане за разпусчане повиканитѣ резервисти въ Сливенъ и Търново. Уведомени сж Сераскера и одринския валия.

16 ребиюлахеръ 1285 год. отъ Егира
[26 юлий 1868 год. Р. Хр.]“

¹⁾ Тезкерето е адресирано до I секретаръ на дивана, който носи титла девлетлу. Отъ тукъ и обръщението „Ваше Превъзходителство“.

Фактически четата на Хаджи Димитра и Стефана Караджа е напълно унищожена на 18 юлий, на Бозлуджа. Високата-порта е дала нареждане за „демобилизация“, както е видно от гореизложеното официално тезкере, 8 дена по-късно — на 26 юлий 1868 г.

ОФИЦИАЛНИ ТУРСКИ ДОКУМЕНТИ

№ 29

Заявление до султана. Българската народност запазена, въпреки старанията на гръцките патриарси и епископи да я затриятъ.

(Оригиналътъ, написанъ на български, е датиранъ отъ 6 шев-валъ 1283 год. отъ Егира [30 януарий 1867 год.].

Следващиятъ текстъ е преводъ отъ турски).

Ваше Величество.

Животътъ, имотътъ и вѣрата на българския народъ сж били, цѣли 500 години, защищавани подъ егидата на османската държава отъ домогванията на разни престѣпници и зложелатели. Слабитѣ, редомъ съ силнитѣ, сж били облагодетелствувани и третирувани справедливо. Никога богатитѣ на тази държава не сж преследвали и измѣчвали беднитѣ, както това става въ други страни. Всички вѣроизповѣдания и религии еднакво сж били гледани и респектирани. Изказанитѣ отъ пророкъ Омеръ Фарукъ думи, предъ патриарха и християнитѣ въ Иерусалимъ: „Вашата кръвъ е наша кръвъ“ не сж никога забравени отъ справедливитѣ ни падишахи. И въпреки голѣмитѣ старания и усилия на гръцитѣ да затриятъ и унищожатъ българската народностъ, чрезъ патриарситѣ и епископитѣ си, ние можахме да запазимъ живота, имота, вѣрата, езика и народността си отъ погинване, благодарение на проявената къмъ всички поданици, а главно, къмъ насъ българитѣ, султанска благосклонностъ. Цѣли столѣтия, смирено, сме търпѣли гнѣта и тиранията на гръцитѣ, до като, най-последно, преди нѣколко години, възстанахме и

като изложихме своитѣ оплаквания на милостивото ни правителство, поискахме пълното си освобождение отъ тѣхъ. Ние, долуподписанитѣ — епископъ, коджабашии и миряни, нѣлюмоощници на българския народъ за издействуване и осъществяване на тия негови въжделения, изразители на неговитѣ най-съкровени идеяли, протестираме отъ негова страна, противъ възстаналитѣ непризнателни критяни, като същевременно използваме случая да засвидетелствуваме чувствата на признателность и благодарность на българския народъ къмъ Ваше Величество.

5 шеввалъ 1283 год. отъ Егира
[30 януарий 1867 год. Р. Хр.]

Братія Българіе!

Госпадин-то прицислени на насъ отъ туреко-то правителство стѣпкахъ вѣчно несносны. То, вѣдето да обличава нѣше-то сътепниче, отъ день на день го прави по-нѣтърний; отъ всичко това нѣма друго спасение, освѣнъ да станемъ и съ оружіе въ рѣкъ да дѣримъ спон-гы права и свобода.

Ето нѣмъ ви показваме пресвитѣ прицѣръ за това като сѣ хващаме за оружіе: сѣдѣ послѣднитѣ нѣмъ и не бѣдѣте достойни потомци на нѣмъ-тѣ слѣпни праѣды: Круми, Бориса, Симеона и пр. кои-то никакъ не търпѣхъ чуждѣто сурѣно и вѣско за челоуѣка нѣго.

Не вѣлявайте ся никому да доѣде да нѣмъ освободи съдѣщитѣ съ стѣрѣжѣ рѣцѣ! Не слушайте ничий съѣѣты, а само и само вѣдѣйѣте-та нѣмъ да бѣде освободѣна на ваши-тѣ юмѣчки рѣжѣ, зашто нѣмъ сѣмъ нещѣны и вѣрни нѣмъ прицѣтели и помощникѣ, кой-то нѣмъ нѣмъ помогне и забавѣ.

Братіе! вѣрѣмъ-то е дошло и нѣмъ вѣски да сѣмъ дѣримъ наши-тѣ права. Нѣмъ-то послушаме и сѣмъ покажемъ прѣдѣ сѣмъ-тѣмъ парѣдѣ, достѣпѣ за свобода!

На всякого бѣлѣ отъ каѣва и за е народѣностѣ нѣмъ на сѣмъ Турѣчѣмъ сѣмъ-дѣщитѣ хѣрѣно нѣмъ бѣде почетѣнѣ кѣкто: чѣстѣ та нѣмъ, нѣмъта нѣмъ, гѣмъ сѣмъне и нѣмъ-тѣмъ нѣмъ. Нѣмъ-тѣмъ-то нѣмъ да нѣмъ-тѣмъ нѣмъ-тѣмъ-то злоупотѣбѣнѣнѣ и да сѣмъ добиѣмъ народѣны-тѣ права и свобода-тѣ.

Братія злато-грѣвыи лѣмъ рѣмъ изъ Балѣкѣны и нѣмъ вѣски! Нѣмъ всички сѣмъ прицѣтели подѣмъ нѣмъ-тѣмъ прѣмъ-тѣмъ и сѣмъ-тѣмъ сѣмъ нѣмъ уѣмъ изѣмъ-тѣмъ свобода или смѣрѣ.

Стѣро Пѣмъ-тѣмъ

ПРИВРЕМѢНО-ТО
ПРАВИТЕЛСТВО

Позивъ на Привременото правителство, намѣренъ въ преписката на Мидхадъ паша.

**Ферманъ по назначението на Мидхадъ паша за
дунавски валия.¹⁾**

Спокойствието и благоденствието на всички наши подданици, както и запазване цѣлостѣта на нашата държава, сж винаги били предметъ на непрестанни грижи отъ моя страна. Всички мои административни и военни служители, навредъ изъ империята, полагатъ сжщитѣ грижи. Въпрѣки туй, обаче, едни злосторни хора, се опитали да покварятъ, чрезъ насѣсквания и интриги, ония честни люде въ Бѣлгария, които високо ценятъ спокойствието на държавата и личното си благоденствие. Ето защо, за да се приложатъ административнитѣ и военни мѣрки, нуждни за запазване реда, спокойствието и сигурността въ тази страна, необходимо е, щото тя да бжде поставена подъ „независимъ режимъ“ (идаре-и-мустекиле), посрѣдствомъ извънредни чиновници. Ти — валията на тази страна, който носишъ везирска титла, се радвашъ на моето неограничено довѣрие, притежавашъ способностъ и проникателностъ и си добре запознатъ съ администрацията на онзи край, ще можешъ, лично или посрѣдствомъ висшитѣ военни чиновници, да налагашъ нужнитѣ, за всѣки случай, военни мѣрки, като специалната военна работа се предостави на командующия императорската ми армия и други военоначалници. Сжщо така и военнитѣ началници ще се отнасятъ право до тебъ или чрезъ главнитѣ коменданти, за всичко отнасящо се до горепоменатитѣ извънредни чиновници, поставени подъ твоето опитно и способно ръководство. За всичко гореизложено, издадохъ настоящето Ираде. Серъ-аскерътъ е уведоменъ по този въпросъ. Сжщо така и мюширътъ на II императорски

¹⁾ Презъ време на преследването четата на Хаджи Димитра и Караджата, Мидхадъ паша не е билъ валия, а само „извънреденъ пратеникъ“ въ дунавския вилаетъ съ задача да се справи съ четата. Презъ това време, той запазвалъ своето мѣсто председателъ на „шурай-девлетъ“ (държавенъ съветъ). Следъ ликвидирането съ четата на Хаджи Димитра и Караджата, Мидхадъ паша се връща въ Цариградъ, а следъ 5 месеца бива назначенъ за видински валия.

корпусъ Абди паша — носителъ на ордени Османие и Меджидие I ст. и везиръ по степенъ. Очакваме да проявишъ знанието, способността и прозорливостта, съ които си надаренъ, при вземане, съгласно даденитъ ти инструкции, административнитъ и военни мѣрки, които ще осигурятъ спокойствието и реда въ този край. Отъ тебъ се изисква извънредна прозорливостъ и внимание, щото при пръвъ опитъ да се наруши спокойствието и реда въ тази страна, веднага, следъ писмено споразумение съ мюшира и военоначалницитъ изъ разни мѣста, да се отправишъ съ военна сила срещу смутителитъ и ги обезвредишъ. Наказвайки строго всѣки смутителъ на реда, ще дадешъ, по този начинъ, назидателенъ примѣръ на всички.

29 шеввалъ 1284 год. отъ Египта.

(11 февруарий 1868 г. Р. Хр.)

№ 31

Телеграма отъ 8 юлий 1868 год. на дунавския валия до Високата-порта. Четитъ сж по-добре организирани отъ миналогодишнитъ. Опасения отъ Търновско, Габровско и Севлиевско. Нареджане до търновския мутесарифъ да повика подъ знамена единъ табуръ. Постжпки предъ директора на Вжншнитъ работи въ Влашко.

За положението на четитъ и за нуждитъ на войската Ви докладвахъ телеграфически. Поради туй, че четниците разполагатъ съ пушки „шишане“, а нашитъ — съ „кавалъ“, по наше искане, изпратена ни е редовна войска, а отъ Русе ни се съобщи, че ми се изпраща 1 „белюкъ“ редовна конница и 50 конни стражари. Тукашната войска е недостатъчна. Вървѣйки туй, частъ отъ нея е изпратена на „кордона“ и за преследване четитъ. По тази причина, поискахъ да се изпрати немедленно 1 „белюкъ“ конница въ Търново. Споредъ полученитъ отъ насреща сведения, както и отъ това, което можахме да констатираме въ снощнитъ движения на четитъ

(акшамки гъорюлен харекята назарен), сегашнитѣ четници сж по-силни отъ миналогодишнитѣ и иматъ по-добри подкрепления. Тѣхната прицелна точка е тукашната областъ. Търновско, Габровско и Севлиевско бидейки съ компактно християнско население могатъ да послужатъ, като прибѣжище на тѣхъ. Необходимо е, следователно, както Търновско, така сжщо и лишеното отъ войска Габровско, да се засилятъ военно. Отъ намиращия се въ армейския центъръ табуръ, сж поискани най-малко 5 белюци, часть отъ които ще се изпрати въ Русе, а останалото — въ Търново. До този часъ, обаче, не сж още пристигнали. Отъ всичко явствува, че толкова една малка войска нѣма да помогне за тамъ. Изхождайки отъ туй и съгласно изложеното въ предишнитѣ ни две телеграми, съобщено е на търновския мютесарифъ да повика подъ знамена единъ редифски табуръ отъ последния наборъ. Въ този духъ е писано и на военоначалника. При наличността на голѣмата нужда отъ войска, трѣбва да се побърза съ изпращане исканата отъ Цариградъ помощъ. Снощи четниците явно минали въ единъ румжнски островъ, отъ гдето се опитали до зори да се прехвърлятъ насамъ, но като не успѣли, върнали се назадъ. Обърнахме телеграфически вниманието на директора на вжншнитѣ работи въ Влашко върху обстоятелството, че подобни постѣпки, вършени предъ очитѣ на населението и правителството, могатъ да иматъ нежелателни послѣствия.

8 темузъ 1284 г. отъ Египта.

[8 юлий 1868 год. Р. Хр.]

Преводъ на изпратеното отъ сливенскитѣ първенци
заявление до султана.

(Оригиналътъ е написанъ на български. Преводътъ, който
даваме е отъ турски текстъ).

Ваше Величество.

Научаваме се отъ чужди вестници, че стотина души
въоръжени хора, членове на нѣкакъвси комитетъ, основанъ въ
Букурещъ, съ задача да се облагодетелствува ужъ нашия
народъ, сж преминали въ дунавския вилаетъ. Известно е
всѣкому, какъ ние—поданицитѣ на Ваше Величество, бла-
женствуваме подъ Вашия скиптеръ и какъ нашитѣ искания
биватъ винаги удовлетворявани. За всичко това, ние не знаемъ
по какъвъ начинъ да изкажемъ своята благодарностъ и приз-
нателностъ. Часть отъ горепоменатата група-разбойници се
появили въ Сливенско съ цѣль да безчинствуватъ. Противъ
тѣхъ, съ голѣма готовностъ и преданостъ, се вдигна и нашия
народъ, покрай другитѣ, които сж се запретнали да ги унищо-
жатъ и премахнатъ. За тия наши старания, Н. Превъзходи-
телство мутесарифинътъ трябва да Ви е докладвалъ. Съ
това, ние не искаме да се похвалимъ, а просто да засвиде-
телствуваме своитѣ къмъ Васъ синовни чувства. Въпроснитѣ
лица сж стари разбойници или бѣгалци отъ затвора, които
едно време ни ограбваха и убиваха и по тия причини, тѣ
не можайки да намѣратъ убѣжище у насъ, се присъеди-
нили къмъ букурешкия комитетъ. Не ще съмнение, че тѣ
не идватъ да увеличатъ благоденствието, съ което всички
ние тукъ се наслаждаваме, а просто да ни ограбятъ и уби-
ятъ, чрезъ всевъзможни машинации и интриги. Самиятъ
здравъ разумъ ни разкрива пакостнитѣ имъ замисли, които
сж диаметрално противоположни на мислитѣ и чувствата на
народа ни и, като така, нашата страна трѣбва да се освободи
отъ тѣхнитѣ мръсни тѣла. Нека Всевишния накаже този за-
вистнически комитетъ, който гледа какъ да поквари нашитѣ
чувства на доброжелателство спрѣмо турската империя и ни

развали онова спокойствие, което можахме, като народъ, да си извоюваме въ нея. Къмъ Ваше Величество, повторно, изказваме своята благодарностъ и признателностъ за заслуженото наказание, което се даде на въпроснитъ лица.

4 августъ 1868 год.

Отъ Сливенци.

№ 33

Телеграма отъ дветъ княжества до своя Капу-кехая въ Цариградъ. Строги заповѣди били дадени на околийскитъ началници да бдятъ, да не би се организирватъ български комитети въ Влашко.

Дадени сж строги заповѣди на околийскитъ началници да бдятъ, да не би се образуватъ български комитети. Можете да дадете въ този духъ нужнитъ увѣрения на Високата-порта. Вслучай на нужда, ще се приложатъ строги санкции спрѣмо нарушителитъ на общественя редъ. Правителството е решило да не позволи никому да разстройва, по какъвто и да е начинъ, отношенията ни съ турската държава.

10 или 11 зилкааде 1288 год. отъ Егира

10 януарий 1872 год. Р. Хр.]

№ 34

Високата-порта поднася тезкере на султанския диванъ по поводъ формирането на чети въ Влашко. Сжщевременно, тя предава съдържанието на гореизложената телеграма.

Чрезъ тукашния Капу-кехая на дветъ княжества, бѣхме изразили незадоволството на Н. В. Султана отъ известията, споредъ които едни простодушни българи образували, съ цель да внесатъ смутъ и тревога въ държавата ни, възстанически комитети, като избрали за центъръ на своитъ дей-

ствия Влашко и Молдава. Тукъ приложенъ, ще намѣрите преводъ отъ преписа на телеграмата, изпратена отъ правителството на дветѣ княжества до тукашния Капу-кехая, отъ която се вижда, че сж дадени строги инструкции до всички околийски началници, да не позволяватъ никому да смущава спокойствието и реда въ страната ни и че нѣма да се търпятъ никакви действия отъ естество да компрометиратъ предъ Н. В. Султана тѣхнитѣ отношения, като наши поданици. Капу-кехаята потвърди предъ насъ истинността на горнитѣ изявления.

12 зилкааде 1288 год. отъ Егира

[11 януарий 1872 год. Р. Хр.]

ПРИЛОЖЕНИЕ

Въ желанието си да съберемъ наедно, за полесно използване отъ нашитѣ четци, на преведенитѣ отъ насъ официални турски документи, отнасящи се изключително до дейността на Хаджи Димитра и Караджата презъ 1868 год., намѣрихме за добре да препечатимъ на това отдѣлно мѣсто публикуванитѣ отъ насъ въ книга I—II на „Църковенъ архивъ“ нѣколко важни исторически документи изъ тази епоха. Подъ свѣтлината на такива неопровержими писмени доказателства, епопеята на Хаджи Димитра и Караджата придобива, струва ни се, повече научна обективност и истината по нея изпжква по-ярко и убедително.

№ 35

Писмо на Хаджи Димитра и Стефанъ Караджа до

Султанъ Азизъ. Между заловената и пратена въ Цариградъ отъ Митхадъ паша комитетска архива, намѣрихме едно писмо на турски преведено, отправено до султанъ Азизъ отъ членоветъ на Българското привременно гравителство. „Въпросното писмо“, пише Митхадъ паша на Великия-везиръ, „редактирано първоначално на български, щѣло да бжде попълнено съ станалитѣ събития и преписано на чисто следъ събирането на всичкитѣ чети на балкана. По съдържание и стилъ това писмо не може“, продължава Мидхадъ паша, „да е написано отъ българинъ. То трябва да е излѣзло изподъ перото на изкусенъ човѣкъ“. Макаръ и публикувано, още презъ 1868 год. въ в. „Народность“ бр. отъ 25 августъ, ние го предаваме на това мѣсто, понеже го преведохме направо отъ турски текстъ.

Ваше Величество!

Отчаяното положение, въ което се намираме ние българитѣ, изоставени отъ всички и изложени на непоносими тегла, ни принуждава да вземемъ оржжието и ви отправимъ настоящето заявление. Ние желаемъ да Ви кажемъ, като на баща, причинитѣ на нашето възстание, което не е насочено противъ Васъ — Вашия авторитетъ и могъщество, напротивъ, то целъ да осигури интереситѣ и величието на държавата и да запази страната отъ чуждо вмѣшательство.

Ваше Величество!

Вслушайте се въ гласа на народа ни. Ние прибѣгваме до оржие, за да бждемъ чути отъ Васъ. Покажете, че действително работите за благото и доброто на българския народъ, че Вашиятъ интересъ е интересъ на българитѣ. Къмъ политическата връзка, която ни свързва, прибавете и една естествена такава. Вие сте нашъ Падишахъ и, като такъвъ, Вие сте естествената връзка, която свързва народа ни къмъ Васъ.

Ваше Величество!

Покажете, че сте Падишаха на българския народъ. Каква трѣбва да бжде нашата грижа спрѣмо тази държава, да я съсипваме ли или да ѝ запазваме мощта и величието? Помислете по този въпросъ, защото ние не проумяваме; дали Вие не се интересувате за насъ или държавнитѣ служители не вършатъ потрѣбното, това ние не можемъ да разберемъ. Може би Вашитѣ за насъ грижи да сж много, но каква полза отъ туй, щомъ отъ мизерия друго нѣщо ние не знаемъ. Даже и последнитѣ реформи се оказаха вредни за насъ. Една отъ тѣхъ е създаването на Държавния съветъ (шура-и-девлет), гдето, въпрѣки многочислеността на българския народъ, въ него е взетъ само 1 българинъ и той не е избранъ отъ народа. И тѣй. реформитѣ за насъ сж били безъ полза.

Ваше Величество!

Днешното положение е непоносимо. Данъцитѣ сж ни дотегнали, а шерийскитѣ сждии ни онеправдаватъ. Най-ученитѣ, най-влиятелнитѣ и най-достопочтенитѣ ни хора, вмѣсто да бждатъ покровителствувани отъ държавата, напротивъ, тѣ сж преследвани и изтрѣбвани. Ние изпаднахме до степенъ да сме убивани просто, като животни. Станахме присмѣхъ предъ свѣта. Поставенитѣ да ни пазятъ и се грижатъ за нашето благосъстояние оставятъ ненаказани [привинилитѣ се спрѣмо насъ] престѣпници и, по този начинъ, съдействуватъ за увеличението на престѣпността. Това показва, че държавнитѣ служители вършатъ неправди, щомъ не изпълняватъ своитѣ задължения. Даденитѣ намъ привилегии и реформи останаха само на книга. Неудовлетворяването на културнитѣ ни искания е едно доказателство за това.

Ваше Величество!

Проникнете въ нуждитѣ на момента. Никакви закони и привилегии не могатъ намѣри приложение, поради фанатизма на турцитѣ. Ние сме напълно увѣрени, че докато чужденци се бъркатъ въ Вашитѣ закони, за насъ правосъдие нѣха. Трѣбва да се тури край на чуждото вмѣшател-

ство, а на народа ни да се дадат Вашите закони. Заявяваме Ви, че българският народ винаги ще иска своята свобода и независимост и ще постои в това си искане. Всичките ни мисли и желания са съсредоточени във това освободително дѣло. И това, което е погрѣчило до днесъ на неговото проявяване, това са Вашите усилия и старания да осигурите правда и справедливост. За жалост, обаче, нашето търпение се изчерпи вече и се принудихме да пристѣпимъ къмъ дѣло. Миналата година, отъ страна на Централния комитетъ, е подаденъ въ този духъ единъ мемуаръ, на който, за нещастие, не е погледнато благосклонно и не последва никакъвъ резултатъ. Ние, заедно съ цѣлия български народъ, единодушно, утвърждаваме постановлението на въпросния мемуаръ и се надяваме, този път, да се удостоимъ съ действителни реформи, които ще закрепатъ Вашето могъщество и величие. Увѣрете се, Ваше Величество, че това е единственото сръдство, отъ естество да облекчи нашето положение. Каквито други мѣрки и да вземете, каквито права и сигурност и да ни дадете, ние положително знаемъ и сме убедени, че държавните служители ще продължаватъ да ни онеправдаватъ. Ако това народно искане не бѣде удовлетворено, народътъ нѣма да замълчи. Отхвърлянето на това наше искане ще съставлява голѣма грѣшка и ще ни принуди да прибѣгнемъ до оръжие, понеже народътъ е разочарованъ, а негодуванието му — прекипяло.

Ваше Величество!

Ако Вие откажете да дадете онова, което изключително зависи отъ Васъ, нещастията ще бждатъ голѣми. Вие ще станете, въ такъвъ случай, причина да се употреби груба сила, нѣщо което, освенъ жертви, нищо друго нѣма да допринесе, а това — разберете го — е грѣхота за насъ. Ако, обаче, употребявайки добре своята властъ, удовлетворите исканието на българитѣ, ще придобиете за славния си османски престолъ една мощна подпора. Сопитѣ и сѣкиритѣ на българитѣ са много по-силни и отъ най-остритѣ щикове и най-усъвършенствуванитѣ пушки. Грѣхота е да изгубите за винаги такова благовремие. После, нѣма да имате добъръ край.

Ваше Величество!

Погрѣшно е да мислите, че ние днесъ смущаваме Вашето спокойствие. Ние не желаемъ да си служимъ съ революция. Но какво да правимъ, когато неудовлетворяването на нашитѣ искания е тежко за насъ и по-късно ще ни създаде мъчнотии. Надѣваме се, вмѣсто употребенитѣ до днесъ срѣдства за защита на държавата, ще намѣрите други такива, които да задоволятъ народа. Временнитѣ досега мѣрки сж винаги осуetyвали целта на реформитѣ. Ако народнитѣ ни искания останатъ неудовлетворени, народътъ на сила ще потърси тѣхното удовлетворение.

Ваше Величество!

Вие знаете съ какви лоши мѣрки е потушенъ лани народния гласъ. Можаха ли съ това да унищожатъ напълно ония, които сж действували тогава? Напротивъ, последнитѣ още повече сж се засилили. Жестокостта не е цѣръ. Болестта, отъ която страдаме, не се излѣкува съ бесилки и кланета. Съ тѣхъ не се облекчаватъ нашитѣ страдания. Съ каквито срѣдства и да си послужите, не можете да премахнете нашитѣ правдиви искания. Ако не се погледне съчувствително къмъ тия въпроси, народътъ ще грабне оржжието и ще гледа да се постави подъ другъ режимъ. Тогава, каквито прерогативи и да ни се дадатъ, ще останатъ безпредметни.

№ 36

Телеграма на валия Сабри паша. Приготовления на четитѣ въ дунавския островъ. Преминаване на рѣка Янтра при Свищовъ. Къмъ с. Кара-есень. Обграждане на четата отъ войска и башибозукъ.

Сражение призори.

Отъ живѣещитѣ въ Влашко—хора готови всѣки удобенъ моментъ да се прехвърлятъ отсамъ Дунава — 25·30 души четници, въ недѣля вечерта, минали рѣка Янтра при Свищовския носъ и завързали сражение съ войнишкия „кара-коль“. Войнишкитѣ постове отъ Казанлъкъ и околността не сж могли да пристигнатъ, понеже мѣстността е блатиста.

Отъ следитѣ на четниците се разбира, че тѣ се отправили, както и миналата година, къмъ балкана. Споредъ писменитѣ съобщения отъ Свищовъ, вземени сж всички мѣрки за залавянето имъ. Отъ Русе сжщо сж изпратени противъ тѣхъ нужнитѣ войници, а на търновския мютесарифъ сж дадени нужнитѣ наставления. Разпоредено е да се изпрататъ къмъ Русе войници, понеже узнахме, че други четници щѣли да минатъ на това мѣсто. Очаква се въ скоро време да се заловатъ и унищожатъ четниците. За резултата ще ви уведомимъ.

7 юлий 1868 год. [1284].

Мехмедъ Сабри

№ 37

Рапортъ на Сабри паша до Високата-порта. Сражение при Караесенскитѣ лозя. Нови чети се опитватъ да минатъ Дунава. Четниците сж по-многочислени и по-предпазливи отъ миналогодишнитѣ. Искана се бързото изпращане на 2 полка редовна войска за отблъскване четитѣ.

Известно Ви е за преминаването при гр. Свищовъ на нѣкои четници. Щомъ се узна, че тѣ се напжтватъ къмъ балкана, отъ Свищовъ и отгукъ замина редовна войска да ги преследва. За да имъ се пресѣче пжтя, писа се на търновския мютесарифлѣкъ да изпрати войска. Четници сж забелязани въ кара-есенскитѣ лозя. Тѣ сж влѣзли въ сражение съ запасни войници отъ с. Кара-Есенъ и с Върбсвка, подпомогнати отъ пристигналитѣ по-сетне стражари. Следъ известието за убиването на нѣколцина отъ тѣхъ, днесъ се очаква съобщение за пълното имъ разбиване и разпрѣскване. Снощи, като се разбра, че четници, събрани въ дунавския островъ, се канятъ да преминатъ, нощно време, между Свищовъ и Русе, изпрати се, за всѣка евентуалность, отъ Свищовъ едно войсково отдѣление (белюкъ) съ задача да ги обгради. Презъ нощта, къмъ 3—4 часа, както се е очак-

вало, четниците се опитали да минатъ на горепоменатото мѣсто. На предложението да спратъ, тѣ отговорили съ пушеченъ огънъ. Поради това, се завързало сражение, което траяло до сутринята. Благодарение на пристигналото пехотно отдѣление (белюкъ), можа да се попрѣчи на тѣхното напредване. Сжщо оттукъ, къмъ 4 часа презъ нощта, е изпратено едно пехотно отдѣление, понеже войската въ Свищовъ е малочислена. Отъ снощнитѣ атаки на открито на четниците се виде, че тазгодишниятъ имъ съставъ не може се сравни съ оня на миналата година—сега тѣ сж по-многочислени и предпазливи. Съобщено е на армейския корпусъ да отдѣли отъ шуменския полкъ поне 5—6 отдѣления и ги изпрати въ Русе, понеже положението въ гр. Свищовъ е несигурно, а въ Габровско войска нѣма. Но и тази сила е недостатъчна. Нужно е, както Ви изложихме въ вчерашната си телеграма, да се изпрататъ набързо 2 полка (табура) отъ обещаната ни войска. Ако и това се окаже невъзможно, тогава най-настойтелно молимъ, да се предприше на II арм. корпусъ да събере и изпрати поне нѣколко полка (табура) войска отъ резервата.

8 юлий 1868 год.

Мехмедъ Сабри

№ 38

Телеграма до Високата-порта. Четниците обградени отъ войска въ Кара-есенскитѣ лозя. Отъ тѣхъ 12 души има бити и 1 хванатъ живъ, а „джебхането“ имъ е запалено.

Четниците, за които телеграфически ви съобщихме, че сж минали снощи Дунава и сж обградени отъ войска и народъ въ караесенскитѣ лозя, сж атакувани отъ запасни войници, граждани и селяни. Въ това нападение четниците сж дали 12 души убити, 1 отъ тѣхъ е хванатъ живъ, а „джебхането“ имъ се е запалило. Останалитѣ отъ тѣхъ сж се сражавали до сутринята и сж успѣли да си пробиятъ пѣтъ и се опятъ къмъ балкана. Тѣхнитѣ следи, обаче, не сж

изгубени. Четниците сж преследвани сега, както се научаваме, много отблизу. Очаква се всички да се заловатъ живи или да се избиятъ.

8 юлий 1868 год.

№ 39

Рапортъ отъ дунавския валия Мехмедъ Сабри паша до Високата-порта. Чети се образуватъ въ Влашко. Прехвърляне на многобройна чета по Дунава на чамъ. Четници въоръжени съ шишанета, стрелящи на 1500 крачки разстояние. Тѣхното обграждане при с. Кара-Есенъ. Русенскиятъ Йехия ага и „юзбашията“ Деде Ремзи ага ранени. Великодушно отнасяне на четниците къмъ християни и мухамедани. Хаджи Димитъръ въ Саржарската црѣква. Знамето на независимостъта. Димитъръ Русчуклията заловенъ живъ. Бързи мѣрки на правителството.

Образуванитѣ революционни комитети въ Букурещъ, Браила, Галацъ, Александрия, Гюргево и въ други важни пунктове въ Влашко, съ цель да нарушаватъ реда и спокойствието въ България, уязвени отъ миналогодишния си неуспѣхъ, явяватъ се този пѣтъ здраво и всестранно организирани. Благодарение на оказаното имъ отъ известни страни съдействие, тѣ се мжчатъ съ самоотверженостъ и предпазливостъ да изложатъ сигурностъта на страната, като предизвикатъ междуособици. Сведения по тѣхнитѣ цели и плановете, — преследвани упорито отъ тѣхъ — ще намѣрите въ първитѣ и по-сетнешнитѣ ми до Васъ рапорти. Подобенъ единъ бунтовнишки комитетъ се е събиралъ сегизъ-тогизъ на съвѣщание въ насрещната страна. Донесено Ви е за толерантното поведение на Княжествата спрямо тѣхъ. Презъ нощъта на 7 юлий тия злонамѣрени хора решили да пристѣпятъ къмъ изпълнение на своитѣ замисли. Една група отъ тѣхъ преминали Дунава околото градъ Свищовъ. Щомъ се узна за това, изпратихъ срещу тѣхъ по-

тери и жандармерия, които ги настигнаха на 5 часа разстояние от Свищовъ, по пътя водящъ къмъ Стара планина, въ Кара-есенскитъ лозя, както Ви е накратко донесено въ моитъ телеграми. Макаръ и да не е още постигнато унищожението на тѣзи четници — нѣщо което, не се съмняваме, ще се осъществи, днесъ-утре — бързамъ да Ви докладвамъ за стореното досега, както и за мѣрките, които сме взели напоследъкъ. Въ недѣля вечеръта, около 3 часа, между двата караула въ Русе и Свищовъ, въ мѣстността,

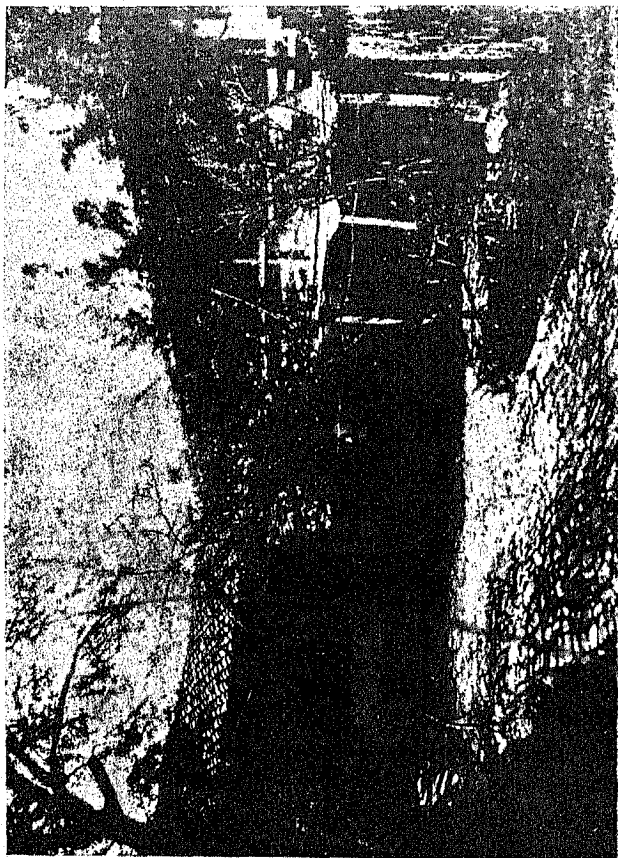

БОЗЛУДЖА

гдето рѣка Янтра се влива въ Дунава, забелязана е една доста голѣма лодка отъ онѣзи, които сж покрити и се казватъ „чамъ“. Нѣкои отъ войнитѣ, като помислили, че това е лодка за контрабанда на солъ, се приближилн къмъ нея и извикали: „кой е тамъ?“. Въ отговоръ, отъ покритата лодка изкокнули нѣколко души въоръжени хора и започнали да стрелятъ. Нашитѣ дали по единъ вистрелъ срещу тѣхъ, но поради своята малочисленостъ, естествено, не сж могли да противостоятъ на многобройната чета. Четницитѣ се спуснали въ сазлжка и стжпили на брѣга. Войнитѣ и карау-

литѣ, предизвестени, се втурнали по тѣхнитѣ дири. Отъ друга страна, свищовскиятъ караулъ, сжщо предизвестенъ, изпрати незабавно писмено известие въ Търново и околнитѣ кази и, съ помощта на пристигналата отвсѣкжде достатѣчна военна и полицейска сила, четницитѣ бидоха напълно обкржжени въ Караесенскитѣ лозя. Обстоятелството, че последнитѣ сж въоржжени съ шишанета, стрелящи на 1500 крачки разстояние, никой не можа да се приближи до тѣхъ и затсва сражението продължи отъ недѣля на обѣдъ до вечерната молитва (езанъ). Презъ нощта, четницитѣ бидоха обходени. Отъ тѣхъ 12 души сж ранени и 1 живъ заловенъ, останалитѣ тръгнали за балкана, но бидейки предследвани отъ многоброенъ народъ — мухамедани и християни, тѣ влезли въ курията на Хуршидъ бея — търновска каза, гдето и се укрепили. Въ завързалото се на това мѣсто сражение, благодарение на пристигналитѣ редовни войници „шишанели“, още една частъ отъ четата се унищожи. Отъ моментъ на моментъ се очаква вестта на тѣхното окончателно капитулиране. Отъ станалитѣ досега сражения въ кара-есенскитѣ лозя, въ Хуршидъ бейовата и другитѣ още курии, сж убити 3 души отъ народа и черкезитѣ. Русенскиятъ ага на полицейското отдѣление (заптие табурж) — Йехия ага, за когото телеграфически се съобщи, че билъ убитъ, споредъ последнитѣ ни известия той е раненъ въ корема, но е живъ. Юзбашията отъ редовната кавалерия Деде Ремзи ага е раненъ въ ржката; отъ войницитѣ сж ранени двама, а отъ народа — 10. Тия четници въ сравнение съ миналогодишнитѣ сж, по тактика, съвсемъ други — тѣ сж добре организирани. Къмъ хората се отнасятъ „религиозно“ (диндаране) и съ себеотрицание. Напримѣръ, отъ проходящитѣ селяни и мухамедани до с. Кара-Есенъ, никого не сж убили нито пѣкъ набили. Само отъ колитѣ, които срещнали по пжтя си, 10 върнали обратно и, заедно съ тѣхнитѣ стопани, навлѣзли въ Сарж-Яръ. Тѣхниятъ водителъ, сливненца Димитъръ отишелъ въ църквата и повикалъ стопанина на чифлика Еминъ ага държалъ речъ предъ всички селяни, като имъ казалъ, че тѣ идатъ да сблагодетелствуватъ народа, че подире имъ идатъ много други, че следъ тѣхъ ще дойдатъ още нѣколко хиляди други и, показвайки имъ едно знаме, ка-

заль: „Това е знамето на независимостта. Всички вие се намирате подъ негова защита“. Сжщиятъ упрѣкналъ българитѣ, че като християни, не спазвали недѣля. За наказание ги осждилъ да пренесатъ тѣхнитѣ багажи и самитѣ [тѣхъ] съ своитѣ кола. Напуснали селото, следъ като взели отъ по-

Домътъ на Хаджи Димитъръ въ Сливенъ

менатия Еминъ ага 3 коня за пренасяне на вещи и муниции. Отъ показанията на заловения и доведенъ живъ въ Русе Димитъръ Русчуклията се потвърждава гореказаното. Установява се, сжщевременно, че числото на четницитѣ възлиза на 98, а заедно съ офицеритѣ имъ — на повече отъ 100.

Излѣзли по трима-петима, съ башибозушко облѣкло, отъ Букурещъ и Гюргево, събрали се въ островчето срещу гр. Свищовъ, гдето се снабдили съ облѣкло и оръжје, пренесено отъ по-рано на това мѣсто и заедно съ мунициитѣ си се качили на една лодка и преминали насамъ. Водителътъ имъ се казва Димитъръ. Пушкитѣ имъ сж система „шишхане“. Голѣма частъ отъ тѣхъ носатъ еднакво облѣкло и шапки съ особенъ знакъ отгоре. Всѣки единъ има по една военна чанта, по една матерка, ока и половина барутъ и по 120 патрона. Съ тѣхъ има 1 свещеникъ, единъ лѣкаръ (операторъ) и едно знаме. Тѣхното намѣрение било да издигнатъ знамето на публично мѣсто и, като го осветатъ въ църква, да образуватъ временно правителство, следъ идването на другаритѣ имъ изъ околността. Отъ показанията на сжщитѣ, се установява, че и други чети, подъ командата на разни водители, се готвятъ да дойдатъ насамъ. Въ дрехитѣ на убититѣ четници сж намѣрени позиви съ подписъ: „Балканско временно правителство“, разни пѣсни съ патриотично (подстрекателно) съдържание, преводъ отъ които, заедно съ по единъ екземпляръ отъ тѣхъ, Ви се пращатъ тукъ приложени. Отъ изложеното до тукъ, както и отъ факта, че на отвждната страна, на разни мѣста, се образуватъ чети, които се снабдяватъ съ всичко необходимо — отъ облѣкло до снаряжение и муниции — се вижда за какво се носятъ тия книжа. Обяснимъ е и особения езикъ, който държатъ, та ъ гдето тѣ отиватъ. Особено бие въ очи фактътъ, че тѣ винаги, когато сж обходени, правятъ окопи, благодарение на които тѣ сж успѣли да противостоятъ на толкова атаки. Веднага следъ преминаването на въпроснитѣ четници, въ понеделникъ вечерта, на сжщото това мѣсто, т. е. въ островчето принадлежащо на влашкото правителство, 5 лодки пълни съ четници доближили брѣга, гдето слѣзли и се сражавали съ намиращитѣ се тамъ войници, безъ обаче да успѣятъ и да се задържатъ. Гореизложеното е достатъчно, за да Ви даде една представа за степенъта на сегашната имъ подготовка и тактика. Очевидно става, че прицелната точка на четниците е балкана. Затова моето присѣствие тамъ е нужно. Тѣ гледатъ да завладеятъ важнитѣ пунктове по дължината на вилаета, която има едно разстояние отъ около 200 часа. Нуждитѣ на

момента изискватъ, щото административниятъ центъръ да не остава празенъ. По тия съображения, оставамъ въ Русе, за да наблюдавамъ и контролирамъ всичко и давамъ набързо нужнитъ наставления и упътвания. Въ последния си до Васъ рапортъ Ви описахъ свободата, съ която четниците се събиратъ на съвещание въ насрещната страна и правятъ приготовления и какъ това действува зле върху честнитъ у насъ хора, които, не предвиждайки последствията, ставатъ жертва на тѣхнитъ примамни думи и манифестации и гледатъ да имъ подражаватъ. Отъ друга пкъ страна, известна е на всички липсата отъ войскава сила, която да реагира противъ нападенията на четитъ. Понеже исканата, настоятелно и спешно, войскава помощ нѣма скоро да ни се изпрати, за да се попрѣчи що-годе на четниците въ Влашко да не се приготвятъ предъ очитъ на ромжнитъ и на ромжнскитъ власти и за да протестирамъ нѣкакси противъ това положение, изпратихъ една телеграма до директора на Вжншнитъ работи г. Братияно, отъ когото, въ разстояние на единъ день, получихъ успокоителенъ отговоръ. До сжщия отправихъ и втора остра телеграма. Преписъ отъ дветъ телеграми ще намѣрите тукъ приложени. Не може да се каже, че влашкото правителство напълно ще забрани приготовленията на четитъ. Било сериозно, било проформа, то е взело, както се вижда отъ съдържанието на получения отговоръ, нѣкакви си мѣрки спрямо тѣхъ. Това се потвърждава и отъ сведенията, които получихъ отъ Гюргево. Такова е положението тукъ, съ изключение въ Берковско, гдето сж забелязани десетина четници. Навсѣкжде друкаде, слава Богу, царува спокойствие. Сжщо и въ Сръбско, Видинско и Нишко нищо не се е случило. Благодарение на проявената сила и на положенитъ отъ 3—4 дена насамъ голѣми усилия, можа да се попрѣчи на преминаването на нови чети. Какво ще бжде за напредъ тукъ, както и покрай сръбската граница, не може да се предскаже. Изложихъ Ви само настоящето. Единственото нѣщо, което би могло да се противопостави на това положение, е военната сила, каквато нееднократно съмъ изпросилъ и сега пакъ прося“.

Край на ребиюлевелъ 1285 г. отъ Егира
[10 юлий 1868 год.]

Дунавски валия
(п.) Мехмедъ Сабри

№ 40

**Четниците убили още 17 души войници и избѣгали
къмъ курията на с. Неданъ. Ново сражение
на това мѣсто.**

Щомъ привършихъ и подписахъ горното си изложение, съобщиха ми отъ Русе, че четниците, напоследъкъ, убили 17 души войници и сж успѣли нощно време да избѣгатъ къмъ курията на с. Неданъ. Обградени вчера и въ това мѣсто, завързало се сражение, гдето съ многократни наши атаки се е целило ликвидирането на тази работа. Отъ заловенитѣ живи двама четници, единиятъ е пратенъ въ Русе. Пристѣпи се къмъ тѣхното разпитване и сждане.

Реби-юл-ахеръ 1285.

[10 юлий 1284 год.]

№ 41

**Шифрована телеграма на Сабри паша до Великия везиръ. Високата-порта схваща критичността на
положението.**

Съ писмо подъ № 84 отъ 9 юлий Ви съобщихъ, че четниците сж успѣли да избѣгатъ отъ курията на Хуршидъ бея и влѣзли въ курията на с. Батакъ, гдето мнозина отъ тѣхъ сж убити при завързалото се тамъ сражение. Единъ отъ водителитѣ имъ Стефанъ, отъ гр. Тулча, е падналъ въ наши рѣце, а главниятъ имъ водителъ Хаджи Димитъръ, род. отъ гр. Сливенъ, заедно съ 40—50 души, сж успѣли да избѣгатъ и отидатъ повторно въ курията на с. Чилвенъ, гдето, макаръ и обходени отъ всѣкжде, пакъ успѣватъ да избѣгатъ и се изгубятъ. Споредъ сведенията на завърналия се тази вечеръ отъ мѣстопроизшествието търновски мютесарифъ, отъ четниците сж убити или хванати живи 70—80 души, а отъ войската въ тия три сражения има 12 души убити и 29 ранени; отъ народа убити — 15, ранени около 40—50. Следитѣ на чет-

ниците се изгубили въ гората, на 6 часа разстояние отъ гр. Габрово. Тѣ трѣбва да сж се приютили въ нѣкои избрани отъ тѣхъ мѣста на балкана или пъкъ да сж се разпрѣснали тукъ-тамъ. Разпоредихъ веднага нужното телеграфически въ Сливенъ, Пловдивъ и Казанлъкъ; сжщо уважихъ просбата на търновския мутесарифъ да преследва четниците съ нѣколко стотинъ войници, а на ловчанския каймакаминъ заповѣдахъ да се упжти къмъ троянския балканъ. Две войскови отдѣления (белюкъ) ще се срещнатъ въ гр. Габрово съ други четири такива, за да преследватъ четниците. Писмено разпоредихъ да се изпрати набързо въ гр. Габрово каймакамина Исмаилъ бей да преследва четниците и запази реда. Запаснитъ се съсрѣдоточаватъ постепенно и ще бждатъ разпредѣлени по важнитъ мѣста. За сега, вжтрешното положение е отлично. Вчера г. Братиано ме увѣряваше, чрезъ пратения въ Русе Гюргевски „берка“, че брѣгътъ е поставенъ подъ обсада и че 5—10 души отъ инициаторитъ сж арестувани и разпитани. Съ това, макаръ и да се намалява до известна степенъ опасността, на която нашиятъ брѣгъ бѣше изложенъ, нужно е, все пакъ, да се намѣри начинъ за залавяне и останалитъ четници. Бѣхъ се накаралъ да отида въ Търново да разпоредя нужното за сждане и наказване на виновниците, но една телеграма, току-що получена отъ вилаетския капу-кехаялъкъ, ми съобщава, че утре Н. П. председателътъ [на държавния съветъ] трѣгва отъ Цариградъ. Затова, оставамъ тукъ, за да го освѣтля по положението, както и да получа отъ него нужнитъ наставления. Не е добре, обаче, гр. Търново да се остави безъ висше началство. По този въпросъ размѣнихме мисли съ пристигналия снощи въ Русе „мюширъ“ паша и решихме да пратимъ въ Търново бригадни командиръ (мир-и-лива) Мехмедъ паша, заедно съ пристигналитъ отъ Цариградъ единъ полкъ войска и едно отдѣление планинска артилерия.

12 темузъ 1284 год. отъ Егира

[12 юлий 1868 год. Р. Хр.]

Мехмедъ Сабри

№ 42

Телеграма на Сабри паша до Братияно.

Sabri pacha

à

S. E. Monsieur Bratiano
Président du Conseil des Ministres
Bucarest.

Roustchouk 20 juillet 1868.

Dépêche télégraphique.

Au vu et au su du public, dans les Principautés, sous les yeux des gardes-côtes, des bandes d'individus vêtus d'uniformes et armés militairement, traversent ostensiblement le Danube, font une première halte sur les îlots gardés par la force publique et cherchent à pénétrer dans le vilayet pour y semer le trouble et molester la population tranquille de cette contrée. Cette situation anormale, contraire au droit public, amenera des complications dont la gravité ne vous échappera pas Monsieur le Ministre.

Pour expédition
(Signé) **Danisch**

№ 43

Братияно до Сабри паша.

Monsieur I. E. Bratiano

à

S. E. Monsieur le Gouverneur général Sabri pacha.
à Roustchouk.

Pitesti le 20 juillet 1868.

Dépêche télégraphique

Dès que j'ai été prévenu que des individus passaient furtivement le Danube, j'ai aussitôt prescrit une surveillance d'autant plus active que l'étendue de nos côtes la rend plus difficile. Une enquête se fait. Des ordres sévères ont été donnés aux autorités civiles et militaires pour empêcher tout acte de la nature de celui que me signale Votre dépêche.

Втора телеграма на Сабри паша до Братияно.
 Валията се надява, че произведената анкета и направенитѣ по заповѣдѣ на Братияно обиски ще бждатъ ползотворни. Една първа банда, минала близу до Свищовъ, е унищожена въ голѣмата си частъ; остатъкътъ се преследва. Отъ едно островче, близу до сщия градъ, друга една банда, натоварена въ петъ „чама“ се опита да премине Дунава; следъ взаимна усилена стрелба тя е отблъсната.

Sabri pacha
 à

S. E. Monsieur Bratiano
 Président du Conseil des Ministres
 à Bucarest.

Roustchouk 20 juillet 1868.

Dépêche télégraphique.

Reçu Votre télégramme Je prends acte de Vos assurances J'espère que l'enquête et les perquisitions faites par les ordres de V. E. seront fructueuses. Une première bande, passée près de Sistov, a été détruite en grande partie, ce qui reste est pourchassé; d'une île près de la même ville, une bande montée sur cinq tzams, a essayé de passer; après un feu réciproque assez vif, nos soldats l'ont repoussée. Je compte que des tentatives pareilles ne se renouvellent plus. Le concours promis par les Autorités Princières peut être d'autant plus efficace que tout se perpète en plein jour et que ces hommes sont armés de fusils et de munitions dont la présence entre leurs mains n'aurait pas dû échapper à la vigilance de la police et encore moins le fait de la réunion d'un corps d'individus.

Pour copie conforme,
 le Directeur des Affaires
 Etrangères du Vilayet du Danube
 (Signé) Danisch.

№ 45

Директорът по Външните работи на Дунавския вилаетъ уведомява Гюргевския префектъ Арическо, че споредъ полученитѣ отъ валията Сабри паша нееднократни донесения, една банда отъ авантюристи тръгнала вчера отъ Гюргевската околия и се спрѣла на островъ „Маканъ-огланъ“, съ очевидното намѣрение да проникне въ вилаета. Вършено предъ очитѣ на властѣта, това би породило усложнения и би създадо едно положение противно на общественото право.

Le Directeur des Affaires
Etrangères du Vilayet du Danube
à
Monsieur Aritchesco
Préfet du district de Vlasca
à Gurgevo.

Roustchouk 21 juillet 1868

№ G¹ 986

„ S^c 49

Des informations plusieurs fois répétées font connaître à S. E. Sabri pacha qu'une bande d'aventuriers, partie hier du district de Gurgevo, aurait campée dans l'île Makan-Oghlan avec l'intention manifeste de pénétrer dans le vilayet. Quoique ayant peine à croire qu'un tel état des choses puisse exister, presque sous les yeux des Autorités Princières, je considère comme un devoir de Vous en entretenir M-r le Préfet, dans le désir sincère d'éviter des complications que provoquerait certainement une situation contraire au droit public.

Veillez agréer etc, etc.

Pour copie conforme
La Directeur des Affaires
Etrangères du Vilayet du Danube
(Signé) Danisch.

Новъ рапортъ на Мидхадъ паша, представенъ на Високата-порта следъ унищожението на четата на Хаджи Димитра и Караджата. Българска чета отъ 12 души въ мѣстността „Хайнъ-богазъ“. Славянофилски идеи въ България. Комитети въ Одеса, Болградъ, Галацъ и Браила. Предлаганитѣ проекти на Мидхадъ паша. Опасность отъ нови кланета, които могатъ да предизвикатъ чужда намѣса. Обходна войска отъ 1500 души. Построване нови казарми въ Габровско. Просвѣщение въ България. Нова образователна система въ дунавския вилаетъ, подъ контролата на турското правителство.

„Отъ представенитѣ до сега рапорти се вижда, какъ е унищожена четата, която е минала отъ Княжествата въ Дунавския вилаетъ и въ която сж участвували повече отъ 100 души четници. Следъ унищожението на въпросната чета, следвало да настѣпн пълно спокойствие въ балканската областъ; не се мина, обаче, 3—4 дена и въ мѣстността „Хайнъ-богазъ“, между Стара-Загора и с. Елена—Търновско, сж се появили около 12 души въоръжени четници. Преследвани, двама отъ тѣхъ сж убити и двама заловени живи. Останалитѣ, споредъ полученитѣ отъ одринския вилаетъ и отъ търновския мютесарифликъ, телеграфически сведения, сж успѣли да забѣгнатъ на балкана. Въ околността на Търново четниците сж пакъ нападнати. Въ това нападение 1 отъ тѣхъ е убитъ, 9—хванати живи и пратени отъ Търново въ Русе. И тѣй, следъ унищожаванieto и на въпроснитѣ четници, балкана остана безъ четникъ. За сега, жителитѣ на тази областъ сж се отдали на своитѣ земледѣлски занятия, а редътъ е възстановенъ. Въ днитѣ, когато четата [на Хаджи Димитра и Стефана Караджа] се готвѣла да се прехвърли отъ самъ Дунава, по цѣлото претежение на тази рѣка — отъ Тулча до Видинъ се образували разни други чети съ задача да минатъ Дунава и внесатъ ужасъ и хаосъ у насъ. Тия чети, събрани въ Олтеница, Гюргево, Зимничъ и Турне-Могорелъ, се въоръжили и се опитали да минатъ Дунава, но

безъ успѣхъ, понеже цѣлиятъ брѣгъ е билъ запазенъ отъ редовна и запасна войска. Само първата чета, като авангардъ, можа да премине Дунава, но и тя биде унищожена. Лодкитѣ, които сж се опитали да се доближатъ до брѣга, съ нѣколко вистрели отъ нашитѣ постове сж върнати обратно. Този тѣхенъ неуспѣхъ не можеше да не сломи дързостъта на четниците. Благодарение на направенитѣ предъ дветѣ княжества¹⁾ постѣпки за арестуване на едни тамошни нещастници и обстоятелството, че сръбската граница по настоящемъ е спокойна, за сега, може да се каже, не сме заплашени отъ нищо. Това, обаче, не трѣбва да ни прави невнимателни. Често сжщността на единъ въпросъ не отговаря на неговата вжшна форма. Изхождайки отъ тия съображения, намирамъ за нужно да Ви изложя следното: Кога и по какъвъ начинъ сж се появили национални и славянофилски идеи въ България, какви сж били употребяванитѣ отъ руситѣ за свои цели сръдства, какви сж били последиствията отъ образуването, преди 2 години, въ Москва общество, всичко туй Ви е известно. Тия домогвания и попѣлзновения, разширявайки се отъ година на година изъ България, сж могли да покваратъ умоветѣ на всички младежи, особено на ония, които сж били въ Сърбия, Княжествата и Русия.

Това положение породи, разбира се, неспокойствие въ страната. Това личи и отъ поведението на много християни изъ разни градове и особено въ Търновския, Сливенския и Пловдивския санджаци. Руситѣ използватъ това настроение на българитѣ, като го подхранватъ и засилватъ чрезъ разни материални и морални сръдства. Когато за разбунтуването на България се действуваше, миналата година, чрезъ разни комитети, основани само въ Ходжа-бегъ²⁾, Болградъ, Галацъ, Браила и Букурещъ, сега попожително се знае, че въ всѣки градъ и градче изъ Бесарабия има по единъ комитетъ, който се грижи за продоволствуване и въоръжаване [четитѣ]. Отъ Ходжа-бегъ до Исмаилъ, по цѣлия брѣгъ и въ вжтрешността, на много проходящи злосторници и опасни хора се даватъ служби и се оказва съдействие, за да насѣскватъ и зле настройватъ отъ време на време българитѣ. Колкото

¹⁾ Молдо-Влахия.

²⁾ Одеса.

пъкъ за положението, създадено отвъдъ Дунава, управлението на дветѣ княжества, вследствие на заплашванията на Високата-порта, се постара да стори нѣщо, като арестува нѣколцина работници и други нѣкои прости хора изъ дунавското крайбрѣжие, гдето и засили стражата; ала известнитѣ на всички главни виновници останаха свободни. Следъ 4—5 дена, всички сж били освободени подъ гаранция. Нашитѣ постѣпки, не само оставатъ безрезултатни, но сж и вредни. Отъ идентичнитѣ показания на заловенитѣ четници, както и отъ събранитѣ по-рано отъ добре осведомени наши хора сведения, не може да се твърди, че съ унищожаването на едни четници, които неведнажъ сж минали Дунава, четнишкиятъ въпросъ у насъ е ликвидиранъ, дори и тогава, когато годината, благодарение на нашата бдителность, е минала безинцидентно. Подмаменитѣ „влѣчуги и окаяници“ [българитѣ], които възлизатъ на нѣколко хиляди въ Бесарабия и се лакоматъ винаги за пари, макаръ и да губятъ куражъ отъ днешното си поражение, скоро ще поправятъ своитѣ грѣшки и, черпейки урокъ отъ днешнитѣ си неуспѣхи, ще гледатъ пакъ да разбунтуватъ Българитѣ. Не ще съмнение, че презъ идната пролѣтъ и може би презъ настоящия сезонъ, тѣ ще предприематъ ново движение въ голѣмъ мащабъ. Слава Богу, че благоразумнитѣ хора въ вилаета, особено селянитѣ, доволни отъ реда, който отъ день на день все повече и повече се засилва, не се подаватъ на подобни попълзновения, понеже не желаятъ да изгубятъ своето спокойствие. Руситѣ, обаче, и ония отъ българитѣ, които, като главни организатори, пребиваватъ въ Русия или въ Княжествата, знаейки, че съ прашане на 300—500 души четници не ще успѣятъ да създадатъ голѣма бунтовническа база на балкана, ще гледатъ да предизвикатъ кланета, насъсквайки едни срещу други мухамедани и християни, за да създадатъ шумъ и поводъ за външни протести. Държавата трѣбва да обмисли срѣдства противъ такава една евентуалность. Нужно е, на първо мѣсто, да се разтурятъ бунтовническитѣ комитети въ Княжествата или поне да се екстерниратъ оттамъ размирнитѣ и пакостни хора. Сжщо е нужно да подсигуриимъ, за въ бъдаще, пребиваванието въ Букурещъ на единъ специаленъ чиновникъ съ задача да контролира движенията на въоръженитѣ чети,

когато тѣ рекатъ да минатъ Дунава. По този начинъ, ще може положително да се установи отговорността на Княжествата.

Но и тия мѣрки, дори когато сж напълно приложени, пакъ не биха били достатъчни, понеже коренътъ на злото е друкаде. Съ една само бдителностъ и прозорливостъ не бихме могли да парализираме толкова много морални и материални усилия и постѣпки. Нужни сж ефикасни мѣрки. Изхождайки отъ тия съображения, азъ се осмѣлявамъ да Ви препоръча следното. Днесъ въ Дунавския вилаетъ се намиратъ повече отъ 12,000 войници редовна войска и повече отъ 3,300 души стражари, пехотинци и кавалеристи. Освенъ това, отъ народа, като резервна войска, имаме повече отъ 30,000. Общото число е доста внушително, но поради голѣмитѣ пространства на вилаета, стражарската сила едвамъ успѣва да задоволи обикновенитѣ нужди на страната. Отъ нея не е възможно да се откъснатъ дори 50 души и изпрататъ вкупомъ да друго мѣсто. Колкото за резервната войска, презъ последнитѣ събития въ Търновско, Свищовско и Русенско, можахме да съберемъ една група, която наистина е вършила работа, но тя нѣмаше нито орѣжие, нито офицери, нито пъкъ нѣкакъвъ редъ. Запаснитѣ отъ другитѣ мѣста фигуриратъ само на книга. На тѣхъ не може да се разчита. Оставатъ, следователно, само 5—6 полка (табура) редовна войска, които често се поставятъ на опредѣлени мѣста, по протежение на рѣката, противъ четитѣ. Голѣма частъ отъ тѣхъ сж задържани въ важни позиции — въ Нишъ и Видинъ. Останалата войска не е годна за страната. Тя е нужна за другаде. Затова, нѣкои сановници сж поискали, прибързано, военна помощъ отъ Цариградъ. Отъ друга пъкъ страна, мухамеданското население отсамъ Дунава, подъ влияние на вършенитѣ отъ четитѣ страхотии или на лжжитѣ, които тѣ разпространяватъ, е обзето отъ ужасъ. Щомъ чуе, че чети преминаха Дунава, то грабва веднага орѣжие и излиза навънъ. Оттукъ и опасността отъ възможни смѣтове, отъ които най-много трѣбва да се страхуваме. Затова, най-напредъ, трѣбва да се организира охраната, предимно по важнитѣ пунктове на Старепланина — Троянъ, Габрово и Котелъ, които сж празни и около които има все български

села и лесно могат да се въоръжават. Ако „разбойниците“ успѣят да се загнѣздятъ тамъ, заедно съ организацията, тогава много трудно бихме могли да ги изпъдимъ отъ това мѣсто. Затова, нужно е да се образуватъ въ важнитѣ мѣста на тия градове „караули и кордони“, които да упражняватъ строгъ надзоръ. Ако можахме да действуваме противъ внезапнитѣ атаки на четниците съ намиращата се въ нѣкои важни пунктове изъ дунавското крайбрѣжие и балкана редовна войска, това стана по необходимостъ, понеже нѣмахме на рѣце друга войска. Иначе е много опасно държането, на групи, на редовна войска, на единъ фронтъ отъ 150 часа, като се има предвидъ нуждата отъ военна сила и за други мѣста, като Тилково и Сулина (Тилкове и Сунне) гдето полкътъ, който се държи тамъ, поради ликвидираната вече случка, се дезорганизира и цѣлъ се изхажява, вследствие безсистемното му разположение. Необходимо е, къмъ намиращитѣ се отъ Тулча до Сулина и Тилково 28 участъка, също и къмъ построенитѣ миналата година отъ Русе до Видинъ 54 участъка, да се издигнатъ още такива, за да станатъ, ако не 200, то поне 180. Също, по права линия, отъ Габрово до Шипка и, ако се окаже нужда, отъ Троянъ до Желѣзна врата, да се построятъ, по важнитѣ пунктове, кули и блокхаузи, събиращи по 20—50 души войници. По този начинъ ще се образува една военна сила, която може да се нарече обходна войска (кордон аскери) и ще се състои отъ 1500 души. Разноснитѣ по тия войници, заедно съ офицеритѣ имъ и годишнитѣ имъ заплати, ще възлизатъ на 30 товара гроша; но ще се икономисватъ поне разноснитѣ на квартируващия постоянно въ с. Сулина полкъ. Същото ще бжде и съ употребяваната въ други мѣста резервна войска, която ще се замѣни съ редовна. По такъвъ начинъ, ще може да се употреби, групово, редовна войска и ще се удовлетвори напълно належащата у насъ нужда отъ войска. По вътрешни и външни съображения, повечето отъ мѣстата въ дунавския и одринския вилаети, населени предимно съ българи и избрани временно за военна база, бѣха се оказали действително полезни, следъ реорганизацията на жандармерията, на запасното войнство и на оръжейната служба. Предъ очитѣ

на зложелателитѣ, обаче, другъ ще бжде ефекта отъ редовната войска. По българския въпросъ, най-важни пунктове сж Свищовъ, Търново, Габрово, Сливенъ, Казанлъкъ и Пловдивъ. Вънъ отъ артилерията на II арм. корпусъ, пехотниятъ и кавалерийскиятъ контингенти, въ двата вилаета, възлизатъ на 15000 души. Отъ тѣхъ 4 полка (табура) могатъ да квартируватъ въ Русе, Търново, Свищовъ и Габрово и 3 табура въ Пловдивъ, Казанлъкъ и Сливенъ. Останалитѣ да се поставятъ групово въ Шуменъ, Видинъ, Нишъ и София. Макаръ и да има специални казарми за войска въ повечето отъ споменатитѣ мѣста, нужно е да се построятъ нови такива и се ремонтиратъ старитѣ въ тѣхъ. Находящитѣ се въ търновския конакъ, напимѣръ, казарми сж стари, тѣсни и неудобни. За 1 табуръ може да се построи казарма вънъ отъ града, на Марино поле. Въ гр. Габрово, къмъ находящитѣ се вжтре въ конака две дѣсчени казарми, да се притурятъ още две такива. Сега, когато бѣхъ, заедно съ военнитѣ сановници, въ този градъ, можахъ да прегледамъ тия помѣщения и се спря на това си решение. Предполагамъ всичко туй да може да се извърши съ 4—5 товара гроша. Сжщо и кавалерийската казарма въ гр. Русе, която е направена отъ плетъ и за която ежегодно се изразходватъ 30—40 хиляди гроша за ремонтъ, а сега е необитаема, трѣбва да се възобнови, понеже гр. Русе е воененъ центъръ. За въпроснитѣ постройки и за тѣхнитѣ допълнения ще сж нужни 10 товара гроша, ако работата се възложи на вилаетскитѣ служители, които ще я свършатъ съ успѣхъ. Колкото за нужнитѣ срѣдства, тѣ могатъ да се взематъ отъ „ашара“ на мухаджиритѣ въ дунавския вилаетъ. Земледѣлието на заселенитѣ тукъ мухаджири, отъ година на година, се засилва и тазгодишниятъ „ашаръ“ отъ реколтата достига до 10000 „кесии акче“. Като се спадне нужната сума за издрѣжката на беднитѣ, болницитѣ, както и стойността на воловетѣ, останалата сума е достатѣчна за въпроснитѣ строежи и ремонти. Да се има само предъ видъ, че нужнитѣ суми за подрѣжка на бедни, училища и болници се взематъ, по доброволенъ начинъ, отъ мухаджиритѣ, понеже не е изтекълъ още привилегированія имъ срокъ. Дошлитѣ миналата година бѣжанци отъ Абазия, които получиха за ед-

ногодишна помощ отъ държавното съкровище повече отъ 10 „товара“ гроша и понеже, тази година, тѣ нѣма да иматъ реколта, естествено, ще трѣбва да имъ се даде сжщата помощ и за идната година. Затова, когато разходитѣ за казармитѣ се взематъ направо отъ Абазийскитѣ мухаджири, разходътъ за строежъ на казарми ще се вземе отъ държавното съкровище, съ условие да се заплати после отъ мухаджирския ашаръ.

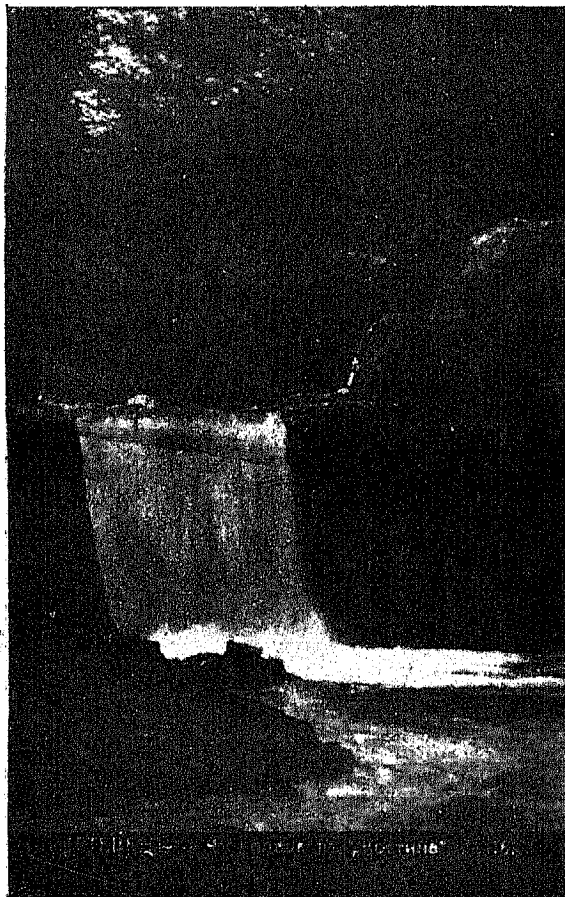
Друга една важна мѣрка, която трѣба да се предприеме въ България, това е просвѣщението. Вългаритѣ сж схванали своя недостатъкъ и значението на просвѣтата и затова сж се запретнали да просвѣщаватъ децата си. Понастоящемъ, тѣ нѣматъ добре уредени училища, а руситѣ използватъ този случай, като отварятъ безплатно специални за българскитѣ деца училища въ Ходжа-бегъ [Одеса], Николаевъ и Кишиневъ, гдето и се изпращатъ отъсѣкжде, на групи, българчета да учатъ. Сжщевременно, руситѣ снабдяватъ безплатно съ учебни помагала и съ нужнитѣ парични срѣдства българскитѣ училища. По този начинъ, руситѣ упражняватъ върху тия училища влияние, като назначаватъ за учител когото си щатъ. Просвѣтното дѣло е независимо въ България. Държавнитѣ ни интереси изискватъ да се тури край на това положение. Трѣбва да се въведе въ вилаета една истинска образователна система. Миналата година, въ вилаетския съветъ сж били разисквани доста проекти по този въпросъ, а одобренитѣ отъ тѣхъ Ви сж вече представени. Тия сж продиктувалитѣ настоящия ми рапортъ съображения, произхождащи отъ нуждитѣ на днешния моментъ. Подъ егидата на Н. В. султана, днесъ се проучва единъ общъ законъ за подобряване и повдигане на просвѣтата въ държавата ни. Този законъ ще обхване, разбира се, и България, но предвидъ на изключителното положение на тази страна и обстоятелството че прилагането на общия законъ ще вземе много време, трябва да се откриятъ въ дунавския и одринския вилаети специални училища за мухамедански и български деца. Нужно е, следователно, да се побърза съ проучването на миналогодишнитѣ проекти и да се предвиди държавна помощ за целта, безъ която не е възможна никаква просвѣтна работа. Училищата въ България трѣбва да

се поставятъ подъ управлението и контролата на държавата, а за да се попрѣчи на българскитѣ деца да не отиватъ да учатъ въ чужди държави, трѣбва да имъ се дадатъ реални условия за придобиване просвѣта въ самата Турция.

27 небиюлахеръ 1185 г.

[5 августъ 1868 г. Р. Хр.]

Мидхадъ

МѢСТНОСТЪТА КОСТИНА
въ Тетевенския балканъ.

VI.

СТАРОЗАГОРСКОТО ВЪЗСТАНИЕ

ИНИЦИАТОРИ, ПРЕДАТЕЛИ и ЖЕРТВИ.

Херцеговинският бунт въ 1875 год. и, главно, новинитъ разпространявани отъ белградскитъ русофили, по мними голъми успѣхи на храбритъ херцеговинци, накарали тогавашнитъ ржководители на българския революционенъ комитетъ въ Букурещъ да повѣрватъ въ навременността на едно общо възстание аъ България. Бсзъ много да му мислятъ, въ едно извънредно заседание, тѣ рѣшили да прататъ най-популярния, следъ Левски и Бенковски, у насъ апостолъ, 20 годишния Стамболовъ да приготви и обяви решеното на 12 августъ 1875 год. възстание. Недостатъчно подготвени, недобре организирани, заблудени отъ неточни сведения за значението и силата на „болния човѣкъ“¹⁾, чийто тежъкъ юмрукъ биде тѣй болезнено почувствуванъ отъ сърбитъ въ 1876 год., старозагорчанитъ бидоха избрани отъ Стамболова, като най-подходящи за нанасяне първия сигналенъ ударъ на „умирающа“ Турция. Старозагорскиятъ революционенъ комитетъ, следъ дълги съвѣщания въ дома на мѣстнитъ жители братя Жекови и въ съгласие съ търновския революционенъ комитетъ, опредѣлилъ 16 септемврий, вторникъ, 1875 год.²⁾ за обявяване възстанието. Приготовленията започватъ подъ фактическото ржководство на младия Стамболовъ. Агенти тръгватъ да подготвятъ и събиратъ въоржжени селяни. Андрѣй Момчевъ заминава за Оброклий, Стефанъ Георгиевъ или, както е отбелязанъ въ турскитъ документи, Гьоргювъ—

¹⁾ Султана.

²⁾ Приложенитъ къмъ края турски документи посочватъ 17 септемврий, срѣда, за день на възстанието.

Чифутина, тръгва за Сегменъ, Петко Пояса за Чирпанъ, Кольо Ганчевъ — за Енина, Димчо Стойевъ — за Хамзалари. Недоразумения и разцепления между старозагорските комитетски хора не липсваха още отъ първия день. Едни бѣха за, други—противъ възстанието. Наддѣля крилото на Стамболова, което искаше възстание на всѣка цена. На 16 септемврий, следъ обѣдъ, въ дома на братя Жекови, съзаклетниците се стягатъ и съ нетърпение чакатъ опредѣления часъ да излѣзатъ на улица, съ голи сабли и знаме на чело, за борба съ потисническия режимъ на султана. Времето минава, опредѣлениятъ часъ отдавна удари, но числото на съзаклетниците не пораста. Призвани много, звани и събрани—малко. Калпави излѣзоха не ония, които не одобряваха възстанието и бѣха противъ него, а онѣзи които си бѣха дали дума и обещали подкрепа. Стамболовъ, следъ като чака до късно вечеръта своитѣ хора, реши, макаръ и съ 20-тина само съзаклетници, да излѣзе и се отправи къмъ най-блиския сборенъ пунктъ. Две мѣста сж били посочени, споредъ тукъ приложенитѣ турски документи, за сборни пунктове: мѣстността „Чаджръ-могила“ при с. Джебазъ-Старозагорско и „Памуклукъ“-Чирпанско. Надеждата на Стамболовата чета да намѣри въ „Чаджръ-могила“ многобройни дружини и войводи, бѣ голѣма. Но уви! вмѣсто безброй юнаци и войводи „буюклии“, Стамболовъ видѣ 2-3 само млади момчета, облѣчени като на свадбено хоро и единъ 60-годишенъ старецъ — Дѣдо Кольо Райновъ. Волею-неволею, той трябаше да бѣга отъ това мѣсто, понеже шпионитѣ и предателитѣ въ града не му даваха покой. Бѣгството на Стамболова къмъ Хаинето, бѣ дълго и мъчително. Тамъ бѣ седалището на войводитѣ Никола Веремчето и Иванъ Сетерлията, които бѣха му обещали, нито повече, нито по-малко отъ 700 души „отборъ юнаци“. Вмѣсто юнаци и войводи, обаче, тамъ той намѣри разочарования само и неволи. По болестъ и преумора, честолюбивитѣ и родолюбиви братя Михалъ и Георги Жекови се принудиха да се откъснатъ, по пѣтя, отъ четата и се скриятъ въ с. Елхово, гдето и загинаха за българската свобода. Групичката на Стамболова скоро се разпрѣсна. Самъ той, заедно съ дѣдо Никола и Георги Икономовъ, избѣга въ Румжния.

На 16 септемврий, вечерята, когато Стамболовата чета, проформа ръководена отъ Георги Икономовъ, напраздно чакала въоръженитѣ селяни отъ Старозагорско и Чирпанско, пратенитѣ въ Сегменъ и Оброклий Стефанъ Георгиевъ и Андрей Момчевъ успѣли, действително, да събератъ около 1500 души въоръжени селяни и ги докаратъ близу до Стара Загора. Защо, обаче, тѣ не отидоха на сборния пунктъ „Чаджръ могила“, а се сгрупираха на отдѣлно мѣсто, това за сега остава намъ загадка. Всетѣки, Андрей Момчевъ, следъ като дълго чакалъ да получи нѣкакъвъ сигналъ или известие отъ Стамболова, решилъ да влѣзе скрито, презъ сѣщата онази нощъ, въ града да види какво е станало съ съзаклетницитѣ. Преоблѣченъ въ селянинъ, босъ и, главно, безъ установения по онова време „фенеръ“, той попадналъ въ ръцетѣ на турската полиция. Властѣта, споредъ тукъ приложенитѣ офиц. документи, предизвестена за възстанието отъ старозагорскитѣ първенци Хаджи Господинъ ага Славовъ, Сава ефенди Хаджи Тодоровъ, Хаджи Андонъ ага Митовъ и Михо ага, взела строги мѣрки и стояла на щрекъ. Съ нѣколко само шамара, Андрей Момчевъ разкрилъ всичко на турцитѣ. Безъ да му се задаватъ въпроси, той посочилъ имена на познати и непознати нему комити. Отъ голѣмъ паприотъ, Момчевъ станалъ голѣмъ предателъ. Старозагорскитѣ затвори и безистенътъ се оказали тѣсни на българскитѣ арестанти. Призори, турски войници и башибозушки потери се спущатъ да преследватъ възстаницитѣ. Последнитѣ попаднали, при с. Елхово, на турска засада и, следъ кратка престрелка, били разпрѣснати на разни посоки. Въ това, именно, село братя Жекови, които, както назахме погоре, се скрили въ една селска плѣвня, били заобиколени отъ турска потеря. Тѣхното прибѣжище внезапно пламнало. Михалъ пронизанъ отъ куршумъ падналъ прѣвъ и изгорялъ. Георги, който се опиталъ да излѣзе отъ горящата плѣвня, билъ засрещнатъ съ залпъ и моментално изджхналъ предъ свситѣ палачи. Така загинали старозагорскитѣ заможни братя Михалъ и Георги Жекови, така се пожертвували тѣ за нашата избава и свобода.

По онова време, въ Цариградъ везирствувалъ, за втори пътъ вече, Махмудъ Недимъ паша. Поетъ по природа, той билъ кротъкъ и съ сравнително меки нрави. Щомъ се научилъ за възстанието, той заповѣдалъ на одринския валия и на старозагорския каймакаминъ да бждатъ внимателни и да не покажатъ прекалена строгостъ спрѣмо българи-тъ. Въмѣсто да прати „извънреденъ сждъ“ съ неограничени права и прерогативи, както това стана съ Василъ Левски презъ 1873 год., Махмудъ Недимъ паша се задоволилъ да изпрати само една „специална комисиия“ въ СтараЗагора за да проучи и разследва възстанието, безъ да има тя право да издава каквато и да било наказателна присжда. Въпросната комисиия, споредъ тукъ приложенитѣ турски документи, се състояла отъ председателя Салимъ ефенди и членоветѣ Георги Карамихайловъ отъ Одринъ и Челеби Гьоргаки Чалжоглу. Махмудъ Недимъ паша, съ писмена заповѣдъ отъ 26 мухарремъ 1293 г. отъ Егира (10 февруарий 1876 год.), разпоредилъ, щото разследванието на комисията по „заарското“ възстание да послужи за основа при апелационното и касационното разглеждане на дѣлото. За забелязване е, че председателятъ Салимъ ефенди, който при априлското възстание въ 1876 год., като султански вече комисаръ, се показалъ извънредно жестокъ, въ старозагорското възстание се постаралъ да бжде снизходителенъ. Това се дължало на Махмудъ Недимъ паша, който презъ време на разследването на априлското възстание, не билъ вече везиръ, а се отеглилъ на почивка въ своята резиденция въ Куру-чешме. Специалната комисиия, следъ дълги и подробни проучвания, приготви своята „мазбата“, въ която посочвала, като инициатори на възстанието, следнитѣ лица: Кольо Ганчевъ—обущаръ въ Стара-Загора, Господинъ Михайловски, Стефанъ Георгиевъ (Чифутина), Димчо Стойевъ, Бачо Кольо Райновъ, чирпанскиятъ обущаръ Христо Бабата и Руси Аргоглу (Клепалото). Всичко 7 души се обвиняваха, като гл. виновници. Дѣлото, въ което, като държавенъ обвинителъ присѣствувалъ Ибрахимъ ефенди, а като преводчикъ—старозагорски-

я първенецъ Парашкева ага, се разгледало при специална процедура: за първитѣ седемъ души се образувало отдѣлно дѣло, на което се дало спешностъ. Тия 7 души, следъ нѣколко сѣдебни заседания и когато дѣлото на останалитѣ 71 души продължавало още да се разглежда, били осждени на смъртъ. Одринскиятъ валия, съ писмо подъ № 29 отъ 10

СТЕФАНЪ СТАМБОЛОВЪ

ребиюлахеръ 1293 год. отъ Егира (10 априлъ 1876 г.) внесалъ веднага дѣлото въ одринския касационенъ сждъ (махкемие-темийз). Одринската касация разгледала дѣлото на 13 ребиюлахеръ, сиречь, на 26 априлъ с. г., на бързо, въ две само заседания, санкционирала издадената смъртна присжда и телеграфически издействувала отъ султана немедленото ѝ изпълнение. Касацията потвърдила смъртната присжда безъ

да разгледа книгата по дѣлото. „Колкото за сждебнитѣ книжа по дѣлото на тия 7 души“, казва се въ касационната мазбата, „тѣ останаха да бждатъ представени въ касацията, заедно съ мазбатата на останалитѣ [71] обвиняеми“. При такова непростимо процесуално спущение отъ одринския касац. сждъ сж осждени на смъртъ, чрезъ обесване, следнитѣ възстаници: *Стефанъ Георгиевъ (Чифутина)* биде обесенъ надъ одринския мостъ, *Бачо Кольо Райновъ* — 60 годишенъ старецъ — обесенъ въ Пловдивъ, *Кольо Ганчевъ* и *Господиънъ Михайловски* — обесени въ Стара-Загора, *Руси Аргоглу* — въ Т. Пазарджикъ, *обущарътъ Христо Бабата* — въ Чирпанъ. *Димчо Стойевъ* трябва да е обесенъ или надъ одринския мостъ, заедно съ другаря си *Стефанъ Георгиевъ*, или въ родния му градъ — Стара Загора.

Стефанъ Георгиевъ—*Чифутина* билъ родомъ отъ Стара Загора. Единъ тънъкъ русокосъ 27 годишенъ момъкъ. Хлѣбаръ по занятие, той ималъ фурна въ Сегменъ, гдето заедно съ раздаване всѣка заранъ хлѣбъ по кжщи и магазини, разнасялъ и раздавалъ революционна литература —в. „Независимостъ“ на Люб. Каравеловъ или друга нѣкоя бунтовническа брошурка. Прямо и честенъ, всѣки можелъ да разчита на неговото приятелство и вѣрность. Толкова хубаво говорѣлъ еврейски, щото съгражданитѣ му го наричали съ прозвището „еврейнъ“.

Бачо Кольо Райновъ, 60-годишенъ старецъ, на 16 септемврий, вечеръта, когато *Стамболовитѣ* другари, на „Чаджръ могила“, чакали съ нетърпение „многобройнитѣ въоржжени юнаци и войводи“, произнасяйки на лѣво и дѣсно комитската парола „лъвъ! лъвъ!“, той само, заедно съ 2-3 млади момчета, можалъ да извика „орелъ! орелъ!“ и зарадва и ободри съ това малката но храбра дружина. Той е сжщия който, като добъръ познавачъ на непроходимия Балканъ, смѣло водѣ *Стамболовата* дружина къмъ Хаинето, при въображаемитѣ момчета на *Кольо Войвода Веремчето*.

Кольо Ганчевъ, първиятъ деятель и единъ отъ най преданитѣ хора на Старозагорския революционенъ комитетъ. Когато стана нужда да се изпрататъ агенти изъ Старозагорско и Чирпанско за подготвяне и събиране въоржжени селяни, *Кольо Ганчевъ* радостно тръгна за *Мжглешъ* и *Енина*

и съвместно изпълни своята задача. Но когато Момчевъ падна въ ржцетѣ на турската полиция и посочи имена на знаени и незнаени комити, Ганчевъ биде хванатъ и хвърленъ въ затвора.

Господинъ Михайловски, макаръ и председателъ на старозагорския революционенъ комитетъ не взелъ активно участие въ това възстание. На 16 септемврий, следъ-обѣдъ, той не само не се явилъ въ дома на братя Жекови, но и на „Чаджър-могила“ дори не се вестилъ. Турската полиция не правила тогава разлика между участвували и неучаствували въ възстанието. Даже попътъ, който отказалъ, подъ разни благовидни претексти, да се отзове на поканата на съзаклетниците да освети знамето въ дома на Жекови, и той билъ затворенъ.

Христо Вабата билъ чирпански комита. Когато Стамболовъ действувалъ въ Стара-Загора, Вабата събиралъ чирпанскитѣ юнаци и ги готвѣлъ за възстанието. Както всички и той билъ хванатъ и затворенъ по донесение.

Димчо Стойевъ билъ нераздѣлния другаръ на Стефанъ Георгиевъ — Чифутина. Тѣ и двамата били старозагорчени. Заедно се били срещу турската потеря при с. Елхово, заедно пъкъ избѣгали и се скрили въ Сегменъ, въ мазето на Господиновия бакалски дюгенъ. За това, предполагамъ обесването на Димчо Стойевъ да е станало иди надъ одринския мостъ, заедно съ Георгиева, или въ родното му мѣсто — Стара-Загора.

Това е то, съ нѣколко думи, старозагорското възстание. Заедно съ своята неподготвеностъ, неорганизираностъ и разни други грѣшки — последствия на тогавашната българска действителностъ, старозагорското възстание е пролога на онази дивна епопея отъ априлското възстание и предпоследната изкупителна жертва предъ олтаря на българската свобода.

ОФИЦИАЛНИ ТУРСКИ ДОКУМЕНТИ

№ 47

Високата-порта препоръчва внимание при разследване българските възстаници през 1875 год.

Одринския валия, напоследък, се е разтревожилъ твърде много при мисълта, какво действията на разни комитети биха могли да компрометиратъ реда и спокойствието въ България. Тия свои опасения валията изложи писмено на Високата-порта. Българитъ въ своето болшинство, макаръ и да не представляватъ за сега никаква опасностъ, вслучай, обаче, че нѣкои измежду тѣхъ рекатъ да използватъ слабостта на валията и започнатъ да всяватъ лжжи и интриги изъ страната, тамошната императорска войска, която по настоящемъ възлиза на два полка, лесно ще се справи съ тѣхъ. Споредъ сведенията ни, въ вилаета има повече отъ 200 души затворени, отъ които 8—10 души сж били избесени. Обесването, обаче, на такива хора, безъ предварително основно разследване, безъ публично и щателно сждене, е неблагоприятно. Не трѣба, сжщо така, да се гледа на едната само страна на въпроса, а сж нужни, както това се разбира отъ полученитъ писма, бързи и ефикасни реформи въ администрацията на този вилаетъ. Министерскиятъ съветъ, въ вчерашното си заседание, се е занималъ съ този въпросъ и е дошалъ до заключение, че ангажирването ни въ такъвъ единъ пжтъ, безъ да се гледа подобрението на вилаета въ административно и икономично отношение, ще предизвика голѣмъ шумъ. При такива мѣрки и деяния трѣбва да има правдивостъ. Ето защо, намираме за добре да се изпрати съ специални инструкции въ Одринъ члена отъ държавния съветъ Салимъ ефенди съ задача да провѣри изнесенитъ противъ тамошнитъ чиновници оплаквания и обвинения, както и да контролира сждебното следствие по отношение на затворенитъ обвиняеми и ни съобщи точно за

резултатитѣ и издаденитѣ присжди. Въ тази анкета нужно е да участвува и единѣ отъ българскитѣ първенци. Сжщо така, да се аташира къмъ Салимѣ ефенди и подалия оставка членѣ отъ държавния съветѣ Н. П. Гьоргаки ефенди, който притежава необходимитѣ за този постѣ качества. На Салимѣ ефенди — като чиновникѣ на служба — да се предвидатъ 7.500 гроша, а на Гьоргаки ефенди, който нѣма по настоящемѣ заплата, да се предвидатъ 10.000 гроша за пжтни разноски. Трѣбва да се произведе анкета и въ дунавския вилаетѣ. За тамѣ, обаче, ще предвидимѣ и предложимѣ други лица.

23 рамазанѣ 1292 год. отъ Егира.

[10 октомврий 1875 год. Р. Хр.]

№ 48

Мазбата отъ 16 ребиюлахерѣ 1293 год. [28 априлѣ 1876 г.] подписана отъ членоветѣ на касациония сждѣ въ Одринѣ по дѣлото на обесенитѣ старозагорски възстаници.

Високата-порта съ постановление отъ м. мухарремѣ 1293 г. е наредила, щото разследванията на смѣсената комисия, председателствуванa отъ Н. Превѣзходителство Салимѣ ефенди, да послужатъ за основа при разглеждане предѣ касацията (махкеме-и-темйиз) дѣлото на арестуванитѣ презѣ последнитѣ смутове въ Старозагорско и Чирпанско 78 души възстаници, а за присждата, която тя ще издаде, да се състави и изпрати протоколѣ. Съгласно това нареждане, въпросното дѣло биде разгледано. Оказа се, че българинѣтъ Кольо обушаря, жителѣ старозагорски, Господинѣ Михайловски, Стефанѣ Георгиевѣ (Чифутина), Димчо Стойевѣ, Кольо Райновѣ, чирпанскиятѣ обушарѣ Христо и Руси Ергоглу, всичко 7 души, сж били водители и главатарѣ на възстанието. За тѣхѣ, най-първо, се състави отдѣлна мазбата, когато процесѣтъ на останалитѣ обвиняеми продължаваше да се разглежда още и съ писмо на одринския валия подѣ № 29 отъ 10 ребиюлахерѣ 1293 г. биде внесена на 13 ребиюлахерѣ с. год. въ углавното отдѣление на одринския касационенѣ сждѣ. Споредѣ въпросната

мазбата, горепоменатитѣ 7 души се обвиняватъ въ това, че презъ изтеклата 1291 Финансова година, на 17 септемврий, срѣда презъ нощта, [17 септемврий 1875 год.] тѣ подмамили 500-600 простодушни българи отъ Одринско, Хасковско Чирпанско и Старозагорско и използвайки херцеговинскитѣ събития, решили да се събератъ въоръжени въ мѣстността „Чаджръ-могила“ при с. Джамбазъ — Старозагорско и въ мѣстността „Памуклукъ“ — Чирпанско съ намѣрение да нападнатъ Стара Загора, Чирпанъ и други касабѣ и села, ги подпалятъ и убиятъ всички, които биха имъ се възпротивили. Благодарение, обаче, на старозагорскитѣ първенци Хаджи Господинъ ага, Сава ефенди, Хаджи Андонъ и Михо ага, които, осведомени по тази работа, съобщиха за нея на мѣстната властъ, злодеянието биде предотвратено. Дѣлото на тия 7 души се разгледа публично въ присѣствие на държавния представител [обвинител] Ибрахимъ ефенди, като се покани за преводчикъ българския първенецъ Парашкева ага. Тѣ сж признали направенитѣ предъ смѣсената комисия свои показания, сжщо и сложенитѣ подъ тѣхъ свои подписи. По този начинъ, можа да се докаже, че тѣ сж смутители [ехл-и-фесад] и съгласно чл. 56 отъ Закона, тѣ бидоха единодушно осждени на смъртъ за примѣръ и назидание на всички. Поискано е било, още тогава, да се издействува телеграфически бързото изпълнение на издаденитѣ срещу горепоменатитѣ 7 души смъртни присѣди, нѣщо което би подействувало примѣрно при настоящитѣ смутове. Колкото за следственитѣ книжа по дѣлото на тия 7 души, тѣ останаха да бждатъ представени въ касацията допълнително, заедно съ мазбатата на останалитѣ обвиняеми. Касациониятъ сждъ, като взе предвидъ, че тия сжщитѣ хора първоначално сж били разследвани подробно отъ образуваната подъ председателството на Салимъ ефенди специална комисия и, че посочената наказателна санкция отговаря на извършеното деяние отъ тия 7 души, които, не само сж насъсквали народа да се въоръжава, за взаимно между граждани изстребление, грабежъ, убийства и за унищожаване страната, но и сж пристѣпили къмъ изпълнение на този свой замисълъ. По принципъ, касацията не може да разглежда дѣло безъ следствени книжа. Обстоятелството,

обаче, че тя можа да устави правилността на посочения чл. отъ нак. законъ по отношение на извършеното деяние и понеже следственитѣ имъ книжа ще бждатъ допълнително представени, заедно съ тия на останалитѣ обвиняеми, щомъ дѣлото имъ бжде привършено, издействуване телеграфически немедленото изпълнение на въпроснитѣ смъртни присъди, издадени възъ основа на точнитѣ проучвания на една държавна специална комисия и санкционирана [отъ най-върховната съдебна власт на страната, отговаря напълно на нуждата на настоящия моментъ. Всичко туй, обаче, зависи отъ височайшата воля и заповѣдь на Н. В. Султана.

16 ребиюлахеръ 1293 год. отъ Егира

28 нисанъ 1292 год. (Финансова)

[28 априль 1876 год. Р. Хр.]

Арифъ Лютфи

Ес. Саидъ Мехмедъ Иззегъ

Надись Юсуфъ

Васжфъ Али Васжфъ.

№ 49

Секретарътъ на султанската канцелария съобщава на Великия-везиръ, че султанътъ потвърди касационната мазбата и заповѣда обесванието на осъденитѣ на смъртъ възстаници.

Ваше Сиятелство.

Вашето тезкере, заедно съ мазбатата, сж представени на Н. В. Султана. Съгласно изказаното отъ Васъ мнение, той заповѣда, осъденитѣ на смъртъ 7 души възстаници да бждатъ, незабавно, обесени на удобни мѣста. Връща Ви се, обратно, горепоменатата касационна мазбата.

25 ребиюлахеръ 1293 г. отъ Егира.

[9 май 1876 год. Р. Хр.]

**Проекти по устройството на извънредните сждилища
за сждане на възстаниците отъ 1876 год.**

Въ недѣля, 27 того, специалниятъ съветъ се събра на заседание и разисква върху проектоправилника по сждо-производството, който, следъ удобряване отъ Н. В. Султана, следва да се изпрати на състазенитѣ въ София и Търново комисии за разследване и сждане на възстаницитѣ. Като се има предвидъ, че тия комисии ще представляватъ *извънредни сждилища* и ще се ползватъ съ по-голѣми права отъ обикновенитѣ такива, тѣхнитѣ членове трѣба да се избиратъ измежду ония които иматъ довѣрието на населението и сж запознати съ всичкитѣ правила изисквани отъ сждопроизводството. Задачата на тия извънредни сждилища е да подлагатъ, незабавно, на разследване и сждане заловенитѣ злосторници и привеждатъ веднага въ изпълнение издаденитѣ отъ тѣхъ присжди, съ цель да седаде, по този начинъ, назидателенъ урокъ на другитѣ. И понеже, съгласно взетитѣ репресивни мѣрки, ще трѣба да се образуватъ, освенъ въ София и Търново, и въ други още мѣста подобни сждилища, намѣри се за нужно, по единодушно съгласие на всички присѣтствующи, да се внесатъ въ проектоправилника нужнитѣ допълнения, и, така допълненъ, Ви се изпрати за да бжде представенъ на одобрение на Н. В. Султана.

28 ребиюлахеръ 1293 год. отъ Егира
[12 май 1876 год. Р. Хр.]

Проектоправилникътъ въ своята окончателна редакция.

Чл. 1. Дава се пълно право на . . . , назначенъ на служба въ онзи край, за да разследва най-справедливо и подлага на сждъ смущаващитѣ държавата възстаници, както и да пристѣпва незабавно къмъ изпълнение на издадената отъ сжда присжда.

Чл. 2. Намирациятъ подъ председателството на . . . извънреденъ сждъ, ще се състои, най-малко, отъ 10 души, половината отъ които ще бждатъ мухамедани, а другата половина — немухамедани.

Чл. 3. Членоветѣ на този извънреденъ сждѣ ще се избиратъ измежду членоветѣ на вилаетския касационенъ сждѣ или измежду членоветѣ на касациония съветъ въ ливата или пъкъ измежду мѣстнитѣ военни и цивилни чиновници и довърени честни лица.

Чл. 4. Къмъ председателя се аташира и единъ следователъ и, въ случай на нужда, необходимото число писари и преводчици.

Чл. 5. Заседанията на извънреднитѣ сждилища сж публични.

Чл. 6. Прокурорътъ се избира измежду чиновницитѣ, а за защита на обвиняема се избира лице довърено, познаваще езика на своя довъритель. Дѣлото се води между тия двама души, а на край се пита обвиняемия дали нѣма нѣщо да каже за свое оправдание.

Чл. 7. Присждата се издава по висшегласие, за което е нужно $\frac{3}{4}$ отъ гласоветѣ. Председателътъ има 2 гласа.

Чл. 8. Процедурата въ извънредния сждѣ е спешна. Тя става съгласно имперския наказателенъ законъ.

Чл. 9. Щомъ виновността на възстаника се установи и се издаде, съгласно имперския наказ. законъ, присждата съставя се веднага нужния протоколъ и се одобрява отъ валията, а въ ливата — отъ мутесарифина. Следъ това, пристѣпва се, незабавно, къмъ изпълнение на наказанието, безъ да се чака затова разрешение отъ по-висша инстанция, за да се въздействува назидателно върху другитѣ. Въ случай, обаче, когато времето и условията позволяватъ допитване до по-висша инстанция и когато... е съгласенъ съ това, телеграфически се уведомява Високата-порта, която отговаря споредъ волята на Н. В. Султана.

Чл. 10. Решението на извънредния сждѣ е окончателно. То не се обжалва предъ никой сждѣ. Нужно е, следователно, да се внимава да не ставатъ грѣшки.

Предвидъ на голѣмото число затворници, иска се образуването на още единъ извънреденъ сждъ въ Пловдивъ. Председателятъ на углавния отдѣлъ при цариградския окръженъ сждъ Решидъ ефенди избранъ за председателъ на този новъ сждъ.

Броятъ на явилитъ се предъ пловдивския върховенъ сждъ български възстаници, заловени въ Пловдивско, се е много увеличилъ. Запитанъ по този въпросъ, председателятъ на въпросния сждъ е заявилъ, че следъ разпредѣлението на обвиняемитъ, освенъ пратенитъ по мѣстата имъ, числото на разследванитъ и подлежащи на наказание възлиза на повече отъ 1600 души. Понеже арестуванитъ отъ полицейскитъ и военни органи все се изпращатъ на горепоменатия сждъ, естествено, този последниятъ не може вече да обхване цѣла тази огромна работа и разгледа всички тия дѣла. Освенъ туй, не може да се държатъ тия хора за дълго затворени. Не бива да се отлагатъ повече наказателнитъ санкции. Необходимо е сформироване на единъ извънреденъ сждъ и въ Пловдивъ, гдето да се явява частъ отъ одринскитъ подсждими. Отъ сега нататкъ, заловенитъ виновници да се разпредѣлятъ, споредъ тѣхната принадлежностъ, между тия две сждилища. По такъвъ начинъ, ще се улесни и ускори процедурата. За председателъ на този новъ сждъ да се изпрати, на бързо, председателя на углавното отделение при цариградския окръженъ сждъ Решидъ ефенди, който, напоследкъ, се е завърналъ отъ Солунъ, като му се дадатъ 15,000 гроша пжтни. Както на всички, така и на него да се даде единъ екземпляръ отъ правилника и му се аташира 1 следователъ съ право на 5,000 гроша пжтни. Настоящето ни решение да се съобщи на сераскера и на одринския валия. Неговото изпълнение, обаче, зависи отъ волята на Н. В. Султана.

28 джемазиюлахеръ 1293 год. отъ Егира

[12 май 1876 год. Р. Хр.]

№ 52

Телеграма до Високата-порта по сраженията между възстаници и турска войска въ Кръвенишкия проходъ и Ново-село. Падане въ турски ржце на две дървени топчета.

Русе, часа 7 и 19 м.

Ваше Сиятелство.

Споредъ току-шо получената телеграма отъ намиращия къмъ Севлиево плъвенски каймакаминъ Неджибъ ага, резервиститѣ на последния сж нападнали възстаницитѣ въ Кръвенишкия проходъ и, чрезъ затваряне на пжтищата, сж успѣли да превзематъ 2 дървени топчета. Напредвайки къмъ Ново село — центъръ на възстанието, сжщитѣ резервисти сж срѣщнали, повторно, съпротивата на възстаницитѣ, които, следъ като сж подпалили манастира [ешкия орадаки манастири атешлиерак], взели да стрелятъ противъ тѣхъ. Въ завързалото се сражение, нѣколко души възстаници сж унищожени. На другия день, въ друго едно сражение по балкана, още 6 души възстаници сж паднали убити и 30 души има ранени. Отъ наша страна, само 2 сж убити и 5—ранени. На третия день, резервиститѣ сж получили подкрепа отъ редовна войска и, следъ като заели подходящи мѣста, почнали да притискатъ по-отблизу неприятеля, вследствие на което отъ 1200 домакинства [баникиюз ханеден], 200 отъ тѣхъ сж се предали. Не щѣ съмнение, че и останалитѣ скоро ще се предадатъ. Полеже кжщитѣ и хранитѣ на голѣма часть отъ възстаницитѣ [ексеринин хане ве зехиреси ешкия тарафжндан якжлуп], по настоящемъ тѣ гладуватъ. Бързамъ да Ви съобщя, че тѣ се нуждаятъ отъ помощъ. Чакамъ Вашето разрешение.

Асьмъ

13 майсь 1292 год. отъ Егира

[13 май 1876 год. Р. Хр.]

Тезкере на Високата-порта по образуване извънреденъ
сждъ въ Русе за сждане въ възстаницитѣ отъ 1876 год.

Бившиятъ мутесарифъ на Хадиде Хакж паша
избранъ за председателъ на
русенския сждъ.

Прочетена е въ Съвета телеграмата на дунавския валия, съ която се иска изпращане на специаленъ човѣкъ, придруженъ отъ единъ следователъ, за пристѣпване, на самсто мѣсто — както това е направено и друкжде — къмъ сждане на арестуванитѣ многобройни възстаници въ Видинско. И действително, голѣма частъ отъ българскитѣ възстаници сж били съсредоточени къмъ тази областъ. За това и арестуванитѣ тамъ сж въ голѣмо число. Нужно е, следователно, тѣ да бждатъ разпитани и наказани часъ по-скоро на самото мѣсто, като се образува въ столицата на вилаета — гр. Русе, единъ извънреденъ сждъ (махкеме-и-февкаляде), както това е ставало въ подобни случаи и друкжде, и по групи групи се водатъ тамъ за разпитъ и наказание. Това нѣщо ще ускори и улесни работата и ще се окаже полезно. Разисквано е върху избора на лицето, което да се назначи за председателъ и за такъвъ Съветътъ е посочилъ бившия мутесарифъ иа гр. Хадиде, Н. П. Хакж паша, човѣкъ съ юридическа подготовка и въ положение да се справи съ тази важна работа. Той трѣбва, незабавно, да се изпрати въ Русе, като му се даде единъ следователъ и му се връчи единъ екземпляръ отъ правилника, съ който сж били снабдявани и другитѣ. На него да се отпуснатъ 15,000 гроша пѣтни пари. Всепъкъ, изпълнението на това наше решение зависи отъ благоволенieto на Н. В. Султана.

13 джемазиулахеръ 1293 год. отъ Егира

[25 юний 1876 год. Р. Хр.]

Председателятъ на извънредната комисия Ес-Саидъ Саидуллахъ докладва на Високата-порта по нуждата отъ образуване въ Пловдивъ, предвидъ на голѣмия брой затворници, времененъ сждъ.

Ваше Сиятелство.

Числото на затворенитѣ въ пловдивския затворъ възлиза на 404 души, като се смѣтатъ и онѣзи 91 души българи, прехвърлени отъ разтурения извънреденъ сждъ. Отъ това число, 230 души не сж още сждени. Невъзможно е цѣла тази работа — като се има предвидъ и гражданскитѣ дѣла и ония, които се отнасятъ до щетитѣ на пострадалигѣ мѣста — да бждатъ разгледани отъ пловдивския касационенъ сждъ. Нужно е да се образува единъ *времененъ сждъ* [махкеме-и-муваккате] отъ 4 души—двама мухамедани и двама немухамедани. За председателъ и следователъ въ този сждъ, първоначално сме се спрѣли върху лица измежду моитѣ подведомственици, но поради усилената ни работа, необходимо е да се повикатъ нѣкои отъ Цариградъ. Комисията намира, че е необходимо да се дадатъ на този сждъ касационни права. Всичко, обаче, зависи отъ волята на Н. В. Султана.

Председателъ на извънредната комисия:

Ес-Саидъ Саидуллахъ

(печатъ)

8 рамазанъ 1293 год. отъ Егира

14 ейлюль 1292 год. Финансова

[14 септемврій 1876 год, Р- Хр.]

Одринският валия Ибрахимъ паша пише на Високата-порта по въпроса за прибиране оржжието на одрин-скитъ българи.

Получихъ телеграмата Ви относно издаденото висо-чайше Ираде за обявяване военно положение въ одринския вилаетъ и прибиране скритото въ земята оржжие на българитъ въ ония мѣста, гдето неприятельтъ не е започналъ още да напада. Военното положение е обявено. Колкото за прибиране на скритото въ земята оржжие изъ българ-скитъ села, предвидъ на туй, че такива села има повече отъ хиляда, а за прибиране, изведнажъ, на всичкото оржжие ще сж нужии 10—15000 души войници, това за сега се оказва не-възможно. Трѣбва постепенно да се обезоржжаватъ тия хора, като се разпращатъ изъ тия мѣста чиновници на групи. При подобно, обаче, обезоржжаване, щомъ се започне при-биране на оржжието въ едно село, селянитъ изъ околнитъ села ще пренасятъ скритото си оржжие въ друго мѣсто и, по този начинъ, ние не ще успѣемъ да приберемъ дори $\frac{1}{10}$ часть отъ намиращето се въ български рѣце оржжие. И тъй, не само нѣма да се постигне гонимата целъ, но има и опа-сность отъ черкези тѣ, да не би тѣ да предприематъ нѣщо; тогава ще се разтърби на всежде, какво обезоржжаването на българитъ станало за да бждели тѣ заклани отъ турци. Подобенъ шумъ би направилъ много лошо впечатление въ Европа. Независимо отъ туй, масовото обезоржжение би из-плашило ония християни, които сж вѣрни на държавата и не сж възстанали и би ги заставило да избѣгатъ изъ балкана или да вършатъ нѣщо друго. За това, вмѣсто общо обезоржжаване, по-добре ще е да се прибере оржжието само отъ ония български села, които сж взели участие въ мина-логодишното възстание, послужили сж като „разбойнически центрове“ [меркез-и-шикавет] и сега сж подозрителни. Та-кива села трѣба да се претърсатъ и напълно обезоржжатъ.

20 темузъ 1293 год. стъ Егира

[20 юлий 1877 год. Р. Хр.]

Валия
Ибрахимъ

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговоръ

стр. 5

ГЛАВА I.

Г. С. Раковски въ Влашко.

Възстанието отъ 10 юлий 1841 год. въ Браила. Бесарабското филортодоксно дружество. Мехмедъ Саидъ паша до Високата-порта. Островъ Андросъ и Атина презъ 1840—1842 г. Влиянието на двама идейни противници—Адамандиосъ Кораи и Теофилосъ Каири върху тогавашната учащата се българска младежъ. Повѣрително писмо на Мустафа Кяни до Великото-везирство. Заговорътъ на Раковски отъ 10 февруарий 1842 г. въ Браила. Мехмедъ Шекибъ ефенди въ Браила и Букурещъ. Детронацията на влашкия князь Александъръ Гика. Отношения между Раковски и князь Богориди.

стр. 7

Документъ 1. Сведения по действията на българската чета въ Браила на 10 февруарий 1842 год.

стр. 21

Документъ 2. Влашкиятъ войвода Александъръ Гика съобщава на турскитъ власти за нахлуването въ Браила на четата, която нападнала жилището на полковникъ Енгелъ и майоръ Голеску.

стр. 22

Документъ 3. Мехмедъ Саидъ паша до Високата порта по гореизложеното нападение.

стр. 23

Документъ 4. Преписъ отъ полученото на 11 сеферъ 1258 год. писмо отъ Браила, по развитиѣ се тамъ събития.

стр. 24

Документъ 5. Писмо позивъ отъ старозагорчанина Александъръ Бейоглу Екзархъ, напечатано на 24 юлий 1842 год. на гръцки езикъ въ Парижъ. стр. 26

Документъ 6. Повѣрителенъ рапортъ на Мустафа Кяни по положението въ България презъ 1842 год. стр. 27

Документъ 7. Повѣрително писмо на графъ Неселродъ до управляющия посолството въ Цариградъ Влад. Павловичъ Титовъ. стр. 28

Документъ 8. Търновскиятъ мухасилъ Мехмедъ Джемаледдинъ пише на своя началникъ за агитациитъ въ Търновско. стр. 30

Документъ 9. Рапортъ отъ Исмаилъ Адилъ и Ахмедъ Рагибъ по положението въ Габрово и Елена презъ 1849 год. стр. 30

Документъ 10. Рапортъ отъ Исмаилъ Адилъ по положението въ Търновско презъ 1849 год. стр. 32

ГЛАВА II.

Видинското възстание презъ 1856 година.

Гюлханскиятъ хати-шерифъ и фанатизмътъ на спахиитъ и агитъ въ Видинско. Али Риза паша и бандитъ на Мааруфъ ага. Убийството на Петко паша. Танзиматъ и Хати-хумаюнъ. Манчо Кръстикъ предъ белградския руски консулъ Мухинъ. Текстъ на поднесения на князь Васильчиковъ махзаръ. Пълномощното на Манчо Кръстикъ и Христо Тодоровичъ. Повѣрително писмо отъ председателя на видинския специаленъ съждъ до Великото-везирство. Предателство на Христо Тодоровичъ. Димитъръ Петровичъ организира възстанието. Видинскитъ селяни се събиратъ около село Влаовичъ. Неуспѣхъ и послѣдствия на възстанието. стр. 39

Документъ 11. Анонимно писмо по причинитъ на видинското възстание. стр. 58

Документъ 12. Позивъ на Али Риза паша до възстани-
цитъ въ Видинско презъ 1850 год. стр. 59

Документъ 13. Рапортъ на султанския пратеникъ Али
Риза паша по причинитъ на видинското възстание и за чис-
лото на убититъ и ранени въ него. стр. 61

Документъ 14. Султанскиятъ пратеникъ Али Риза паша
и видинскиятъ валия Мехмедъ Зия паша съобщаватъ на Ви-
соката-порта резултата отъ направената отъ тѣхъ анкета по
числото на убититъ българи презъ 1850 год. стр. 62

Документъ 15. Видинскиятъ валия Али Риза паша пише
до Наилъ бея — членъ отъ видинския меджлисъ, по въп-
роса за изпратенитъ въ Цариградъ 18 души българи.

Документъ 16. Колективна просба до Великия-везиръ,
съ която се искатъ 247,000 гроша обезщетение за разгра-
бенитъ имоти на българитъ, презъ време на бѣлоградчиш-
кото клане. стр. 65

Документъ 17. Едно анонимно писмо по „господарлж-
цитъ“ въ Видинско. стр. 66

Документъ 18. Инструкции дадени на Исмаилъ паша
за произвеждане анкета въ Ломъ и Бѣлоградчикъ и за въд-
воряване редъ въ Видинско. Имената на убийцитъ на чор-
баджиитъ и други отъ бѣлоградчишката крепостъ.
стр. 68

Документъ 19. Резюме отъ рапорта на руския консулъ
въ Белградъ полковникъ Милошевичъ отъ 19 януарий 1852
год. до руското посолство въ Цариградъ по положението
въ Видинско. стр. 70

ГЛАВА III.

**Църковниятъ въпросъ: пловдивскитъ българи и
митрополитъ Хрисантъ.**

Покровителство на руситъ надъ християнитъ. Гръцкиятъ
митрополитъ Хрисантъ въ Пловдивъ. Народността и прос-

вѣтна роль на копривщенскитѣ чорбаджии въ Пловдивъ. Първо българско училище на копривщенина Малий Вѣлка въ Пловдивъ. Плячки на Хрисанта; неговитѣ интриги предъ цариградската Патриаршия и Високата-порта. Анкета на Исмаилъ паша. Тезкере на Високата-порта до султана по въпроса за „правилника“ въ Пловдивъ. Успѣхъ на Църковния въпросъ. стр. 71

Документъ 20. Резюме отъ окръжното на гръцката патриаршия до всички митрополити и коджабашии въ България, разпратено следъ видинското въстание въ 1850 год. стр. 86

Документъ 21. Колективна просба до султана, съ която се иска да се опредѣли годишна заплата на митрополити и владици, за да нѣматъ тѣ право да произволничатъ и обиратъ паството си. стр. 87

Документъ 22. Високата-порта пише на султана за оставката на вселенския патриархъ Григориосъ, по поводъ създаването на българската Екзархия. стр. 88

Документъ 23. Колективна просба отъ воденскитѣ българи за преминаване подъ ведомството на Екзархията. стр. 91

Документъ 24. Такриръ на Н. Блаженство Антимъ I до Н. В. Султана. стр. 92

ГЛАВА IV.

Изселване на видинскитѣ българи въ 1861 год.

Тайна руско-турска конвенция за изселване на херсонскитѣ татари въ България и на видинцитѣ въ Херсонъ. Татарската напасть въ България. Българитѣ хранатъ, обличатъ и оратъ нивитѣ на кримскитѣ мухаджири. Отчаяние и унинение въ България. Използуване отъ руския азиатски департаментъ на положението. Усилена агитация отъ агентитѣ на руското консулство въ Видинъ. Цѣли села се снабдяватъ съ руски паспортъ. Имената на рускитѣ агенти въ

Видинско. Разпродажба на безценица на движими имоти. Неуспѣхъ на изселването. Добро посрѣщане отъ турските власти на върналитѣ се изселници. стр. 93

Документъ 25. Дознание първо. Показания на Никола Савовъ Шоповъ, който, подъ псевдонимъ Иванъ Богдановъ, се връща заедно съ изселницитѣ въ Видинъ. стр. 100

Документъ 26. Дознание второ. Иванъ Петровъ отъ с. Раяновци потвърждава показанията на двама други изселници. стр. 104

Документъ 27. Дознание трето. Попъ Михаилъ отъ с. Долни-Ломъ, като причина на изселването. Сжиятъ давалъ обещания на селянитѣ по нареждане на руския консулъ въ Видинъ. стр. 104

Документъ 28. Дознание четвърто. [Показания на Стоянъ Петковъ отъ с. Бѣле—Бѣлоградчишко. Народнополезната роль на Никола Савовъ Шоповъ въ Одеса. стр. 109

ГЛАВА V.

Хаджи Димитъръ, Стефанъ Караджа и Мидхадъ паша презъ 1868 год.

Сраженията на четата. Радущиятъ приемъ въ с. Дебелъ-Дѣлъ. Канлъ-дере и Бозлуджа. Драконовскитѣ мѣрки на турското правителство. Телеграми на Сабри паша до Високата-порта. Телеграфически отговоръ на Великия-везиръ отъ 9 юлий 1868 г. Дунавскиятъ валия съ телеграма отъ 10 юлий съобщава на Високата-порта за раняването и пленяването на Караджата. Първи обстоенъ рапортъ на Мидхадъ паша до султана по създаденото отъ появата на четата въ вилаета положение. Тезкере на Великия-везиръ до султана отъ 26 юлий 1868 год. стр. 113

Документъ 29. Заявление до султана. Българската народност запазена, въпрѣки старанията на гръцкитѣ патриарси и епископи да я затриятъ. стр. 125

Документъ 30. Ферманъ по назначението на Мидхадъ паша за дунавски валия. стр. 127

Документъ 31. Телеграма отъ 8 юлий 1868 год. на дунавския валия до Високата-порта. стр. 128

Документъ 32. Преводъ на изпратеното отъ сливенски първенци заявление до султана. стр. 130

Документъ 33. Телеграма отъ дветъ княжества до своя капу-кехая въ Цариградъ. стр. 131

Документъ 34. Високата-порта поднася тезкере на султансия диванъ по поводъ формирането на чети въ Влашко. стр. 131

ПРИЛОЖЕНИЕ

Документъ 35. Писмо на Хаджи Димитра и Стефанъ Караджа до султанъ Азизъ. стр. 133

Документъ 36. Телеграма на Мехмедъ Сабри паша до Високата-порта. стр. 136

Документъ 37. Рапортъ на Сабри паша до Високата-порта. стр. 137

Документъ 38. Телеграма на дунавския валия до Високата-порта. стр. 138

Документъ 39. Рапортъ отъ дунавския валия Мехмедъ Сабри паша до Високата-порта. стр. 139

Документъ 40. Телеграма на Мехмедъ Сабри паша до Високата-порта по убийството на 17 души войници. стр. 145

Документъ 41. Шифрована телеграма на Сабри паша до Великия-везиръ. стр. 145

Документъ 42. Телеграма на Сабри паша до Братияно. стр. 147

Документъ 43. Телеграма на Братияно до Сабри паша.
стр. 147

Документъ 44. Втора телеграма на Сабри паша до Братияно.
стр. 148

Документъ 45. Директорътъ по Външнитѣ работи на дунавския вилаетъ до Арическо.
стр. 149

Документъ 46. Новъ рапортъ на Мидхадъ паша, представенъ на Високата-порта следъ унищожението на четата на Хаджи Димитра и Караджата.
стр. 150

ГЛАВА VI.

Старозагорското възстание. Инициатори, предатели и жертви.

Решението на букурешкия комитетъ за обявяване възстание. Турската властъ се съведомява за възстанието отъ четирима старозагорски първенци. Андрей Момчевъ съобщава имена на знаени и незнаени комити. Съвещания въ дома на братя Жекови. Стамболовъ къмъ Хайнето. Писмени нареждания на Махмудъ Недимъ паша до одринския валия. Имената на осжденитѣ на смъртъ възстаници.
стр. 159

Документъ 47. Високата-порта препоръчва внимание при разследване българскитѣ възстаници презъ 1875 год.
стр. 166

Документъ 48. Мазбата отъ 16 ребиюлахеръ 1293 год. [25 априлъ 1876 г.], подписана отъ членоветѣ на касационния съждъ въ Одринъ, по дѣлото на обесенитѣ старозагорски възстаници.
стр. 167

Документъ 49. Секретарътъ на султанската канцелария съобщава на Великия-везиръ, че султанътъ потвърди касационната мазбата и заповѣда обесването на осжденитѣ на смъртъ възстаници.
стр. 169

Документъ 50. Проекти по устройството на извънред-

нитѣ сѣдилища за сѣдене на възстаницитѣ отъ 1876 год.
стр. 170

Документъ 51. Предвидъ на голѣмото число затворници, иска се образуване на още единъ извънреденъ сѣдъ въ Пловдивъ.
стр. 172

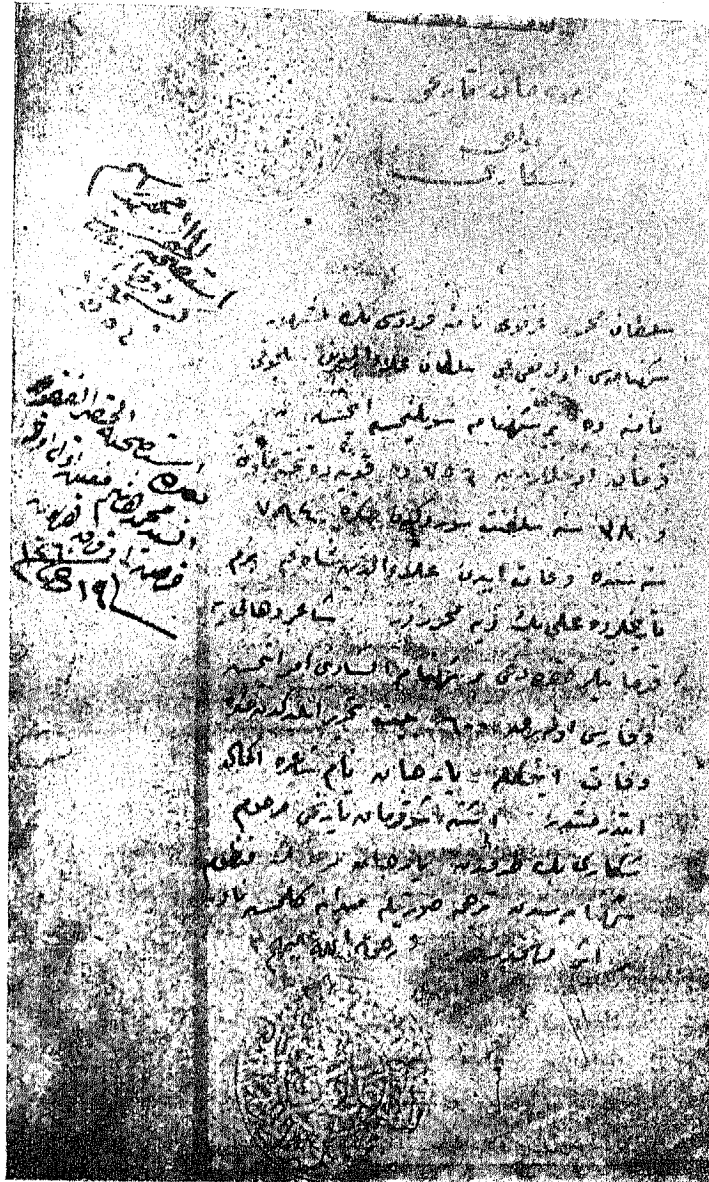
Документъ 52. Телеграма до Високата-порта по сраженията между възстаници и турска войска въ Кръвенишкия проходъ и Ново-село.
стр. 173

Документъ 53. Тезкере на Високата-порта по образуване извънреденъ сѣдъ въ Русе, за сѣдене на възстаницитѣ отъ 1875 год.
стр. 174

Документъ 54. Председательтъ на извънредната комисия Ес-Саидъ Саидуллахъ докладва на Високата-порта по нуждата отъ образуване въ Пловдивъ, предвидъ на голѣмия брой затворници, времененъ сѣдъ.
стр. 175

Документъ 55. Одринскиятъ валия Ибрахимъ паша пише на Високата-порта по въпроса за прибиране орѣжието на одринскитѣ българи.
стр. 176

К Р А Й

ПРЕВОДЪ

КАРАМАНСКА ИСТОРИЯ ОТЪ ШИКЯРИ.

„Подобно на „шехнамето“ написано отъ Фердеви за султанъ Махмудъ Газневи, има и едно „шехнаме“¹⁾ за султанъ Аляеддинъ Селджукски. Шахъ Аляеддинъ, известенъ въ историята подъ име Али бей, е единъ отъ синоветъ на Карамана. Възкачилъ се на трона въ гр. Коня въ 756 год.²⁾ и следъ 38-годишно царуване, се поминалъ въ 794 год.³⁾ Той заповѣдалъ на Дехани да напише едно „шехнаме“ за караманитъ, но поетътъ, следъ като написалъ 600 стиха, се поминалъ. Съ довършване на неговия трудъ билъ натоваренъ поета Барджанъ. Отъ това именно „шехнаме“ на поета Барджанъ, преведено на турски отъ Шикяри бей, се е появила настоящата караманска история, която е съчинение важно и рѣдко. Богъ да го прости“.

ПОЯСНЕНИЕ

БЪЛГАРСКО НЕЗАВИСИМО КНЯЖЕСТВО

По протежение на „Булгаръ-дагъ“ въ Мала Азия.

Факсимилето, което даваме на това мѣсто, заедно съ своя преводъ на български, е началната страница на стария турски ръкописъ, озаглавенъ „Караманска история“. Той ни

¹⁾ *Шехнаме* е персийска дума, съставена отъ *шахъ* царъ и *наме* писмо. Царско писмо. царственикъ.

²⁾ 756 год. отъ Егира — 1355 год. Р. Хр.

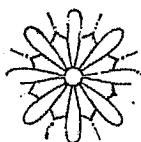
³⁾ 794 год. отъ Егира — 1391 год. Р. Хр.

дава изобилни сведения по онова Българско независимо княжество, което е съществувало цѣли столѣтия въ югоизточната част на днешния Конянски вилаетъ, до завръщането на султанъ Селимъ Страшний отъ своя походъ въ Египетъ. Той ни разкрива живота и развоя на това княжество, както и съюзитѣ му съ караманската династия и съ арменскитѣ, кюрдскитѣ, тюркменскитѣ и уигузкитѣ племена. Когато професорътъ по турската история отъ цариградския университетъ Неджибъ Асъмъ бей написа дветѣ си статии по това Българско княжество, той се е ползувалъ отъ единъ ръкописъ, подаренъ на цариградския филоложки факултетъ отъ Икбалъ Ханжмъ, дъщеря на нѣкогашния Конянски валия Арифи паша, преписанъ и коментиранъ отъ Конянския вилаетски секретаръ Ибрахимъ Аджизи. Цѣлиятъ този ръкописъ е преписанъ, сжщо така, и отъ насъ въ 218 страници. По край този ръкописъ, обаче, отъ който се е ползувалъ за своитѣ 2 статии професоръ Неджибъ Асъмъ бей, ние можахме да откриемъ другъ единъ много по-старъ ръкописъ по това Българско княжество въ Мала Азия, тоже преписанъ и факсимилиранъ отъ насъ въ 182 голѣми ръкописни страници. Отъ този именно втори ръкописъ, ние даваме, на това мѣсто, началната му страница съ преводъ на български. Тя ни казва по какъвъ начинъ се е появилъ този цененъ исторически паметникъ, кои сж неговитѣ автори и по чия заповѣдь той е написанъ.

Султанъ Аляеддинъ, за когото се говори въ тази факсимилирана страница, е оня, който първъ е завладялъ частъ отъ Анталийската и Арменашката областъ въ Мала Азия, следъ появата на селджуцитѣ, които, заети съ византийцитѣ и, по-после, съ монголцитѣ, не сж намѣрили време да помислятъ и за тази областъ. Султанъ Аляеддинъ основалъ тамъ градъ „Аляйе“. Главнитѣ части отъ нея останали, всепъкъ, въ ржцетѣ на „кяфиритѣ“ (немохамеданитѣ) и главно крепостта арменакъ или ерменакъ, въ която „продължавали да владѣятъ българитѣ“. „Арменашката областъ“, казва Шикяри, „била камениста и гориста, вследствие на което не било лесно за караманския водителъ Нуреддинъ бей да я нападне и завладѣе. По съвета, обаче, на прочутия по онова време стратегъ Сюлейманъ паша, Нуреддинъ бей съ-

бралъ уйгузкитѣ, тюркменскитѣ и кюрдскитѣ водители и съ личното участие на султанъ Аляеддина, крепостъта арменакъ била отнета отъ българитѣ“.

Часть отъ горепоменатия ржкопись е вече преведенъ на български. Скоро той ще бжде готовъ за печать.

По-важни печатни грѣшки

стр.	редъ	напечатано	да се поправи
3	1 отгоре	свещенната	свещената
3	2 "	непрѣжалими	непрежалими
5	8 "	слѣдва	следва
9	3 "	прѣзъ	презъ
9	10	удобрѣние	удобрение
9	9 отдолу	послѣднитѣ	последнитѣ
11	1 отгоре	погорѣ	погоре
11	2 "	врѣме	време
11	3 "	по-послѣ	по-после
11	13 отдолу	καὶ ἀρετῶν	καὶ ἀρετῶν
12	1 отгоре	неможѣше	не можеше
12	19 отдолу	рѣшиха	решиха
14	20 отгоре	чрѣзъ	чрезъ
15	18 отдолу	врѣда	вреда
17	3 отгоре	увѣдоменъ	уведоменъ
17	8 "	добрѣ	добре
17	19 "	свѣщание	свещание
18	18 "	цѣль	цель
18	21 "	целия	цѣлия
19	4 "	Богороди	Богориди
20	17 "	сѣвсѣмъ	сѣвсемъ
21	6 отдолу	плѣнъ	пленъ
22	4 "	злѣдѣяние	злодеяние
25	1 отгоре	собственнитѣ	собственитѣ
26	17 отдолу	благѣтствувамъ	благѣствувамъ
26	8 "	сѣмнѣние	сѣмнение
26	5 "	сѣвѣтъ	сѣветъ
28	1 отгоре	гдѣто	гдето
29	8 отдолу	арнасти	арнаути
31	14 "	живеятъ	живѣятъ
31	10 отгоре	сирѣчъ	сиречь

стр.	редъ	напечатано	да се поправи
32	8 "	писменни	писмени
45	14 "	вечно	вѣчно
48	10 "	аскевичъ.	Паскевичъ".
48	2 отдолу	търгува	търгувалъ
65	14 "	, И като така,	И, като така,
86	7 отгоре	злонамерѣнитѣ	злонамѣренитѣ
86	8 "	намерение	намѣрение
94	13 отдолу	субашии	субашиитѣ
126	2 "	ривременото	Привременното
145	14 отгоре	10 юлий 1284 г.	10 юлий 1868 г.
148	18 "	assurances	assurances.
148	19 "	ordres.	ordres
148	2 отдолу	Dauude	Danube
150	5 "	претежение	протежение
155	5 отгоре	контигенти	контингенти
157	5 "	небиюлахеръ 1185	ребиюлахеръ 1285 г.

